

S. EUSEBII HIERONYMI STRIDONENSIS
PRESBYTERI COMMENTARIORUM IN
OSEE PROPHETAM LIBRI TRES AD
PAMMACHIUM. (C)

Prologus.

Si in Explanationibus omnium prophetarum sancti Spiritus indigemus adventu, ut cujus instinctu scripti sunt, illius revelatione pandantur: et in Isaia atque Apocalypsi signatum legimus (**Isa. XXIX; Apoc. V**) librum, quem Scribae et Pharisei, qui Legis litteras nosse se jactant (**Joan. VI**), non possunt legere, quia signatus est, nullusque inveniri potuit, nisi leo de tribu Juda, quem signavit Deus Pater, qui ejus posset reserare mysteria: quanto magis in explanatione Osee prophetae orandus est Dominus, et cum Petro dicendum: *Edissere nobis parabolam istam* (**Matth. XIII, 16**). Praesertim cum obscuritatem voluminis in fine testetur ipse, qui scripsit: *Quis sapiens et intelliget ista, intelligens et cognoscet ea* (**Osee XIV, 10**)? Quod non pro impossibili, sed pro difficili debemus accipere, juxta illud Evangelii: *Quis putas est servus fidelis et prudens quem constituit Dominus super familiam suam* (**Matt. XXIV, 65**)? Quis enim non statim in fronte libri scandalizetur, et dicat: Osee primus omnium prophetarum meretricem accipere jubetur uxorem, et non contradicit? Non saltem nolle se simulat, ut rem turpem facere videatur invitus; sed exsequitur laetus imperium, quasi optaverit, quasi multo tempore eum pudicitiae vacasse poeniteat: cum honestiora et absque peccato sanctos viros renuisse, Domino jubente, legerimus. Moyses mittitur ad

Pharaonem, et dux Israelitici populi constituitur: et tamen non imbecillitate, sed humilitate respondet: *Provide alium quem mittas* (**Exod. IV, 13**). Jeremias puerum esse se dicit, ne peccantem arguat Jerusalem (**Jerem. I**). Ezechiel de omni genere leguminis ac sementis unum subscinericium panem facere, et coquere illum in humano stercore jubetur, et ait: *Nequaquam, Domine, quia numquam immundum introivit in os meum* (**Ezech. IV, 14**). Et Osee audiens a Domino: *Accipe uxorem fornicariam* (**Osee I, 2**), non frontem rugat, non moerorem pallore testatur, non verecundiam, mutato [*Al. verecundia mutato*] genarum rubore, demonstrat; sed pergit ad lupanar, et scortum ducit ad lectulum. Et non initiat illam pudicitiae matronali; sed se luxuriosum ac nepotem probat. Qui enim adhaeret meretrici, unum cum ea corpus efficitur (**I Cor. VI**). Haec igitur audientes quid possumus respondere nisi illud propheticum: *Quis sapiens et intelliget ista, intelligens et cognoscet ea?* (**Osee XIV, 10**.) Unde et nobis dicendum est cum David: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua* (**Ps. CXVIII, 18**); ut introducat nos rex in cubiculum suum (**Cant. I**), et velamen quod ante oculos Moysi positum fuit in lectione veteris Testamenti (**Exod. XXXIV**), tollat a nobis (**II Cor. III**). Statim enim ut locutus est Dominus: *Pater, in manus tuas commendo spiritum meum, et haec dicens exspiravit* (**Luc. XXIII, 46**), velum templi scissum est, et omnia Judaeorum secreta patuerunt. Et fons qui egrediebatur de domo David [*Al. Domini*], ingressus est mare solitudinis: et verus Eliseus aquas steriles atque mortiferas sapientiae suae condivit sale, et fecit esse vitales (**IV Reg. IV**): Maraque Legis, quae interpretatur *amaritudo*, ligno patibuli dulcorata est (**Exod. XV**). Intelligimus enim quis sit Judas patriarcha electus in

regem, nec miratur cur ad Thamar quasi ad meretricem vir sanctus introierit (**Genes. XXXVIII**); quare Samson, qui interpretatur *sol*, Dalilam amaverit, quae transfertur in *pauperem*; et propter eam irrisus et mortuus adversariorum millia trucidavit (**Judio. XVI**); cur Salmon virum justum Booz de Raab meretrice generavit, qui Ruth Moabiten pinna pallii sui operiens, et jacentem ad pedes, ad caput Evangelii transtulerit (**Ruth. I, II, III**). Quid causae sit ut cum David tot habuerit uxores, nullum alium regni sui fecerit successorem nisi eum qui de Bethsabee procreatus est (**III Reg. I**): ut non solum meretrices, sed etiam adulterae Deo placere videantur. Unde et in hoc ipso propheta legimus, quod junctus primum meretrici, secundo adulterae copuletur, dicente ad eum Domino: *Adhuc vade, dilige mulierem dilectam amico* (**Osee III, 1**), sive diligentem mala [*Al. Malam*], *et adulteram*. Haec est mulier meretrix et adultera, quae in Evangelio pedes Domini lacrymis lavit, crine deterisit, et confessionis suae honoravit unguento, indignantibusque discipulis, et maxime proditore, quod non fuisset venditum, et pretium illius in alimenta pauperum distributum, Dominus respondit: *Quid molesti estis mulieri, opus bonum operata est in me, pauperes enim semper habebitis* [*Al. habetis*] *vobiscum: me autem non semper habebitis* (**Matth. XXVI, 10, 11**). Et ne putaremus leve esse quod fecerat, et nardum pisticum, id est, unguentum fidelissimum, ad aliud quid, et non ad Ecclesiam esse referendum, dat nobis occasionem intelligentiae et magnae fidei, magna praemia repromittit, dicens: *Amen, amen dico vobis, ubicumque praedicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur quod haec fecit in memoriam ejus* [*Al. mei*]. Haec est meretrix de qua loquitur Dominus ad Judaeos: *Amen dico vobis, meretrices et publicani praecedent vos in regno*

Dei (Matth. XXI, 31). Vos enim missum ad vos Filium patris familiae et Dominum vineae, qui plantavit eam, suscipere noluistis. Ista meretrix exploratores meos duos fortissimos juvenes, quorum alterum in circumcisionem misi, alterum ad gentes, humanitate suscepit, abscondit studio, levavit in tectum, operuit lini stipula (**Jos. II**). Quae caesa persecutionibus, et lota in baptisate, immutat colorem, et de tetro in album vertitur. Nec mirum si in figura Domini Salvatoris, et Ecclesiae de peccatoribus congregatae, haec facta memoremus, cum ipse in hoc eodem dicat propheta: *Loquar ad prophetas; ego visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum* (**Osee XII, 10**); ut quidquid prophetae jubentur operari, ad meam referatur similitudinem. Cujus uxor Aethiopissa est, contra quam Aaron et Maria, carnale sacerdotium Judaeorum, et prophetia litterae serviens, mussitant et offendunt Deum (**Num. XII**): quae dicit in Cantico Canticorum: *Fusca sum et formosa, filiae Jerusalem* (**Cant. I, 4**). Alioquin si omnia quae praecipiuntur ob causas, ut in similitudinem fiant, vere facta contendimus: ergo et Jeremias accinctus lumbari, vestimento muliebri, inter innumerabiles nationes et Assyrios atque Chaldeos, gentes inimicissimas Judaeorum, ivit ad Euphratem, ut ibi absconderet lumbare suum, et post multa tempora reversus, invenit illud computruisse quod nulli esset usui (**Jerem. XIII**). Quomodo exire poterat, et ire tam longe obsessa Jerusalem, exstructis per circuitum munitionibus, fossa, vallo, atque castellis? Qui cum semel ad Anathoth viculum suum in tertio milliario ab urbe situm voluisset exire, in porta capitur [*Al. captus*], et reductus ad principes, quasi proditor verberatus in carcerem mittitur. Si illud in typo, quia fieri non potuit: ergo et hoc in typo, quia si fiat, turpissimum

est. Sed respondebis, Deo iubente, nihil turpe est: et nos dicimus, nihil Deus praecipit nisi quod honestum est, nec iubendo turpia, facit honesta quae turpia sunt. Sed quia scimus nihil Deum velle nisi quod honestum est, hoc praecepit quod honestum est. Haec in principio prolixius sum locutus, ut difficillimam primum solverem quaestionem, et obsitum in ipso exitu scopulum Dei auxilio praetergrediens, ad tuta decurrerem. Caeterum non ignoro, Pammachi charissime, a multis Ecclesiasticis praetermissam: et qui exponere sunt conati, apud Graecos reperi Apollinarem Laodicensem, qui cum in adolescentia sua breves et in hunc et in alios prophetas commentariolos reliquisset, tangens magis sensus, quam explicans, rogatus est postea, ut in Osee plenius scriberet: qui liber venit in nostras manus; sed et ipse nimia brevitate ad perfectam intelligentiam lectorem ducere non potest. Origenes parvum de hoc propheta scripsit libellum, cui hunc titulum imposuit, περὶ τοῦ πῶς ὠνομάσθη ἐν τῷ Ὠσηὲ Ἐφραΐμ, hoc est, *quare appellatur in Osee Ephraim*, volens ostendere quaecumque contra eum dicuntur, ad haereticorum referenda personam. Et aliud volumen ἀκέφαλον καὶ ἀτέλεστον, quod et capite careat et fine. Pierii quoque legi tractatum longissimum, quem in exordio hujus prophetae die vigilarium Dominicae passionis extemporalis et diserto sermone profudit. Et Eusebius Caesariensis in octavo decimo libro Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως, quaedam de Osee propheta disputat. Unde ante annos circiter viginti duos, cum rogatu sanctae et venerabilis socrus, immo matris tuae Paulae (illud enim nomen carnis, hoc spiritus est: quae monasteriorum et Scripturarum semper amore flagravisset) essem Alexandriae, vidi Didymum, et eum frequenter audivi, virum sui temporis eruditissimum, rogavique eum, ut quod Origenes non fecerat,

ipse compleret, et scriberet in Osee Commentarios: qui tres libros, me petente, dictavit, quinque quoque alios in Zachariam. Nam et in ipsum duo tantum Origenes scripsit volumina, vix tertiam partem a principio libri usque ad visionem quadrigarum edisserens. Haec dico, ut noveris quos in Prophetæ hujus campo habuerim praecursores: quos tamen ut simpliciter et non superbe (sicut quidam meorum amicorum semper insibilet) tuae prudentiae fatear, non in omnibus sum secutus; ut iudex potius operis eorum quam interpret existerem, diceremque quid mihi videretur in singulis, et quid ab Hebraeorum magistris vix uno et altero acceperim. Quorum et apud ipsos jam rara avis est, dum omnes deliciis student et pecuniis, et magis ventris quam pectoris curam gerunt, et in hoc se doctos arbitrantur, si in tabernis medicorum de cunctorum operibus detrahant. Sed jam tempus est ut prophetæ verba ponentes, ea quae scripta sunt, disseramus.

LIBER PRIMUS.

1 (Cap. I.---Vers. 1.) Verbum *Domini quod factum est ad Osee filium Beerī*. LXX similiter. Verbum Domini, quod in principio erat apud Deum Patrem, et Deus erat Verbum, factum est ad Osee filium Beerī, ut prophetam quoque Deum faceret, Salvatore dicente: *Si illos dixit deos, ad quos sermo Dei factus est, et non potest solvi Scriptura: Quem Pater sanctificavit et misit in mundum, vos dicitis, blasphemas: quia dixi, filius Dei sum (Joan. X, 35, 36)*. Ut quomodo Deus

deos facit, et stat in syngoga deorum, in medio autem deos dijudicat (**Psal. LXXXI**); et cum ipse sit verum lumen, quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (**Joan. I**), ad apostolos loquitur: *Vos estis lux mundi* (**Matth. V, 14**), sic et ipse Salvator prophetam suum faciat salvatorem. *Osee* enim, in lingua nostra, *salvatorem* sonat: quod nomen habuit etiam Josue filius Nun (**Num. XIV**), antequam ei a Deo vocabulum mutaretur. Non enim (ut male in Graecis codicibus legitur et Latinis) *Ause* dictus est, quod nihil omnino intelligitur; sed *Osee*, id est, *salvator*; et additum est ejus nomini Dominus, ut *salvator Domini* diceretur. Iste ergo salvator filius est *Beeri*, id est, *putei mei*, quos puteos fodit Abraham, Isaac, et Jacob, et Allophyli eos semper conabantur obruere (**Gen. XVI, XXI, XXVI, XLVI**). Inter puteum et lacum, id est, cisternam, hoc interest, quod puteus perpetuas aquas habet, et de vivo fonte manantes. Cisterna, quae refrigerat, aquas suas externas et adventitias possidet. Unde per Jeremiam 2 prophetam loquitur Deus: *Me dereliquerunt fontem aquae vivae, et foderunt sibi cisternas, quae aquas non valent continere* (**Jerem. II, 13**). De hoc fonte ad Deum psalmista proclamat: *Apud te est fons vitae, et in lumine tuo videbimus lumen* (**Psal. XXXV, 10**). Unde quidam putant *Beeri*, interpretari, *lumen meum*; sed superior vera translatio est.

In diebus Oziae, Joathan, Achaz, Ezechiae regum Juda; et in diebus Jeroboam filii Joas regis Israel. LXX similiter. Azarias, qui vocatur et Ozias, de stirpe David regnavit in Jerusalem super duas tribus, quae appellabantur Juda, annis quinquaginta duobus, cui successit in regnum filius ejus

Joatham, qui et ipse regnavit annis sedecim: post quem filius ejus Achaz regnavit annis similiter sedecim. Post Achaz regnavit filius ejus Ezechias annis viginti novem, cujus anno sexto decem tribus, quae appellabantur Israel, captae sunt a Salmanasar rege Chaldaeorum, et in Medorum montibus collocatae. Ex quo perspicuum est, prophetante Osee, Isaia, et Joel, et Amos, et Abdia, et Jona et Michaea, qui σύγχρονοι ejus fuerunt, regnum decem tribuum esse finitum, quod a primo rege Jeroboam usque ad ultimum Osee, permansit annis ducentis quinquaginta. Eo autem tempore, quo Ozias regnare coepit super Judam, super Israel regnabat Jeroboam pronepos Jehu, cui Dominus repromiserat usque ad quartam generationem sobolem illius regnaturam: eo quod percussisset duos reges impios, **3** Juda et Israel. Hoc dicimus ut tibi breviter ostendamus, Osee prophetam, et ante captivitatem Israel, et post captivitatem ejus vaticinatum, et tam vicinam, quam praesentem, et praeteritam vidisse, et denuntiasset venturam, et luxisse ingruentem, et in emendationem Judae retexuisse praeterita; quod in ipso propheta juxta historiam conabimur approbare. Ozias interpretatur *fortitudo Domini*: Joatham, *Domini consummatio*, atque *perfectio*; Achaz, *virtus*: Ezechias, *imperium Domini*. Hi regnabant in populo *Juda*, cujus nomen, *confessio*, est. Porro in Israel qui sibi idola fecerat, et a Dei populo fuerat separatus, regnabat Jeroboam, qui interpretatur χρόνισμός, id est, *temporalitas*, sive *mora*: quod mundum amaverit, et in ipso morari diu, vitam putaverit, sempiternam, nequaquam futuris, sed praesentibus delectatus.

(Vers. 2.) *Principium loquendi Domini* [Al. Domini et Vulg. Domino] in Osee. LXX: *Principium verbi Domini ad*

Osee. Quia, ut supra diximus, et aliis prophetis praeferuntur in titulo, Ozias, Joatham, Achaz, et Ezechias, quibus regnantibus prophetaverunt: idcirco nunc dicit quod inter omnes hos primum in Osee Dominus sit locutus, et postea ad caeteros. Aliud est autem loqui Dominum in Osee, aliud ad Osee. In Osee, non ipsi loquitur Osee, sed per Osee ad alios; ad Osee vero loquens, ad ipsum significatur conferre sermonem. Alii autem non primum omnium prophetarum volunt fuisse Osee, ex eo quod dicitur: *Principium loquendi Domini in Osee*: sed ostendi quod haec quae sequuntur, primum ad Osee Dominus sit locutus.

Et dixit Dominus ad Osee: Vade, sume tibi uxorem fornicationum. LXX: *Et dixit Dominus ad Osee: Vade, tolle tibi uxorem fornicationis.* Verbum Hebraicum ZANUNIM (), non *fornicariam* et *fornicationem*, ut plerique aestimant, sed *multas fornicationes* sonat. Ex quo ostenditur mulier ista, quam propheta sumit in conjugem, non semel, sed frequentius fornicatam, ut quanto illa 4 sordidior est, tanto sit propheta patientior, qui talem uxorem duxerit. Quodque additur:

Ac [Vulg. Et fac tibi] filios fornicationum: quia fornicans fornicabitur terra a Domino. LXX: *Et filios fornicationis: quia fornicans fornicabitur terra post Dominum.* Ἀπὸ κοινοῦ subauditur: Sume tibi uxorem fornicationum, et sume tibi filios fornicationum. Utrumque potest intelligi, quod et fornicariae priores [*Al. prioris*] de fornicatione susceptos recipiat filios, et ipse ex meretrice generet filios, qui idcirco fornicationis appellandi sunt filii, quod sint de meretrice generati. Nec culpandus propheta, interim ut sequamur historiam, si meretricem converterit ad pudicitiam, sed potius laudandus quod ex mala bonam fecerit. Non enim qui bonus

permanet, ipse polluitur, si societur malo; sed qui malus est, in bonum vertitur, si boni exempla sectetur. Ex quo intelligimus non prophetam perdidisse pudicitiam fornicariae copulatum; sed fornicariam assumpsisse pudicitiam quam antea non habebat: praesertim cum beatus Osee, non ob causam luxuriae, non libidinis, non propria fecerit voluntate, sed Dei paruerit imperio, ut quod in isto carnaliter legimus, in Deo factum spiritualiter probaremus. Qui suscepit Synagogam, hoc est, populum Judaeorum fornicationi et libidini servientem. Ad quam Dominus loquitur per Ezechielem: *Et tu, meretrix, audi verbum Domini: Fractae enim sunt in Aegypto mammae ejus (Ezech. XXIII, 3);* et volutabatur in sanguine, et fuerat polluta usque ad verticem, ut nulla pars corporis atque membrorum ejus esset, quae turpitudinis maculam non haberet. Operuit talem Dominus pallio, et suis junxit amplexibus, dedit ei mel et oleum et similam manducare, et induit eam vestibus pretiosissimis, posuit in collo ornamenta gemmarum, aures ornavit auro et lapide pretiosissimo, armillas quoque brachiis praebeuit ut bonis uteretur operibus. Et nihilominus haec contempta largitate et bonitate viri, prioris immemor turpitudinis, **5** amatores Chaldaeos et Assyrios et Aegyptios, qui magnarum sunt carnum, secuta est. De Salvatoris et Ecclesiae typo in praefatiuncula diximus, quod sumpserit sibi uxorem fornicariam, quae prius idolis serviebat. Si quis autem contentiosus, et maxime gentilium, noluerit figuraliter dictum recipere, et irriserit prophetam fornicariae copulatum, opponamus ei illud, quod solet laudare Graecia, et philosophorum scholae concinunt. Qua ratione praedicent virum eruditissimum Xenocratem, qui Polemonem luxuriosissimum juvenem inter psaltrias atque tibicines et

impudicas mulieres ebrium et hedera coronatum fecit obedire sapientiae, et adolescentem turpissimum mutavit in sapientissimum philosophorum. Cur Socratem ad coelum levent, qui Phaedonem, ex cuius nomine Platonis liber est, de lupanari, ob crudelitatem et avaritiam domini, multorum libidini servientem, in Academiam transtulerit? Et quidquid illi de philosophiae magistris responderint, nos ad Prophetarum defensionem referimus. Haec adversum ethnicos et eos, qui Ethnicorum sunt similes, dixerimus. Caeterum nostris, qui tamen volunt suscipere veritatem, illud breviter ostendamus, ex eo quod dicitur: *Quia fornicans, fornicabitur terra a Domino*, non tam prophetam junctum esse meretrici, quam omne hominum genus a societate Domini recessisse. Potest quoque ex eo quod non est additum, *omnis terra*, nunc Judaea accipi, vel proprie Samaria et Israel, id est, decem tribus, quae eo tempore quo haec dicebantur, a Domino recesserant.

(Vers. 3, 4.) *Et abiit, et accepit Gomer filiam Debelaim: et concepit et peperit [Vulg. addit ei] filium. Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen ejus Jezrael: quoniam adhuc modicum et visitabo sanguinem Jezrael super domum Jehu: et quiescere faciam regnum domus Israel. LXX: Et abiit, et accepit Gomer filiam Debelaim: et concepit, et peperit filium. Et dixit Dominus ad eum: Voca nomen ejus Jezrael: quia adhuc modicum et ulciscar sanguinem Jezrael super domum Juda: et quiescere faciam regnum domus Israel.* Prophetarum sic multa post saecula de adventu Christi et vocatione gentium pollicentur, ut praesens tempus **6** non negligant, ne concionem ob aliud convocatam non docere de his quae instant [*Al. stant*], sed de incertis ac futuris ludere videantur.

Itaque et haec Gomer filia Debelaïm, quae ab Osee uxor accipitur, et concipit ex eo, et parit ei filium nomine *Jezrael*, qui interpretatur *semen Dei*, in cujus sanguinis ultionem, regnum subvertit *Jehu*, sive, ut male error obtinuit, *Juda*, sic ad vocationem referenda est nationum, ut illi tempori congruat, sub quo filium generasse memoratur. Et ne longo tractatu lectoris aviditatem differam, duae istae mulieres quarum una vocatur Homer, et est meretrix, paritque tres liberos, primum Jezrael, secundam puellam, quae vocatur absque misericordia, et tertium masculum, qui et ipse appellatur *non populus meus*: et altera mulier, quae conducitur argenteis quindecim, et coro, et dimidio coro hordei, et vocatur adultera, referuntur ad Israel et ad Judam, id est, ad decem tribus quae erant in Samaria sub rege Jeroboam, qui fuit de Ephraim, et ad Judam, qui regnabat in Jerusalem de stirpe David. Hae sunt duae mulieres, quae in Zacharia upupae, sive milvi, sive herodii pennas habere dicuntur, et ire in terram Sennaar, ubi Babylon condita est. Has mulieres sub nomine duarum sororum Oola significat et Ooliba: hae in duabus virgis, quas Ezechiel in unam virgam sociat, demonstrantur. Et quia commentarios, non lata volumina scribimus, singulis capitulis explanationes proprias in suis locis reservantes, nunc tantum de praesenti capitulo disputemus. *Gomer* interpretatur τετελεσμένη, id est, *consummata*, atque *perfecta*: alii θώρακας, id est, *loricas*, significari putant. Sunt qui *mensuram*, sive *amaritudinem* suspicentur, qui [*Al.* quod] recte dicerent, si GIMEL litteram non haberet. *Debelaïm* παλάτας sonat, quarum in Palaestina permagna copia est, et quas Isaias propheta ulceri Ezechiae regis jubet apponi (IV Reg. II, et Isa. XXXVIII). Est autem

massa pinguium caricarum, quas in morem laterum figurantes, ut diu illaesae permaneant, calcant atque compingunt. Igitur et Israel consummata in fornicatione atque perfecta filia voluptatis, quae fruentibus suavis videtur et dulcis, in typo Domini Salvatoris 7 ab Osee uxor accipitur: et primus ex ea Dei filius generatur, id est, *Jezrael*; est autem civitas metropolis decem tribuum, in qua interfectus est Naboth [*Al. Nabutha*], ob cujus sanguinem suscitatur Jehu, qui delevit domum Achab et Jezabel. Verum quia et ipse Jehu, ultor sanguinis justis, ingressus est per vias Jeroboam filii Nabath, qui fornicari fecit Israel, et constituit vitulos aureos in Dan et in Bethel (**III Reg. XII**), regnum quoque ejus dicitur subvertendum: sub cujus pronepote Jeroboam prophetare coepit Osee: quo mortuo, filius ejus Zacharias successit in regnum; quem sexto mense imperii sui occidit Sellum de alia stirpe generatum (**IV Reg. XV**). Quam ob causam nunc dicitur: *Adhuc modicum, et visitabo sanguinem Jezrael*, id est, occisionem populi mei, super domum Jehu regiam, quae eo tempore praeerat Israel. Nec mirum si domus Jehu subvertatur, cum etiam regnum domus Israel, hoc est, decem tribuum post non multos annos omnino sit delendum. A Zacharia enim filio Jeroboam, cujus atavus fuit Jehu, usque ad nonum annum Osee, sub quo decem tribus ductae sunt in captivitatem, supputantur anni quadraginta et novem. Occisoque Zacharia, qui fuit ultimus de stirpe Jehu, statim reges Assyrii ceperunt Ruben et Gad et dimidiam tribum Manasse, quae erant trans Jordanem; et deinde multas civitates Samariae, et deinde totam Nephtali ad extremum omnes reliquas tribus. Pro *Jehu* in Editione Vulgata legitur *Juda*: sed hoc mihi videtur non vitio Septuaginta interpretum, sed scriptorum inolevisse imperitia, qui

ignorantes *Jehu*: quod magis tritum erat, scripserunt *Juda*. Typus autem seminis Dei, et ultio sanguinis ejus refertur ad Domini passionem, propter quam et domus Juda et regnum universi Israel dicitur subvertendum.

(Vers. 5.) *Et in illa die conteram arcum Israel in valle Jezrael*. LXX similiter. Quando ultus fuero sanguinem Jezrael super domum Jehu, et regnum Israel, Assyrio vincente, delevero, tunc illa die, et in illo tempore conteram omne robur exercitus Israel in valle Jezrael. Supra diximus Jezraelem, quae nunc juxta Maximianopolim est, fuisse metropolim **8** regni Samariae prope quam sunt campi latissimi, et vallis nimiae vastitatis, quae plus quam decem millium tenditur passibus. In hoc commisso certamine, ab Assyriis caesus est Israel, id est, decem tribus, quae ob Jeroboam de tribu Ephraim, qui primus schisma fecit in populo, appellatae sunt Ephraim. Interdum propter Joseph, qui fuit pater Ephraim, vocatur Joseph: nonnumquam Samaria, quae et ipsa altera urbs fuit metropolis decem tribuum, quae postea ab Augusto Caesare appellata est, Augusta, id est, Σεβαστή, in qua ossa Joannis Baptistae condita sunt. Post divisionem ergo duarum et decem tribuum, ob maximam partem multitudinis quae Jeroboam secuta est, nomen pristinum Israel remansit in decem tribubus. Et propter tribum Juda, quae regnavit in Jerusalem, aliae quae tribus appellatae sunt Judas: simulque typi veritas explicatur. Quomodo enim propter sanguinem Naboth [*Al.* Nabutha], qui effusus est in Jezrael, deleta est domus Achab, ut Eliae vaticinium compleretur: sic propter sanguinem veri Jezrael, hoc est, seminis Dei, regnum destructum est Judaeorum. In omnibus quidem prophetis, sed praecipue in Osee, decem

tribus referuntur ad haereticos, quorum multitudo maxima est: duae autem tribus quae appellantur Juda, Ecclesiae personam possident, quae sub stirpe David regnabant [*Al. regnant*]. Arcus igitur haereticorum, de quibus scriptum, est: *Filii Ephraim intendentes, et mittentes arcum, conversi sunt in die belli (Psal. LXXVII, 9)*, confringetur in valle seminis Dei, de quo humilia et terrena senserunt.

(Vers. 6, 7.) *Et concepit adhuc, et peperit filiam, et dixit ei: Voca nomen ejus, Absque misericordia, quia non addam ultra misereri domui Israel; sed oblivione obliviscar eorum. Et domui Juda miserebor: et salvabo eos in Domino Deo suo: et non salvabo eos in gladio, et in arcu, et in bello, et in equis, et in equitibus.* LXX: *Et concepit adhuc, et peperit filiam, et dixit ei: Voca nomen ejus, Absque misericordia; quia nequaquam addam ultra misereri domui Israel: sed adversans adversabor eis: filiorum autem Juda miserebor, et salvabo eos in Domino Deo suo: et non salvabo eos in areu, neque in gladio, neque in bello, 9 neque in equis, neque in equitibus.* Postquam contritus est atque confractus arcus Israel, in valle Jezrael, et regnum decem tribuum destitutum, ita ut ducerentur in captivitatem, nequaquam jam Jezrael, id est, semen Dei, nec masculini sexus filius nascitur: sed filia, id est, femina fragilis sexus, et quae victorum pateat contumeliae, et vocatur Absque misericordia. Idcirco enim captiva ducta est, quia misericordiam Dei non habuit. Et considerata Domini indignatio. Quod nequaquam domui Israel se dicat misereri ultra, sed eos de memoria sua aeterna oblivione delere; quia usque hodie Persarum regibus serviunt, et numquam est eorum soluta captivitas. Domui autem Juda misericordiam pollicetur, et dicit, quia eos salvet in Domino

Deo suo, vel in seipso qui loquitur: vel Pater salvet in Filio, juxta illud quod scriptum est: *Pluit Dominus a Domino* (**Genes. XIX, 24**) Salvavit eos enim [*Al. etiam*] quando Israel Assyriis traditus est, de manu Sennacherib, non in arcu et gladio et bello et in equitum multitudine, sed in suo robore, quando misit Angelum, et percussit de exercitu Sennacherib regis Assyriorum una nocte centum octoginta quinque millia (**IV Reg. XIX**). Juxta typum dicimus, eos qui propter sanguinem seminis Dei vocantur Absque misericordia, et dicere ausi sunt: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* (**Matth. XXVII, 25**), hucusque servire Romanis. Domum autem Juda, eos videlicet ex Judaeis, qui Dominum sunt confessi, non in exercitus fortitudine, sed in Evangelii praedicatione salvatos. Quod in Israel et Juda tam juxta historiam, quam juxta typum, interpretati sumus, referamus ad haereticorum conciliabula, et ad Ecclesiam Domini Salvatoris, quod, illis absque misericordia derelictis, regnumque perdentibus, Ecclesia Dei sui virtute superarit.

(Vers. 8, 9.)---*Et ablactavit eam quae erat absque misericordia: et concepit, et peperit filium, et dixit: Voca nomen ejus, Non populus meus: quia vos non populus meus; et ego non ero vester.* LXX similiter. Qui vocabatur semen Dei versus in feminam [*Al. femininam*] et propter imbecillitatem virium, offensamque Dei, ductus in captivitatem, quia Domini misericordiam non habebat, nequaquam ablactatus dicitur, **10** sed ablactata: viri enim jam robur amiserat. Qui ablactatur, recedit a matre, parentis lacte non vescitur, alimentis sustentatur externis. Ita et Israel projectus a Domino, et captivitatis circumdatus angustiis, atque in Babylone cibis sustentatus immundis, vocatur non

populus Dei, et aeterna gentis alienae feritur sententia, ut dicatur non populus meus, et abjiciatur [*Al. abdicetur*] in perpetuum. Quod recte intelligere possumus, et in omni populo Judaeorum, qui propter offensam seminis Dei captivitati traditus, regnum perdidit, et provinciam, appellaturque non populus Dei: et in persona haereticorum. Si quis autem contentiosus interpretes noluerit recipere ista, quae diximus, sed meretricem nomine Gomer filiam Deblaim, primum, et tertium masculos, secundam, quae media est, feminam intellexerit procreasse, hoc volens Scriptura sonare quod legitur, respondeat quomodo in Ezechiel illud exponat, ubi jubetur a Domino portare iniquitates domus Israel, id est, decem tribuum, et trecentis nonaginta diebus in uno latere sinistro dormire perpetuo, licet in LXX centum et nonaginta scripti sunt, et dormire ita ut numquam evigilet, nec mutet latus, nisi forte sopore satiatus paululum aperuerit oculos ad sumendum sordidissimum cibum subcinericii panis, qui de frumento, et hordeo, et taba, et lente, et milio coctus sit in humano stercore. Hoc enim rerum natura non patitur, ut quisquam hominum per trecentos nonaginta dies in uno semper latere dormiat. Et rursus, inquit: *Suscipies iniquitates domus Juda, et diebus quadraginta dormies in latere dextro*. Hi autem dies pro annis supputantur [*Al. supputabantur*], quibus Israel et Juda obsidione et captivitate longissima detinentur, ita ut vincti et immobiles, de altero in alterum latus se versare non possint. Si illa et caetera his similia, quae in Scripturis sanctis legimus, facta non potuerit approbare, sed aliud quid significare contenderit: ergo et meretrix ista mulier, et alia adultera mulier, quae aut prophetae jungebantur, aut servabantur a

propheta, non turpem stupri conjunctionem, sed sacramenta indicant futurorum.

(Vers. 10.) *Et erit numerus filiorum Israel quasi 11 arena maris, quae sine mensura est, et non numerabitur. Et erit in loco ubi dicetur eis: Non populus meus vos; dicetur eis, filii Dei viventis. Et congregabuntur filii Juda, et filii Israel pariter: et ponent sibimet caput unum, et ascendent de terra: quia magnus est dies Jezrael. LXX: Et erit numerus filiorum Israel sicut arena maris, quae non mensurabitur, nec numerari potest. Et erit in loco ubi dictum est eis: Non populus meus vos: vocabuntur filii Dei viventis. Et congregabuntur filii Juda et filii Israel simul: et ponent sibi principatum unum, et ascendent de terra, quoniam magnus est dies Jezrael.* Legimus abjectionem decem tribuum, et non mensurabilem Israel, nec ultra populum Dei, indignatione perpetua condemnatum. Nunc discimus quomodo filii Juda et filii Israel pariter congregentur, et ponant sibi caput unum sive principatum [*Al. principium*], et ascendant de terra, et in loco ubi prius dicebatur, Non populus meus, appellentur filii Dei viventis, et hoc fieri, quia magnus sit dies Jezrael. Ambigenti et in varias sententias fluctuanti illud occurrit Pauli apostoli ad Romanos scribentis: *Quod si volens Deus ostendere iram, et notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa irae apta in interitum, ut ostenderet divitias gloriae suae in vasa misericordiae, quae praeparavit in gloriam, quos et vocavit nos non solum ex Judaeis, sed etiam ex gentibus: sicut in Osee dicit: Vocavi non plebem meam, plebem meam, et non misericordiam consecuta, misericordiam consecutam. Et erit in loco ubi dictum est eis: Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi.*

Isaias autem clamat pro Israel: Si fuerit numerus filiorum Israel tamquam arena maris, reliquiae salvae fient. Verbum enim consummans et brevians in aequitate: quia verbum breviatum faciet Dominus super terram. Et sicut praedixit Isaias (Cap. I, 9): Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, et sicut Gomorra similes fuisset. Quid ergo dicemus: Quod gentes quae non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam? justitiam autem quae ex fide est: Israel vero sectans legem justitiae, in legem justitiae non pervenit (Rom. IX, 22 seqq.). Igitur beatus apostolus Osee prophetae assumens testimonium, et exponens illud super vocatione gentium, **12** et eorum fide qui ex Judaeis credere voluerunt, omnem nobis difficultatem interpretationis abscidit, asserens Christi temporibus esse completum, ut scilicet in Israel eligantur duodecim tribus, hoc est, omnis populus Judaeorum, et in Juda hi qui ex gentibus Jesum Dominum confitentur. Si quis autem alienus a fide Christi, et non recipiens auctoritatem novi Testamenti, sed de numero circumcisionis, responderit filios Juda et filios Israel duas tribus sonare et decem, de quibus crebro diximus, et in hoc dantes manus, nihil fidei nostrae necere monstrabimus. Sed postquam fuerit numerus filiorum Israel quasi arena maris in toto orbe dispersus, et omnem supputationem vicerit populi multitudo, tunc habebit licentiam Israel, qui hodie quoque captivus est, et qui prius dicebatur absque misericordia, et non populus meus, cum duabus tribubus, id est, Juda et Benjamin, quarum magna pars in Christum credidit, inire concordiam, ut corporibus separatos jungat fides, et unum sibi caput ponant et principem, de quo scripsit Ezechiel: *Et princeps unus in medio eorum, David servus meus, et resuscitabuntur quasi ab inferis*

mortui (Ezech. XXXIV, 24), Juda scilicet et Israel qui in infidelitate mortui erant. Et haec omnia fient, quia magnus est dies seminis Dei, qui interpretatur *Christus*. Ex quo perspicuum est, ideo in typo Naboth [*Al. Nabutha*] Jezraelitis sanguinem praecessisse, ut veritas compleretur in Christo. In hoc enim et non in illo magnus est dies Jezrael, de quo dicitur. *Haec est dies quam fecit Dominus: exsulemus et laetemur in ea (Psal. CXVII, 24).* Interpretationis tertiae quam suscepimus, Israel in haereticis, Juda in Ecclesiae hominibus exponendis, hic sensus est: Ut postquam Dominus in claritate sua venerit regnaturus, hi qui ante vocabantur, non populus ejus, vocentur filii Dei viventis: cum Judae, id est, Ecclesiae Dei fuerint copulati, et unum caput Christum habuerint, et ascenderint de terra, id est, de terrenis sensibus et humilitate litterae, et susceperint magnum diem seminis Dei. Pro οὐκ ἠλεημένη, id est, *absque misericordia*, in quibusdam fertur exemplaribus, οὐκ ἠγαπημένη, **13** id est, *non dilecta*. Sed veriora sunt exemplaria, quae habent, *absque misericordia*; maxime quia ad distinctionem Israelis, cui non miseretur, infert Deus: *Domui autem Juda miserebor*.

(Cap. II.---Vers. 1.) *Dicite fratribus vestris, populus meus, et sorori vestrae, misericordiam consecuta* [*Al. consecutae*]. **LXX:** *Dicite fratri vestro, populus meus, et sorori vestrae, misericordiam consecuta*. Quia magnus est dies Jezrael, in quo Judas et Israel unum habebunt principem, et nequaquam dicetur Israeli, non populus meus: sed econtrario vocabuntur filii Dei viventis: idcirco, o homines tribus Juda, nolite desperare decem tribuum salutem, sed eas quotidie et sermone et voto et litteris ad poenitentiam provocate, quia frater vester

appellantur et soror: frater, ex eo quod dicitur, *populus meus*: soror, ex eo quod appellantur, *misericordiam consecuta*. Aliter: Qui in Christum creditis, et estis tam ex Judaeis quam ex gentibus, dicite fractis ramis, et priori populo, qui projectus est: *populus meus*, quia frater tuus est, et *misericordiam consecuta*, quia soror tua est. Cum enim intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiet (**Rom. XI, 25**). Hoc idem nobis praecipitur, ne haereticos penitus desperemus, sed provocemus ad poenitentiam: et illorum salutem germanitatis optemus affectu.

(Vers. 2, 3.) *Judicate matrem vestram, judicate, quoniam ipsa non uxor mea, et ego non vir ejus: auferat fornicationes suas a facie sua, et adulteria sua de medio uberum suorum: ne forte exspoliet eam nudam, et statuam eam secundum diem nativitatis suae.* LXX: *Judicamini cum matre vestra, judicamini, quia haec non uxor mea, et ego non vir ejus, et auferam fornicationem ejus a facie mea, et adulteria ejus de medio uberum illius: ut exspoliet eam nudam, et restituam eam juxta diem nativitatis suae.* Hucusque ad Israel populum, hoc est, decem tribus sermo directus est. Nunc alterum caput incipit, et praecipitur filiis, id est, populo, ut ineant iudicium adversum matrem suam, quae eos genuit, quae de meretrice uxor effecta, mores pristinos non reliquit, et rursum fornicata est cum amatoribus suis. Et vide clementiam viri. Jam repudiata est, jam abjecta est, **14** jam ei locutus est: *Haec non uxor mea, et ego non vir ejus*: tamen praecipit filiis, ut nequaquam ad uxorem patris quam ille dimisit, sed ad matrem suam loquantur quae eos genuit. Loquantur autem ad poenitentiam provocantes, ut auferat fornicationes a facie sua, et adulteria sua de medio uberum

suorum. Fornicaria est, quae cum pluribus copulatur. Adultera, quae unum virum deserens, alteri jungitur. Quorum utrumque est Synagoga, quae si permanserit in fornicatione et adulterio, auferet ab ea Deus vestem et ornamenta quae dederat. De quibus scribit Ezechiel: *In die quando nata es, non ligaverunt mamillas tuas, et sale non es salita: et transivi per te, et inveni te nudam, et deturpatam, et conspersam in sanguine* (**Ezech. XVI, 4, 5**). Et post paululum: *Indui te byssino et subtilibus, et ornamenta circumposui tibi, et dedi armillas circa manus tuas, et monile circa collum tuum*. Haec tunc ei dedit maritus largissimus, quando invenit illam in Aegypto idololatriae libidine constupratam et divaricantem omnibus pedes suos. Et nunc comminatur, si ad virum suum noluerit reverti, ita eam futuram absque Deo et viro, sicut prius in Aegypto fuerat. Ne semper triplici explanatione tendamus volumina, hoc raro admonuisse sufficiat, quae dicta sunt convenire et Judaeis negantibus Christum, et haereticis fidem Domini relinquentibus: quorum fornicatio proprie inter ubera est, et in artificio idolorum et variorum dogmatum corde versatur, qui revertentur ad diem nativitatis suae, ut si non egerint poenitentiam, ethnicis comparentur.

Et ponam eam quasi solitudinem, et statuam eam velut terram inviam, et interficiam eam siti [Vulg. *in siti*]. LXX: *Et ponam eam ut desertum, et statuam eam sicut terram sine aqua, et occidam illam in siti*. Si noluerit ad meliora converti, faciam illi quod feci in solitudine, ut ducti in captivitatem cadant in terra aliena, patientes sitim omnium bonorum, et ad patriam suam redire non valeant. Vel certe audiant in Evangelio: *Relinquetur vobis domus vestra deserta* (**Matth. XXIII**). Et mittet ei Dominus non famem panis, nec sitim

aquae; sed famem audiendi **15** verbum Domini (**Amos. VIII**). De quo et Isaias loquitur: *Erunt sicut paradisus aquam non habens* (**Isai. I, 30**). Haeretici qui abjecti sunt a Domino, si non redierint ad pristinam domum, sic omnium rerum patientur penuriam, ut etiam quod falsum habere videntur, redigatur ad nihilum.

(Vers. 4, 5.) *Et filiorum illius non miserebor, quoniam filii fornicationum sunt, quia fornicata est mater eorum: confusa est quae concepit eos, quia dixit: Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi, et aquas meas, lanam meam, et linum meum, et oleum meum, et potum meum. LXX: Et filiorum ejus non miserebor: quoniam filii fornicationis sunt, quia fornicata est mater eorum: confusa est quae peperit eos, dixit enim: Vadam post amatores meos, qui dant mihi panes meos et aquam meam, et vestimenta mea, et linteamina mea, et oleum meum, et omnia quae mihi necessaria sunt.* Hoc plus faciam ei cui dixi, non uxor mea, et ego non vir tuus, et ponam eam quasi solitudinem, et faciam eam velut terram inviam. Quando enim de Aegypto eduxi eam, interfectis parentibus, filii eorum terram repromissionis ingressi sunt. Nunc autem fornicariae matris liberi peribunt cum matre meretrice, quoniam filii fornicationis sunt, et mali ex malis geniti. Quibus in Evangelio dicitur: *Generatio viperarum* (**Matth. III, 7**): quae in tantam venit impudentiam, ut audiret per Jeremiam: *Facies meretricis facta est tibi: impudorata es tu* (**Jerem. III, 3**). An non est hoc durae frontis et meretriciae impudentiae, ut in suo scelere glorietur, et dicat: *Sequar amatores meos*; vadam ad idola quae mihi et ad victum et ad vestitum necessaria praebuerunt. Omnia quae propheticus sermo describit, spiritualiter a Domino accepere

Judaei. Et quia Dei filium negaverunt, eligentes sibi Barabbam latrocinii et seditionis auctorem, et crucifigentes Filium Dei (**Joan. XVIII**). Propterea usque hodie sequuntur daemones, et Dei beneficia ad illos referunt, qui cultorum suorum animas perdiderunt. Panes et aquas habent et haeretici, quorum panis luctus est, et aquae eorum coenosae, quae suffocant et interficiunt baptizatos. Habent et lanam de scabidis ovibus, et linum in nigredine perseverans, oleumque, de quo propheta dicit: *Oleum peccatoris non impinguet caput meum* (**Psal. CLX, 5**), et potum aquarum Aegypti, de quibus clamat **16** Jeremia: *Quid tibi et viae Aegypti, ut bibas aquam Geon* (**Jerem. II, 18**)? Et: *Quid tibi et viae Assyriorum ut bibas aquas fluminum?* Breviter cuncta percurrimus, ut ad reliqua transeamus.

(Vers. 6, 7.) *Propter hoc ecce ego sepiam viam tuam spinis, et sepiam eam maceria, et semitas suas non inveniet, et sequetur amatores suos, et non apprehendet eos, et quaeret eos et non inveniet, et dicet: Vadam et revertar ad virum meum priorem, quia bene mihi erat tunc, magis quam nunc.* **LXX:** *Propterea ecce ego sepiam viam ejus in sudibus, et obstruam vias illius: et semitam suam non inveniet. Et persequetur amatores suos, et non apprehendet illos, et quaeret eos, et non inveniet; et dicet: Vadam et revertar ad virum meum priorem, quia melius mihi erat tunc, quam nunc est.* Dixerat meretrix: Vadam post amatores meos, qui omnium rerum mihi abundantiam praebuerunt. Respondit Dominus: Ego sepiam viam tuam spinis, sive sudibus, ne possis ire quo desideras, et interponam maceriam, sive murum et semitas tuas quas crebro triveras pede, non invenies, ne apprehendas eos quos tanto studio sequebaris, ut rerum

necessitate compulsa revertaris ad virum tuum, et dicas illud de Evangelio: *Quanti mercenarii in domo patris mei abundant panibus, ego autem hic fame pereor. Surgam et ibo ad patrem meum et dicam illi: Pater, peccavi in coelum et coram te, et jam non sum dignus vocari filius tuus, fac me sicut unum de mercenariis tuis.* Ex quo intelligimus quod providentia Dei saepe nobis accidunt mala, ne habeamus ea quae cupimus, et variis oppressi calamitatibus hujus saeculi ac miseriis, ad Dei servitutem redire cogamur. Amatores autem Jerusalem et gentis Judaeae, secundum historiam illius temporis, Assyrios atque Chaldaeos et Aegyptios nationesque caeteras intelligamus, cum quorum idolis fornicata est, a quibus bellorum tempore, et prementibus malis frustra speravit auxilium. Hos amatores juxta intelligentiam spiritualem sequuntur haeretici, a quibus saepe deserti, malorum pondere ad sinum matris Ecclesiae revertuntur. Per omnia enim flagella atque tormenta eruditur Israel.

(Vers. 8.) *Et haec nescivit, quia ego dedi ei frumentum et vinum, et oleum, et argentum multiplicavi ei et aurum, quae fecerunt* **17 Baal.** *LXX: Et ipsa nescivit quia ego dedi ei frumentum, et vinum, et oleum, et argentum multiplicavi ei: haec autem argentea et aurea fecit ipsi Baal.* Ad superiora respondit, dixerat enim: Vadam post amatores meos, qui dant panes mihi, et aquas meas, lanam, et linum, et oleum, et potum meum, quae universa susceperat, ut in Dei cultum verteret. Illa vero panem et vinum, qui confirmat, et quod laetificat cor hominis (**Psal. CIII**), et oleum quod illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum (**Joan. I**), et argentum de quo saepe diximus: *Eloquia Domini, eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terrae,*

purgatum septuplum (Psal. XI, 7). Et aurum de quo legimus: Si dormiatis inter medios cleros, pennae columbae deargentatae, et posteriora dorsi ejus in virore auri (Psal. LXXXVII, 14), vertit in idola, et fecit Baal, quod interpretatur superior et devoratio: dum aut majora se putat habere dogmata quam Ecclesia, aut in ipsa falsae opinionis scientia devoratur. Quod autem juxta litteram, auro et argento et cunctis opibus abundaverit Jerusalem, et fecerit idola Baal daemioni Sidoniorum, sive, ut quidam rectius arbitrantur, Babylonio, ex quo et Bel dicitur, Ezechiel plenius in suo ponit volumine, et omnis prophetarum narrat chorus.

(Vers. 9.) Idcirco revertar [Vulg. convertar] et sumam frumentum meum in tempore suo, et vinum meum in tempore suo, et liberabo lanam meam, et linum meum, quae operiebant ignominiam ejus. LXX: Propterea revertar et tollam triticum meum in tempore suo, et vinum meum in tempore suo, et auferam vestimenta mea, et linteamina mea, ne operiant ignominiam ejus. Gravior poena est, quando in tempore messis et vindemiae speratae fruges auferuntur et vinum, et quodammodo tentae tolluntur e manibus. Sin autem in tempore areae et praeli et torcularis, quando sterilitatem praeteritam novis frugibus terra fecundat, omnium rerum penuria est, quid de reliquo anni tempore, quando vetera conservantur, aestimare debemus? Liberatur autem lana et linum, sive vestes et linteamina, ne ultra ignominiam operiant meretricis: ut scilicet Dei nudetur auxilio: et omnium ab eo angelorum tutela 18 discedat. Unde et apostolus liberari dicit creaturam a servitute corruptionis in libertatem gloriae filiorum Dei (Rom. VIII). Multi acceperere aurum et argentum sapientiae et eloquentiae, de quibus facerent candelabrum

septem lucernarum ex auro purissimo, et mensam propositionis auream, et propitiatorium, et Cherubim auri splendore radiantia, et bases columnarum argenteas, et triticum sermonis Dei, et vinum gaudium Spiritus sancti: vestimenta quoque et linteamina quibus credentes vestirentur in Christo: quae universa verterunt in idololatriae cultum, varia errorum dogmata componentes, et decepti alios deceperunt. Quae omnia auferet Deus, ut qui ex copia datorem non senserant, sentiant ex penuria.

(Vers. 10, 11, et 12.) *Et nunc revelabo stultitiam ejus in oculis amatorum ejus: et [Al. et nullus] vir non eruet eam de manu mea, et cessare faciam omne gaudium ejus, solemnitatem ejus, neomeniam ejus, sabbatum ejus, et omnia festa tempora ejus: et corrumpam vineam ejus, et ficum ejus, de quibus dixit: Mercedes hae meae sunt, quas dederunt mihi amatores mei: et ponam eam in saltum, et comedet eam bestia agri.* LXX: *Et nunc revelabo immunditiam ejus in conspectu amatorum illius; et nullus eruet eam de manu mea: et avertam omnes laetities ejus, solemnitates illius, et neomenias, et sabbatha, et cunctas festivitates illius, et disperdam vineam ejus, et ficas illius, quae dixit: Mercedes meae istae sunt, quas dederunt mihi amatores mei: et ponam eam in testimonium, et comedent eam bestiae agri:* Quod sequitur: *Volatilia coeli et reptilia terrae,* ÷ obelo praenotandum est. Pro saltu quoque, quod Hebraice dicitur JAR (), unde CARIATH JARIM (), interpretatur villa silvarum, LXX transtulerunt *testimonium*. RES ET DALETH litterarum falsi similitudine. Si enim pro RES DALETH legatur, *testimonium* dicitur: ita dumtaxat, ut JOD littera non praecedat. Liberatis ergo veste et linteamine, ne operirent ultra

ignominiam fornicariae, omnis turpitudine Jerusalem, sive stultitia, per quam operata est turpitudinem, revelabitur in conspectu amatorum ejus, ut quam velatam desiderabant, apertam contemnant. Cumque tradita fuerit **19** amatoribus suis Assyriis, sive daemonibus, quibus et ipsa et Assyrii serviunt, nullus, inquit, eam de manu mea poterit eripere, probata imbecillitate daemoniaca, quod quos rebus omnibus abundantes receperant, oppressos malis liberare non possunt. Tradita autem Babyloniae servituti, nequaquam tres solemnitates Paschae et Pentecostes et Tabernaculorum celebrare poterit. Non neomeniae, id est kalendarum, non sabbati exercere laetitiam, nec omnes festivitates quas uno nomine comprehendit. Vineae quoque et ficus et rerum omnium abundantia corrumpetur: in vinea laetitiam, in ficu suavitatem et dulcedinem intellige, quae auferuntur gravissimae servitutis malis: et auferentur idcirco, quia non a Deo sibi donata quasi conjugii; sed ab amatoribus suis quasi meretrici pro libidinis mercedibus arbitrata est. Tunc nequaquam habebit arbores pomiferas, sed omnia vertentur in saltum. Et quia semel metaphoram a silvis ceperat, finit in reliquo, ut hostes a quibus devoranda sunt omnia, bestias nuncupet. Haec et juxta historiam et juxta tropologiam infelix Judaea perpressa est, cujus omnis turpitudine in oculis gentium revelata est, et nullus eam eruere potuit de manibus Dei. Cessaverunt universae caeremoniae, in luctum est versa festivitas: omnia quae sibi putabat dari a daemonibus, nunc ob offensam Dei ablata cognoscit. Devoraverunt eam primum Assyrii atque Chaldaei, Medi et Persae atque Macedones, ad extremum saevissima laceravit bestia, Romanorum imperium, cujus in Daniele nomen tacetur, ut major formido his qui devorandi sunt, augeatur. Quae de Judaea diximus, refer ad

haereticos, qui prima fronte doctrinam et scientiam promittentes, egressi de Ecclesia deseruntur a Deo, et omnis eorum ignominia in conspectu amatorum ponitur, quos prius deceperant, et traditi bestiis quas propheta declinat, dicens: *Ne tradas bestiis animam confitentem tibi* (**Psal. LXXIII, 19**), earum morsibus derelinquentur.

(Vers. 13.) *Et visitabo super eam dies Baalim, quibus accendebat incensum, et ornabatur inaure sua, et monili suo: et ibat post amatores suos: et mei obliviscebatur, dicit 20 Dominus. LXX: Et ulciscar super eam dies Baalim, in quibus immolabat eis: et circumdabat sibi inaures suas, et monilia: et ibat post amatores suos: mei autem oblita est, dicit Dominus.* Servat personam meretricis, quae auro ornatur et gemmis, ut placeat amatoribus suis, et quidquid pulchritudinis non habet per naturam, arte conquirat. Has inaures, quibus aures ejus doctrina Dei fuerant adornatae, et has margaritas quae ex collo pretiosae pendebant, ita ut sponsus ad eam diceret et maritus: *Collum tuum sicut monilia* (**Cant. I, 9**), misit ante porcorum pedes, et dedit sanctum canibus (**Matth. VII**). Et impletum est quod in Proverbiis legimus: *Sicut inauris aurea in naribus suis: ita mulieri pessimae pulchritudo* (**Prov. XI, 12**). Haec autem universa faciebat, ut sequeretur amatores suos, et relinqueret virum. Tantumque fuit desiderium voluptatis ac libidinis, ut omnem memoriam amiserit maritalem, et oblita sit fuisse se conjugem. Quamobrem in ipsis solemnitatibus quibus incendebat thura daemonibus, visitabitur in plagis, et corripietur in poenis. Baal, numero singulari, Baalim pluraliter, eadem idola nominantur genere masculino. Ubicumque enim in fine Hebraici sermonis IM syllabam legimus, numero plurali est,

genere masculino: ubi autem OTH, numero plurali, genere feminino. Ergo Seraphim et Cherubim plurali intelligimus numero, genere masculino. Sabaoth autem quod interpretatur *militarium*, vel *exercituum*, vel *virtutum*, numero plurali, genere feminino. Itaque et Baalim masculino genere, numero sunt plurali: licet quidam male τῇ Βαὰλ et ταῖς Βααλεῖμ [*Al.* βαλῖμ] legant genere feminino. Quomodo autem decipiant haeretici amatores suos, et componantur eloquii venustate, structuraque verborum, ut mendacia simulent veritatem, et conjugalem pudicitiam derelinquant, et incendant Baalim, id est, idolis, quae de suo corde finxerunt, quotidie cernimus. Non enim habent curam rusticae simplicitatis, quae meretricia ornamenta non quaerit; sed artificis elegantisque mendacii, ut amatoribus suis diabolis et daemoniis placeant.

(Vers. 14.) *Propter hoc ecce ego lactabo eam: et ducam eam in solitudinem, et loquar ad 21 cor ejus. Et dabo ei vinitores ejus, ex eodem loco, et vallem Achor ad aperiendam spem.* LXX: *Ideo ecce ego seducam eam, et ponam illam quasi desertum; et loquar ad cor ejus, et dabo ei possessiones suas inde, et vallem Achor ad aperiendam intelligentiam ejus.* Pro eo quod nos diximus, *ad aperiendam spem*, et LXX verterunt, *ad aperiendam intelligentiam ejus*, interpretatus est Symmachus εἰς θύραν ἐλπίδος, id est, *in ostium spei*, Theodotion ἀνεώξασθαι τὴν ὑπομονὴν αὐτῆς, id est, *aperire patientiam*, vel, *expectationem ejus*. Postquam revelata fuerit ignominia Jerusalem, sive Judaeae meretricis in oculis amatorum ejus, et cessaverit universa solemnitas, vineam et ficum vel siccitas vel grando corruerit, et redacta in silvas atque infructuosas arbores, a bestiis fuerit devorata,

et reddiderit ei Dominus cruciatus atque tormenta; quia daemonibus Baalim thura succenderat, et nequaquam se ultra de cineribus ac favillis putaverit posse consurgere, tunc, hoc est, in adventu Christi Filii sui, aperiet spem salutis, et dabit locum poenitentiae, et blandietur ei: hoc enim significat, *lactabo eam*; ut post poenarum magnitudinem, dolores pristinos repromissione mitiget prosperorum. *Et ducam eam*, inquit, *in solitudinem*, id est educam ex malis, sicut et prius de Aegyptiaca eduxeram servitute: *et loquar ad cor ejus* verba mollia, verba consolatoria, ut tristitiam gaudio temperem, juxta idioma Scripturarum: quibus verbis et Sichem locutus est ad cor Dinae (**Genes. XXXIV**), et Joseph in Aegypto fratribus suis tristibus atque metuentibus (**Genes. XL**), ut moeror gaudio mutaretur. Quod sequitur.

(Vers. 15.) *Et dabo ei vinitores ejus, ex eodem loco*. Quia blanditias et solitudinem in praeteritae historiae exeuntium de Aegypto similitudine praemiserat, in qua Moyses et Aaron de eadem gente Judaeorum principes exstiterunt, etiam nunc pollicetur, quod vinitores ejus de eodem loco daturus sit. Vineam intelligi Israel, omnis et veteris Instrumenti et novi Scriptura testatur **22 Vineam Domini Sabaoth, domus Israel est (Isa. V, 7)**: Et: *Vineam ex Aegypto transtulisti (Psal. LXXIX, 9)*. Et in Evangelio (**Matth. XXI**). Paterfamilias locavit vineam suam, fructusque non recepit. Et interfecto filio suo, novissime locavit eam aliis vinitoribus. Hoc igitur prophetalis sermo promittit, quod principes hujus vineae exeuntes de gentibus et de captivitate hostium, sive vitiorum, de ipso sint genere Judeorum, id est, apostoli: et locus tumultus, vallisque turbarum, hoc enim interpretatur *Achor*, mutetur in ostium spei, sive ad

aperiendam spem atque patientiam, quod idcirco supplicia et tormenta perpessa sit, ut per haec ad prospera perveniret. Quod autem vallis *Achor*, in qua interfectus est Achan ob furtum eorum, quae Deo fuerant consecrata, *conturbatio et tumultus* interpretetur: non et quidam putant διαστροφή, id est, *perversitas*, ipse Jesus interpretatur loquens ad Achan: *quia turbasti nos, conturbet te Dominus in die hac (Josue VII, 23)*. Unde appellatus est locus ille EMEC ACHOR (), id est, *vallis conturbationis*. Simulque et in hoc intelligimus, quae in principio terrae sanctae, juxta Jericho, quando de solitudine egressus est populus, propter fluentia Joardanis, in prima Israelis victoria, moeror in gaudium commutatus sit. Ibique aperta est spes, ubi fuerat desperatio: ut, punitis his qui peccavere in Christo, et commisere sacrilegium, salventur ex eis qui blasphemantes Judeos fuerint detestati, et quantum in se est interfecerint. Haec Circumcisio et nostri Judaizantes ad mille annorum regnum referunt, quae et in principio per apostolos vinitores et credentium multa millia ex Israel videmus esse completa, et compleri quotidie in his qui credere voluerint. Quodque nos diximus: *Lactabo eam*, et LXX interpretati sunt: *Seducam eam*, ad Antichristi tempus referunt: ut qui Christi non receperint veritatem, illius recipiant mendacium, et postea, Christo adveniente, salventur.

Et canet ibi juxta dies juventutis suae, 23 et juxta dies ascensionis suae de terra Aegypti. LXX: Et humiliabitur juxta dies infantiae suae, et juxta dies ascensionis de terra Aegypti. In eo loco ubi nos posuimus, *canet*, et LXX transtulerunt, *humiliabitur*; in Hebraico scriptum est ANATHA (), quod Symmachus interpretatus

est *affligetur*, Theodotion *respondebit*, Aquila *obediet*, id est, ὑπακούσει: nos ab Hebraeo κατὰ λέξιν magis accipimus, id est, *praecinet*: ut quia semel jactationem et educationem in solitudinem, et vinitores ex eodem loco, et vallem Achor, posuerat, et totam historiam exeuntium de Aegypto et pergantium ad terram sanctam brevi sermone perstringens, etiam nunc historiae similitudinem conservaret. Ut quomodo eo in tempore, quando egrediebantur de terra Aegypti, submerso Pharaone in mari Rubro, arripuit Maria tympanum, et praecinens caeteris, exsultavit et dixit: *Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est: equum et ascensorem dejecit in mare (Exod. XV, 1)*: sic nunc quoque secundum dies juventutis suae, sive adolescentiae suae, quando egressa est de terra Aegypti, canat atque laetetur, et regnum Christi ac suam salutem inter Ecclesiae choros concinat. Et animadvertite quia quando eximus de Aegypto, et ad meliora transimus, dicamur ascendere: quia Jerusalem in montibus sita est, de qua qui in Jericho descendere voluerat, vulneratus est (**Luc. X**). Ad eos autem qui Aegypti, id est, saeculi hujus quaerunt auxilia dicitur: *Vae qui descendunt in Aegyptum propter auxilium (Isa. XXXI, 1)*. Interpretatio Aquilae et Theodotionis, e quibus alter ὑπακούσει posuit, id est, *audiet*, alter ἀποκριθήσεται, id est *respondebit*, nobiscum facit, quod praecinentibus aliis, alii respondeant concinentes. *Humiliabitur* autem et *affligetur*, quod LXX et Symmachus transtulerunt, non convenit tempori laetitiae, nisi forte imitabitur Paulum, qui postquam vocatus est apostolus, plangit antiqua peccata, et se dicit indignum vocatione apostoli, quia persecutus sit Ecclesiam Dei (**I Cor. XV**): ut humiliatio et afflictio in

conscientia praeteriti vulneris, non in dolore malorum
praesentium accipiatur.

24 (Vers. 16 et 17.) *Et erit in die illa, ait Dominus, vocabit me vir meus, et non vocabit me ultra Baalim: et auferam nomina Baalim de ore ejus, et non recordabitur ultra nominis eorum.* LXX similiter. Primum omni Asiae regnasse Ninum, Beli filium, omnes et Graecae et Barbarae narrant historiae: qui apud Assyrios Ninum sui nominis condidit civitatem, quam Hebraei vocant Niniven. Hujus uxor Semiramis, de qua multa et miranda referuntur, muros Babylonis extruxit: de qua insignis poeta testatur (**Ovid. Metam. IV, 58**) dicens:

Quam	dicitur	olim
------	---------	------

Coctilibus maris cinxisse Semiramis urbem.

Hic adversus Zoroastrem magnum, regem Bactrianorum, forti certamine dimicavit: et in tantam pervenit gloriam, ut patrem suum Belum referret in Deum, qui Hebraice dicitur BEL (), et in multis prophetis, maximeque in Daniele juxta Theodotionem, sub idolo Babylonis, hoc appellatur nomine. Hunc Sidonii et Phoenices appellant BAAL (): eadem enim inter BETH et LAMED litteras consonantes, AIN vocalis littera ponitur, quae juxta linguae illius proprietatem nunc *Beel*, nunc *Baal* legitur. Unde et Dido Sidonia regii generis, cum Aeneam suscepisset hospitio, hac patera Jovi vina delibat, qua *Belus et omnes a Belo soliti*. Didicimus exordium daemonis, immo hominis in daemonem consecrati: omnia enim idola ex mortuorum errore creverunt. Audiamus caetera: Lingua Hebraea et Syra BAAL interpretatur ἔχων, id est, *habens*. Si voluerimus dicere, *habens me*, dicamus BAALI (): et apud utramque gentem uxores viros suos vocant *Baali*, id est *vir meus*, quod intelligitur, *habens me*: et

est sensus, qui me habet in conjugio. Eadem Hebraeorum lingua vocatur vir is (): unde et uxor quae de viro sumpta est, in Genesi appellatur ISSA (**Gen. II, 1**), quasi a viro: virago.

Quod ergo dicit Dominus, hoc est: cum utroque sermone, ISSI et BAALI appelletur *vir meus*, sive *maritus meus*, tantum odi idolorum nomina, ut etiam quod bene dici potest, propter ambiguitatem et verbi similitudinem nequaquam velim dici, sed appellari me ISSI, magis **25** quam BAALI: ne dum aliud loquitur, alterius recordetur, et virum nominans, idolum cogitet. Ignosce obscuritati, quae tribus nascitur modis: aut rerum difficultate, aut magistri imperitia, aut discentis nimia tarditate. Neque enim Hebraeum prophetam edisserens, oratoriis debeo declamatiunculis ludere, et in narrationibus atque epilogis Asiatico more cantare, sed auxilio orationum tuarum, et incredibili discendi studio, aperire quae clausa sunt. Denique Aquila diligens et curiosus interpret: *Vocabit, inquit, me vir meus, et non vocabit me ultra habens me*, id est, BAAL.

(Vers. 18.) *Et percutiam eis foedus in die illa cum bestia agri, et cum volucre coeli, et cum reptili terrae: et arcum, et gladium, et bellum conteram de terra: et dormire eos faciam fiducialiter. LXX: Et disponam eis testamentum in die illa cum bestiis agri, et cum volatilibus coeli, et cum reptilibus terrae: et arcum, et gladium, et bellum conteram de terra: et habitare eos faciam in spe.* Quando omnia religionis adversae vocabula fuerint ablata de populo Dominum confitente, et vocaverit me, inquit, *vir meus*, et nequaquam *Baali*, id est, *idolum meum*, tunc percutiam eis foedus atque concordiam cum bestiis agri, et volucribus coeli, et reptilibus terrae. De hoc tempore et Isaias loquitur: *Habitabit lupus cum*

*agno; et pardus cum hoedo accubabit. Vitulus, et leo, et ovis simul morabuntur, et puer parvulus minabit eos. Vitulus et ursus pascentur, et simul requiescent catuli eorum: et leo quasi bos comedet paleas (Isa. XI, 6, 7); nequaquam carnem sanguinemque desiderans, sed mundis atque simplicibus vescens cibus. Quando Petro, ut Cornelium susciperet ex nationibus (Act. X, 15), revelatum, jussumque est ut comederet omnes bestias, et nihil immundum esse cognosceret, quod cum gratiarum actione perciperetur: super quibus audit postea: *Quod Deus mundavit, tu ne commune dixeris (Ephes. II, 1)*. Ergo in adventu Domini Salvatoris, post resurrectionis ejus triumphos, et ascensum ad Patrem, duo parietes angulari lapide copulati sunt ab eo, qui fecit utrumque [*Al. utraque*] unum. Et vocavit eam quae dicebatur, absque misericordia, misericordiam consecutam: et eum qui dicebatur non populus meus, populum suum: pacatisque omnibus, arcus et gladius conteretur ac bellum. Non enim erunt **26** necessaria instrumenta pugnantium, cum qui pugnent, defuerint. Jungetur Israel gentibus, et implebitur illud Deuteronomii: *Laetamini gentes cum populo ejus (Deut. XXXII, 43)*. *Notus enim in Judaea Deus, in Israel magnum nomen ejus. Et: Factus est in pace locus ejus, et habitatio ejus in Sion (Psal. LXXV)*, hoc est, in Ecclesia, in qua confregit potentias arcuum, scutum, gladium et bellum: quibus fractis atque contritis, dormient credentes fiducialiter, et sub uno pastore requiescent, sive sperabunt, in his quae oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quae praeparavit Deus diligentibus se (**I Cor. 1**).*

(Vers. 19.) *Et sponsabo te mihi in sempiternum: et sponsabo te mihi in justitia, et judicio, et in misericordia, et in [Vulg.*

absque *in] miserationibus: et sponsabo te mihi in fide: et scies quia ego Dominus*. LXX similiter. O quanta clementia Dei! meretrix quae cum multis amatoribus fornicata est, et ob crimen bestiis tradita, postquam revertitur ad virum, nequaquam reconciliari ei dicitur, sed despondi. Et vide quid sit inter Dei conjunctionem et hominum: homo cum uxorem acceperit, de virgine mulierem facit, id est, non virginem; Deus etiam meretricibus copulatus, eas mutat in virgines, juxta illud quod adulterae dicitur per Jeremiam: *Non ut dominum me invocasti, aut patrem, aut principem virginitatis tuae (Jer. III, 4)*. Unde et apostolus post fornicationem et idolorum cultum credentibus Corinthiis loquitur: *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo (II Cor. XI, 1)*. Quaerimus cur tertio desponsionis nomen repetierit. Primo enim ait: *Sponsabo te mihi in sempiternum*. Secundo: *Sponsabo te mihi in justitia et judicio, et in misericordia et miserationibus*. Nec hoc fine contentus jungit et tertium: *Sponsabo te mihi in fide, et scies quia ego Dominus*. Primo despondit eam in Abraham, sive in Aegypto, ut uxorem habeat sempiternam. Secundo in monte Sinai, dans ei pro sponsalibus Legis justitiam atque judicium, et junctam Legi misericordiam, ut quando peccaverit, tradatur captivitati, cum egerit poenitentiam, revocetur in patriam, et misericordiam consequatur. De his sponsalibus in diversis locis psalmista decantat: *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine (Ps. CII, 2)*. Et: *Misericordia et veritas 27 obviaverunt sibi, et justitia et pax deosculatae sunt se (Ps. LXXXIV, 11)*. Quos duos calices in septuagesimo quarto psalmo legimus: *Calix in manu Domini vini meri plenus mixto, et inclinavit ex hoc in illum*: de justitiae calice in calicem misericordiae, et rursum de calice misericordiae in

calicem justitiae. *Si iniquitates, inquit, observaveris, Domine, Domine, quis sustinebit? Quia apud te propitiatio est (Psal. CXXIX, 3, 4).* Ista igitur meretrix, quae primum voto sponsi in aeternos fuerat juncta complexus, ut numquam a vinculo recederet maritali, quia recessit et in Aegypto fornicata est, rursum per Legem assumitur: quam quia praeteriit, prophetis quasi sponsi sodalibus, qui ad se missi fuerant, interfectis, novissime venit Dei Filius, Dominus Jesus: quo crucifixo, et a mortuis resurgente, desponsatur nequaquam in Legis justitia, sed in fide et gratia Evangelii, ut cum cognoverit Unigenitum, cognoscat et Patrem. Dicit enim ipse ad Philippum: *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt et Patrem meum: quomodo tu dicis, ostende nobis Patrem? non credis quia ego in Patre, et Pater in me est (Joan. XIV, 10, 11).* Qui in fide fuerit desponsatus et crediderit Evangelio, statim sciet, quia ipse sit Deus, credens in eum quem prius negaverat.

(Vers. 20 seqq.) *Et erit in die illa: Exaudiam, dicit Dominus: exaudiam coelos, et illi exaudient terram, et terra exaudiet triticum et vinum et oleum, et haec exaudient Jezrael, et seminabo eam mihi in terra, et miserebor ejus quae fuit absque misericordia, et dicam non populo meo, populus meus es tu: et ipse dicet, Deus meus es tu. LXX: Et erit in die illa, dicit Dominus: Exaudiam coelum, et coelum exaudiet terram, et terra exaudiet frumentum, vinum, et oleum, et haec exaudient Jezrael, et seminabo eam mihi super terram, et miserebor ejus quae fuit absque misericordia, et dicam non populo meo, populus meus es tu: et ipse dicet, Dominus Deus meus es tu. In die illa et in illo tempore, quando te mihi in fide despondero, et cognoveris quod ego sim Dominus, exaudiam*

coelos, qui enarrant gloriam Dei (**Psal. XVIII**), et coeli exaudient terram, ut eam coelesti pluvia **28** irrigent, et terra, de qua orta est veritas (**Psal. LXXXIV**), et in cujus agrum paterfamilias egreditur, ut seminet semen suum (**Matth. XIII, 3**) exaudiet triticum et vinum et oleum, de quibus supra diximus, et haec omnia exaudient Jezrael, id est, semen Dei, ut intelligatur omnium rerum abundantia atque fertilitas ob Dei semen, qui [*Al. quod*] Christus est, condonari, quod Dei semen seminatur in terra, ut multiplices fructus afferat, centenarium, sexagenarium, et tricenarium (**Ibid., 8**). Et illa meretrix, quae Deo fuerat copulata, et tres ediderat liberos, duos masculos, et unam feminam; primum Jezrael, secundam, absque misericordia; tertium, non populus meus, videat propter semen Dei mutata esse rerum vocabula, et in Christi fide consecutam misericordiam, quae absque misericordia erat, et vocatum populum Dei, qui prius, non populus vocabatur. Ex quo prospicimus posse universa quae dicta sunt referri et ad decem tribus quae Israel vocantur, et sub nomine meretricis tres liberos ediderunt, et ad omnem gentem Judaici nominis. De exauditione coeli et terrae, et frumenti, vini, et olei, et Jezrael, hoc quidam sentiunt, quia postquam Christus advenerit, omnia suo currant ordine, et utilitati hominum cuncta deserviat creatura, ut ab initio condita est. Quae omnia Judaei et nostri Judaizantes post Antichristum in fine mundi corporaliter praestolantur.

(Cap. III.---Vers. 1.) *Et dixit Dominus ad me: Adhuc vade, dilige mulierem dilectam amico et adulteram, sicut diligit Dominus filios Israel, et ipsi respectant [Vulg. respiciunt] ad deos alienos, et diligunt vinacia uvarum. LXX: Et dixit Dominus ad me: Adhuc vade et dilige mulierem diligentem*

mala et adulteram, sicut diligit Dominus filios Israel: et ipsi respiciunt ad deos alienos, et amant coctiones cum vinaciis. Priori mulieri in typum decem tribuum, vel totius Judaici populi fornicantis, propheta conjungitur, et abjectos filios atque cruciatos tandem recepit in salutem: hic jubetur ut adhuc diligat adulteram mulierem. Quando dicitur, *adhuc*, ostendit quia prius amaverit fornicariam: quae adultera, vel diligat illa mala, **29** vel diligatur ab amico et proximo: RE () enim verbum Hebraicum, vel *malum* legitur, vel *amicus*. Et ne putemus dilectionem prophetae in adulteram, aliud quid significare quam Dei dilectionem in filios Israel, intulit: *sicut diligit Dominus filios Israel*. Ergo quia propheta diligit adulteram, et tamen non ei matrimonio copulatur, nec fornicatione conjungitur, sed tantum diligit delinquentem, typus Dei est, qui filios Israel pessimos diligit, qui cum diligantur a Domino, ad deos alienos idolaque respiciunt, et diligunt vinacia uvarum, quae vina non habent, et pristinam gratiam perdiderunt, sicut daemones qui lapsi de propria dignitate, et nihil antiquae gratiae possidentes, aridi sunt, et veteri siccitate marcentes. Unde pro *vinaciis*, quod Hebraice dicitur, ASISE (). Aquila interpretatus est παλαιά, id est, *vetera*. Symmachus ἀκάρπους, id est, *steriles*: et non solum vinacia sunt, sed et vetera vinacia, ut antiqua delicta testentur. Et notandum quia haec adultera praesens tempus significet Judaeorum, qui absque Deo et notitia Scripturarum et gratia Spiritus sancti diligantur a Domino, qui omnium expectat salutem, et aperit janua poenitentibus, et nihilominus illi res inutiles amant, traditiones hominum et δευτερώσεων somnia diligentes, et nequaquam uvas habeant et vinum et plena musto torcularia, sed vetera vinacia quae projecta sunt. Pro *pemmatibus* quae LXX transtulerunt,

et comeduntur cum uvis passis, sive vinaciis, *placentas* Latine possumus dicere, vel *crustula*, quae idolis offeruntur, et Graece appellantur πόπανα. Filii autem Israel in praesenti loco duodecim vocantur tribus; supra vero decem quae erant in Samaria, et possidebant metropolim, Jezrael.

(Vers. 2.) *Et fodi eam mihi quindecim argenteis, et coro hordei, et dimidio coro hordei, et dixi ad eam. LXX: Et condux i eam mihi quindecim argenteis, et gomor hordei, et nebel vini, et dixi ad eam.* Pro Gomor in Hebraico scriptum est OMER (), quod omnes interpretes, absque LXX, *corum* interpretati sunt, sermone Graeco et maxime Palaestino, qui habet triginta modios. Et pro nebel vini, in Hebraico legitur LETHECH SEORIM () 30 quod caeteri interpretes ἡμίκορον hordei transtulerunt, id est, *mediam partem cori*, quae facit quindecim modios. Quodque jungitur in editione Vulgata: *Neque eris alteri viro: alteri* in Hebraico non habetur, sed simpliciter, *non eris viro*. Si enim ponatur *alteri*, subauditur quod a suo habeatur viro. Quando autem absolute dicitur, *non eris viro*, intelligimus quod nulli jungatur omnino, et absque coitu maritali sit. Mensuram autem cori in Ezechiel legimus (**Ezech. XLV**), et in Evangelio (**Luc. XXVI**). Fodit itaque eam sibi, id est, adulteram, sive conduxit quindecim argenteis. Quando dicit, *fodi*, ostendit vineam, quae a Domino plantata est, et in multis locis ponitur Scripturarum, significans populum Iudaeorum. Sin autem legerimus, *condux i*, adulterae pretium est, non ut cum propheta dormiat; sed ut contenta mercede sua, adulterare desistat, nec passim caeteris copuletur. Foditur etiam, sive conducitur coro hordei, et

dimidio coro hordei, id est, quadraginta et quinque modiis, et hac mercede suscepta, audivit a Domino:

(Vers. 3.) *Dies multos expectabis me: non fornicaberis, et non eris viro; sed et ego expectabo te.* LXX: *Dies multos sedebis mihi: et non fornicaberis, nec eris alteri viro, et ego tibi.* Hoc est, nec aliis amatoribus turpiter te prostitues, nec mihi, viro a quo conducta es, legitime conjungeris. Ac ne putes factam tibi injuriam, quia dixi *expectabis me*, par pari referam, *et ego expectabo te.* Quinta decima die illucescente mensis Nisan percussa sunt Aegyptiorum primogenita, et Israelis de Aegypto eductus est populus, ac in servitum Dei mercede conductus (**Exod. XII**). Denique pro primogenitis Israel quae plagam non sensere communem, quinos argenti accipe siclos (**Num. III**), qui in templi donaria conferuntur. Plerique nostrorum *quindecim*, ad hebdomadam Legis, et ogdoadem referunt Evangelii, id est, sabbatum, et diem resurrectionis, quo exercetur circumcisio spiritualis. Sed quomodo adultera mulier quae hordeo pascitur, et a viro aliena est, utrumque in mercedem accipiat Testamentum, explanare non possunt. Quadagesimo quinto die ad montem Sina pervenit populus, statimque altero die ut sanctificentur **31** a coitu feminarum per triduum, et se praeparent ad accipiendam legem Dei, edicitur (**Exod. XIX**). Transactis tribus diebus, quinquagesimo die Moyses ascendit in montem, et decalogum suscepit. Sedet itaque populus Judaeorum, qui quondam quindecim argenteis, et quadraginta quinque hordei modiis est conductus, post adventum Domini Salvatoris, et viri sui expectat adventum. Quodque dicit: *Non fornicaberis, et non eris viro*, hoc ostendit quod interim modo idolis non serviat, nec tamen habeat Deum; sed et amatoribus et viro

spoliata sit. Et quia virum non habet, non vescitur cibo hominum, frumento et legumine, sed hordeo irrationabilium jumentorum, ruminans vilitatem litterae, quae interficit, et non habens spiritum vivificantem. Unde et in lege mulier, quae a marito accusatur adulterii, in portione ἐλεγκμοῦ, id est, *convictionis*, quando arguitur in peccato, farinam accipit hordei (**Num. V**), quae enim imitata est equos et mulos, quibus non est intelligentia (**Psal. XXXI**), equorum atque mulorum sustentatur alimentis. Pro dimidio coro hordei, *nebel vini* Septuaginta transtulerunt, quod penitus in Hebraico non habetur. Et possumus dicere, in *nebel vini*, hoc est, mensura plena atque perfecta inebriatam adulteram, et plenis afflictam esse suppliciis. Unde et Jeremias calicem meri propinat gentibus et Jerusalem (**Jer. XV**). Vir quoque sedet, immo exspectat adulterae poenitentiam, ut postquam plenitudo gentium subintraverit (**Rom. XI**), et novissimus crediderit Israel, ita ut qui fuerat caput, vertatur in caudam (**Deut. XXVIII**), et cauda vertatur in caput, tunc fiat unus grex et unus pastor.

(Vers. 4, 5.) *Quia dies multos sedebunt filii Israel sine rege, et sine principe, et sine sacrificio, et sine altari, et sine ephod, et sine teraphim. Et post haec revertentur filii Israel et quaerent Dominum Deum suum et David regem suum: et pavebunt ad Dominum et ad bonum ejus in novissimo dierum. LXX: Quia diebus multis sedebunt filii Israel sine rege, sine principe, sine sacrificio, sine altari, sine sacerdotio, sine manifestationibus* (quae Graece dicuntur δῆλοι). *Et post haec revertentur filii Israel, et quaerent Dominum Deum suum, et David regem suum: 32 et stupebunt ad Dominum, et super bonis ejus in novissimo die. Pro ephod et theraphim ()*

Septuaginta ἱερατεῖαν, id est, *sacerdotium*, et δήλους, id est, *manifestationes* interpretati sunt. Sciendum autem, ut crebro diximus, ephod significare indumentum sacerdotale, quod in Exodo et Levitico a LXX ἐπωμὶς dicitur, id est, *superhumale*, ab Aquila ἐπένδυμα, id est *superindumentum*. Theraphim autem proprie appellant μορφώματα, id est, *figurae et simulacra*, quae nos possumus in praesenti dumtaxat loco *Cherubim et Seraphim* sive alia quae in templi ornamenta fieri iussa sunt, dicere. Verum quia Septuaginta δήλους interpretati sunt, pro quibus Aquila φωτισμοὺς transtulit; et haec ipsa sunt in λογείῳ, id est, in *Rationali*, hoc intelligimus, quia in pectore et corde pontificis ἀλήθεια et φωτισμοὶ, id est, *veritas* esse debeat atque *doctrina*: ut non solum sciat rectam fidem; sed et quod noverit, possit ore proferre. Quod et apostolus Paulus scribit ad Titum, docens qualis episcopus ordinandus sit: *Oportet enim episcopum sine crimine esse tamquam Dei dispensatorem: non superbum, non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum: sed hospitalem, benignum, sobrium, justum, sanctum, continentem, amplectentem eum, qui secundum sanam doctrinam est, fidelem sermonem, ut potens sit exhortari in doctrina sana, et eos qui contradicunt arguere (Tit. I, 7-9).* Ephod ac theraphim et in Iudicum libro legimus (**Judic. XVII et XVIII**), quae sibi fecerat Levites, qui postea cum sexcentis de tribu Dan armatis profectus est. Post passionem Domini Salvatoris usque in praesentem diem, paulominus quadringentesimus annus expletur, et quantum temporis resideat usque ad diem iudicii, nec angeli noverunt, nec Filius. Qui ideo ignorare se dicit, quia nobis non expedit discere

[*Al. scire*]. Hi sunt ergo multi dies, quibus infelix Synagoga et mulier adultera hordeo pascitur, et sedet contracta, quia cum Christo stare non potest. Sine rege, de quo locutus est Pater: *Suscitavi regem cum justitia* (**Isa. XLV, 13**). Et ipse dicit in Psalmo: *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus* (**Psal. II, 6**). Sine principe, vel ipso Domino Salvatore, vel certe pontifice, de quo scriptum est: **33** *Principi populi tui non maledices* (**Exod. XXII**). Et sine sacrificio, et sine altari. Subverso enim templo, et incensa Jerusalem, nec sacrificium, nec sacerdotium Judaica gens exercere potest. Et sine ephod et sine theraphim, id est, instrumentis sacerdotalis habitus. De hoc rege et Jacob in benedictione Judae Patriarchae loquitur: *Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniat cui repositum est: et ipse erit expectatio gentium* (**Gen. XLIX, 10**). Ergo postquam defecit princeps ex Juda, et dux de femoribus ejus, et Herodes alienigena et proselytus suscepit imperium, intelligimus venisse cui regnum repositum est, et ipse erat expectatio gentium. Haec est caecitas quae ex parte accidit Israeli, ut subintraret plenitudo gentium, et tunc omnis Israel salvus fieret (**Rom. XI**): et multo post tempore revertentur, et quaerent Dominum Deum suum, et David regem suum, qui de David stirpe generatus est, et interpretatur *fortis manu*. Ipse enim solvit captivitatem populi sui, et dedit vinctis remissionem. Cumque eum viderint filii Israel, qui a suis fratribus denegatus est, in Patris et sua majestate regnantem, pavebunt, et stupebunt ad Dominum et ad bonum ejus. Qui bonus filius, de bono natus est patre, sive ad bona Domini, de quibus sanctus loquitur: *Credo videre bona Domini in terra viventium* (**Ps. XXVI, 13**): haec enim quam incolimus peccatores, terra est mortuorum. Praesens

capitulum, alii Judaeorum super Babylonica captivitate interpretantur, quando septuaginta annis desolatum est Templum, et altare et victimae ac sacerdotium non fuerunt, et postea sub Zorobabel in sedes pristinas sunt reversi. Alii, ut nos, in futurum tempus differunt [*Al. deserunt*], et quae sit causa tam grandis offensae, ut tanto tempore relictis sint, maxime cum idola non colant, praeter interfectionem Salvatoris, aliam non valent invenire.

(Cap. IV.---Vers. 1, 2.) *Audite verbum Domini, filii Israel; quia iudicium Domino cum habitatoribus terrae: non est enim veritas, et non est misericordia, et non est scientia Dei in terra. Maledictum, et mendacium, et homicidium, et furtum, et 34 adulterium inundaverunt: et sanguis sanguinem tetigit.* LXX: *Audite verbum Domini, filii Israel; quia iudicium Domino ad habitatores terrae, quia non est veritas, neque misericordia, neque scientia Dei super terram. Maledictio, et mendacium, et homicidium, et furtum, et adulterium effusum est super terram, et sanguinem sanguini miscuerunt.* A principio prophetae usque ad hunc locum sub meretricis descriptione et adulterae, quarum post gravissimas poenas et relictionem longissimam, postea fit in pristinum, vel in meliorem statum restitutio, decem tribuum, vel duarum, et in commune omnium peccata numerantur. Nunc rursum ad Israel, id est, decem tribus sermo convertitur, exponens non frustra iratum Deum tam gravia comminari et inferre supplicia: ne forsitan non ex iudicii veritate, sed ex potentia Dei injuste videatur in eos qui non peccaverunt, lata sententia. Audite, inquit propheta, verbum Domini, o filii Israel: quia vult Dominus cum suo populo iudicari et exponere causas indignationis suae. Non est veritas, et non est misericordia, et

non est scientia Dei in terra. Nec veritas enim absque misericordia sustineri potest, et misericordia absque veritate efficit negligentes: unde alterum miscetur alteri, quae qui non habuerit, consequenter et Dei notitiam non habebit. Sed e contrario pro veritate mendacium, et pro misericordia maledictum, homicidium, furtum, adulterium. Non dixit, *est*; sed ut delictorum abundantiam demonstraret, intulit, *inundaverunt* (Al. *redundaverunt*): et pro scientia Dei, quae non est in terra, sanguis sanguinem tetigit, sive sanguinem sanguini miscuerunt, ut augerent peccata peccatis, et novis vetera cumularent. Recte autem qui habitatores terrae sunt et non incolae, ad iudicium provocantur: quia a facie Aquilonis exardescunt mala super habitatores terrae (**Jerem. I**). Et in Apocalypsi Joannis: Vae, vae, vae dicitur super habitatores terrae (**Apoc. VI**). Qui autem potest cum propheta dicere: *Advena sum apud te, et peregrinus, sicut omnes patres mei* (**Psal. XXXVIII, 1**), et pertransit mundum istum quasi incola et peregrinus, veritatem sequitur et misericordiam, **35** et scientiam Dei, ne inundatione maledicti atque mendacii, homicidii, et furti, et adulterii et sanguinis opprimatur.

(Vers. 3.) *Propter hoc lugebit terra, et infirmabitur omnis qui habitat in ea: in bestia agri et in volucre coeli, sed et pisces maris congregabuntur. LXX: Ideo lugebit terra, et minuetur cum omnibus qui habitant eam, cum bestiis agri, cum serpentibus terrae, et cum volatilibus coeli, et pisces maris deficient.* Quia non est veritas, et non est misericordia, et non est scientia Dei super terram, sed e regione maledictum, et mendacium, et homicidium, et furtum, et adulterium inundaverunt, et sanguis sanguinem tetigit: idcirco lugebit

terra cum habitatoribus suis, et infirmabitur, ut non habeat bestias agri, et volucres coeli, et pisces maris deficient. Cum enim captivitas decem tribuum venerit, habitatore sublato, bestiae quoque et volucres coeli et pisces maris deficient; iramque Domini etiam muta elementa sentient. Hoc qui non credit accidisse populo Israel, cernat Illyricum, cernat Thracias, Macedoniam atque Pannonias, omnemque terram, quae a Propontide et Bosphoro usque ad Alpes Julias tenditur, et probabit cum hominibus et animantia cuncta deficere, quae in usus hominum a Creatore prius alebantur. Sin autem voluerimus, ut quidam putant, feros homines bestias interpretari, et volucres coeli eos, qui elevantur in superbiam, et omnia humana contemnunt, et pisces maris, qui irrationabiles sunt, et ita bruti, ut nihil omnino sapiant, et aerem liberum coelumque non videant: hoc non tam irati quam clementis est Domini, ut quae mala sunt, auferantur de terra.

(Vers. 4, 5.) *Verumtamen unusquisque non judicet, et non arguatur vir: populus enim tuus sicut hi qui contradicunt sacerdoti, et corrues hodie, et corruet etiam propheta tecum.* LXX: *Ut nullus neque judicetur, neque arguatur quisquam: populus autem meus quasi sacerdos, cui contradicetur, et infirmabitur per diem, et infirmabitur etiam propheta tecum.* Secundum Septuaginta interpretes, hoc quod posuimus, *ut nullus neque judicetur, neque arguatur quisquam*, superiori capitulo coaptandum est: sed nos Hebraeos **36** sequimur. Provocati ad iudicium Dei, filii Israel, qui habitabant in terra ut causas Dominicae indignationis audirent, et praeterita peccata cognoscerent, propter quae hostibus traderentur, nunc quia in sceleribus perseverant, et

impudenti Deum fronte contemnunt, audiunt: Non necesse est ut veniatis ad iudicium, ut in vestris flagitiis arguamini; quia tantae estis impudentiae, ut nec convicti quidem, pudorem habeatis et verecundiam; sed contradicatis mihi, quasi si discipulus magistro sacerdotei plebecula contradicat, quae non habet sacerdotii dignitatem. Et quia tales estis, ideo hodie corruetis [*Al. corruitis, et ducimini, et perditis*], id est, ducemini in captivitatem, et perdetis regnum Israel. Quod dicit, *hodie*, aut praesens tempus significat, aut non fraude et insidiis, sed clara in captivitatem luce ducemini, tantaque erit vestri infirmitas, ut etiam prophetae, qui vobis solebant prophetare mendacium, vobiscum corruant, et sentiant captivitatem. Hic prophetas, aut pseudoprophetas debemus accipere, aut certe omnem gratiam prophetalem. Quamdiu enim non sunt captae decem tribus, habuerunt et Eliam prophetam et Elisaeum, et caeteros filios prophetarum, qui prophetaverunt in Samaria. Unde et Amos propheta qui de tribu Juda erat, et de viculo Thecue, cogitur redire ad patriam suam, ne in alieno regno et Samaria prophetaret.

(Vers. 6.) *Nocte tacere feci matrem tuam, conticuit populus meus, eo quod non habuerit scientiam: quia tu scientiam repulisti, repellam te et ego* [*Vulg. tacet et ego*], *ne sacerdotio fungaris mihi: et oblita es legis Dei tui, obliviscar filiorum tuorum et ego*. LXX: *Nocti assimilavi matrem tuam, et assimilatus est populus meus quasi non habens scientiam: quia tu scientiam repulisti, et ego repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi: oblita es legis Dei tui, et ego obliviscar filiorum tuorum*. Non quod alia mater sit, et alii filii, matrem vocat et filios; sed quomodo Dominus loquens ad populum Iudaeorum dicebat: *Jerusalem, Jerusalem, quae*

occidis Prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregabat pullos suos sub alas suas, et noluisti (Matth. XXIII, 5)? Non quod alia **37** Jerusalem, et alius populus ejus: neque enim absque populo ad caementa urbis et ligna et lapides loquebatur. Sic mater vocatur populi frequentia et omnis turba nationis Hebraeae, ad quam loquitur: filii autem, vel singuli ex populo, vel per oppida villasque dispersi. In nocte ergo ac tenebris captivitatis et moeroris et prementis angustiae traditur Israel, et populus ejus aeterno silentio conticescit; quia non habuit legis scientiam, nec Dei praecepta servavit, recepitque quod fecerat. Ipsa enim Dei repulit legem, et ideo sacerdotium perdidit in aeternum, colens vitulos aureos in Dan et Bethel: et quia oblita est legis Dei, et penitus Aegyptiis se idolis mancipavit, idcirco et Dominus obliviscetur filiorum ejus, tradens eos aeternae captivati: *Qui enim ignorat ignorabitur (I Cor. XIV)*, et in Psalmis legimus: *Nescierunt, neque intellexerunt, in tenebris ambulant (Ps. LXXXI, 5)*. Omnia quae dicuntur ad decem tribus, referre possumus ad haereticos, qui reliquerunt regnum David et Jerusalem, id est, Christum et Ecclesiam: et ideo aeterna nocte cooperti sunt, nec habent scientiam Dei, et repelluntur a Domino ne sacerdotio fungantur ei, et filiorum quos genuerint, numquam meminit, quia filii alieni facti sunt ei.

(Vers. 7 seqq.) *Secundum multitudinem eorum, sic peccaverunt mihi: gloriam eorum in ignominiam commutabo, peccata populi mei comedent, et ad iniquitatem eorum sublevabunt animas eorum, et erit sicut populus, sic sacerdos, et visitabo super eum vias ejus, et cogitationes illius reddam ei. LXX: Secundum multitudinem eorum, sic peccaverunt*

mihi, gloriam eorum in ignominiam ponam [Al. pandam]: peccata populi mei comedent, et in iniquitatibus eorum accipient alii animas eorum, et erit sicut populus, sic et sacerdos, et ulciscar super eum vias ejus, et cogitationes illius reddam ei. Quot homines habuit Israel, tot aras extruxit daemonibus, in quorum victimis peccavit mihi. Propterea gloriam eorum, in qua gloriabantur sibi, et Deo idola praeferabant, in ignominiam commutabo, ut et sacerdotes capiantur et populi. Siquidem **38** sacerdotes peccata populi mei comedunt, de quibus scriptum est: *Qui devorant plebem meam, sicut escam panis (Ps. XIII, 8).* Et idcirco peccata populi mei comedunt, consentientes sceleribus delinquentium: quia cum eos peccare perspexerint, non solum non arguunt, sed laudant atque sustollunt, et beatos praedicant. De quibus et Isaias loquitur: *Populus meus, qui beatos vos dicunt, seducunt vos, et semitas pedum vestrorum supplantant (Isai. III, 12).* De his et per Psalmistam clamat: *Quoniam laudatur peccator in desideriis animae suae, et iniquus benedicitur (Ps. IX, 24).* Unde aequaliter populus et sacerdos indignantis Dei sententiam sustinebunt; quia non solum opera eorum visitabit, quae appellantur *viae*, in quibus ingrediuntur; sed et cogitationes, quibus ut talia facerent, tractaverunt. Non solum enim opus, sed et cogitatio mali operis poenas luet. De haereticis facilis intelligentia est, quod quanto plures fuerint, tanto magis delinquant Deo, et glorientur in populis: et idcirco decipiant infelices, ut peccata populi comedant, et per dulces sermones devorent domus viduarum (**Luc. XX**). Cum enim viderint aliquos delinquentes aiunt: Nihil aliud quaerit Deus nisi fidei veritatem, quam si custodieritis, non curat quid agatis. Haec enim dicentes, in iniquitatibus eorum sublevant animas

eorum, ut non solum non agant poenitentiam, nec humiliantur; sed gaudeant in sceleribus suis, et erecta cervice gradientur. Unde et populus et sacerdos, et hi qui docti sunt, et hi qui docuerunt, pari iudicio constringentur.

(Vers. 10 seqq.) *Et comedent, et non saturabuntur: et fornicati sunt, et non cessaverunt: quoniam Dominum reliquerunt in non custodiendo: fornicatio, et vinum, et ebrietas aufert cor. Populus meus in ligno suo interrogavit: et baculus ejus annuntiavit ei. Spiritus enim fornicationum decepit eos, et fornicati sunt a Deo suo. LXX: Et comedent, et non implebuntur: fornicati sunt, et non dirigentur: quia Dominum reliquerunt, ut non custodirent: fornicationem et vinum, et ebrietatem suscepit cor populi mei: in auguriis interrogabant: 39 et in virgis suis annuntiabant ei: quoniam spiritu fornicationis seducti sunt et fornicati sunt a Deo suo.* Voluptas insatiabilis est, et quanto magis capitur, tanto plus utentibus se famem creat. Econtrario beati esurientes et sitientes justitiam, quoniam ipsi saturabuntur (**Mat. V**). Sicut justitia saturat, sic iniquitas substantiam non habens, vana comedentes fraude deludit, et uteros devorantium vacuos derelinquit. Fornicati sunt, et non cessaverunt. Vires in fornicatione deficiunt, et fornicandi desiderium non quiescit. Fornicatae sunt et decem tribus cum idolis Jeroboam filii Nabaoth: et reliquerunt Dominum Deum suum, non custodiendo quae jusserat, dicens: *Dominum Deum tuum adorabis, et ipsi soli servies (Deut. VI, 13)*, ἐμφατικῶς autem legendum: Fornicatio et vinum et ebrietas aufert cor. Sicut enim vinum et ebrietas eum qui biberit, mentis suae impotem facit: ita et fornicatio ac voluptas pervertit sensum, animumque debilitat: et de rationali homine, brutum efficit

animal, ut ganeas et lupanaria et libidinum lustra sectetur. Cumque ita cor loco suo motum fuerit, ligna et lapides deos putat, et adorat opera manuum suarum. Unde et propheta quasi stupens et mirabundus eloquitur: Populus meus qui quondam meo vocabatur nomine, lignum interrogavit et virgas: quod genus divinationis Graeci ῥαβδομαντείαν vocant. Unde in Ezechiel legimus, quod virgas suas miscuerit Nabuchodonosor contra Ammon et Jerusalem, et exierit virga contra Jerusalem (**Ezech. XXV**): causaque hujus amentiae fornicationis est spiritus, qui decepit eos, ut fornicarentur a Deo suo. Fornicationem autem idololatriam nominat, juxta illud quod in Jeremia legimus: *Et moechabantur in ligno et lapide, et dixi: postquam fornicati sunt cum his omnibus, revertere ad me, et non est reversa in toto corde sed in mendacio*. Et rursum: *Me dereliquisti et dixisti: Vadam super omnem collem excelsum, et diffundar in fornicatione mea subter omni ligno frondoso* (**Jer. III, 5, 6**). Et **40** in Psalmo dicitur: *Perdidisti omnes qui fornicantur abs te* (**Ps. LXXII, 27**). Principium enim fornicationis, idolorum inventio. Numquam haeretici suo errore satiantur, nec cessant a fornicationis turpitudine, et quotidie non custodiendo Legem et Scripturas sanctas, Dominum derelinquunt, insaniunt et inebriantur, et, perduto mentis judicio, adorant idola, quae de suo corde finxerunt, fornicationisque spiritu possidentur.

(Vers. 13.) *Super capita montium sacrificabant, et super colles accendebant thymiama: subtus quercum et populum et terebinthum, quia bona erat umbra ejus*. LXX: *Super verticem montium sacrificabant, et super colles immolabant: subter quercum et populum et nemorosas arbores, quia*

bonum erat umbraculum. In Lege praeceptum est ut non sacrificetur Domino, nisi in loco quem elegerit Dominus Deus: et juxta altare lucus et arbores non plantentur, ne scilicet passiva et voluptuosa religio austeritatem unius et verae religionis evertat. Econtrario Israel sacrificabat in montibus, et in collibus adolebat incensum, excelsa terrae diligens loca, quia excelsum reliquerat Deum, et umbram quaerens perdiderat veritatem. Hoc est quod legimus de singulis regibus: *Verumtamen excelsa non abstulit: adhuc populus immolabat et sacrificabat in excelsis* (III R. XXII, 44), quod Hebraice appellatur BAMA (). Haeretici sublimitatem sibi dogmatum repromittunt, et sacrificant subter quercum et populum et terebinthum, infructuosas arbores, ficum et vineam non habentes, sub quibus Sanctus requiescere dicitur. Assumunt autem sibi interdum terebinthum, quae juxta Isaiam folia non habet, ut Abrahae imitari videantur exemplum (Isai. VI).

(Vers. 14.) *Ideo fornicabuntur filiae vestrae, et sponsae vestrae adulterae erunt. Non visitabo super filias vestras, cum fuerint fornicatae, et super sponsas vestras cum adulteraverint: quoniam ipsi cum meretricibus conversabantur* [Vulg. versabantur], *et cum effeminatis sacrificabant, et populus non intelligens vapulabit.* LXX: *Propterea fornicabuntur filiae vestrae, et sponsae vestrae moechabuntur, et non visitabo 41 super filias vestras cum fuerint fornicatae, et super sponsas vestras cum adulteraverint: quoniam ipsi cum meretricibus miscebantur: et cum initiatis immolabant, et populus non intelligens adhaerebat meretrici.* Verbum CADESOTH (), quod Aquila ἐνηλλαγμένων, Symmachus ἐταιρίδων, Septuaginta τ

ετελεσμένων, Theodotion κεχωρισμένων interpretati sunt, nos *effeminatos* vertimus, ut sensum verbi nostrorum auribus panderemus. Hi sunt quos hodie Romae, matri, non deorum, sed daemoniorum servientes, Gallos vocant, eo quod de hac gente Romani truncatos libidine, in honorem Atys (quem eunuchum dea meretrix fecerat) sacerdotes illius manciparint. Propterea autem Gallorum gentis homines effeminantur, ut qui urbem Romanam ceperant, hac feriantur ignominia. Istiusmodi idololatria erat in Israel, colentibus maxime feminis Beelphegor ob obscoeni magnitudinem, quem nos Priapum possumus appellare. Unde et Asa rex tulit excelsa de populo, et hujusmodi sacerdotes, et matrem de augusto deposuit imperio, sicut Scriptura testatur, dicens: *Et fecit Asa rectum ante conspectum Domini, sicut David pater ejus, et abstulit effeminatos de terra, purgavitque omnes sordes idolorum, quae fecerant patres ejus. Insuper et Maacham matrem suam amovit, ne esset princeps in sacris Priapi, et in luco ejus quem consecraverat: subvertitque specum ejus, et confregit simulacrum turpissimum, et combussit in torrente Cedron. Excelsa autem non abstulit: verumtamen cor Asa perfectum erat coram Deo cunctis diebus suis (III Reg. XV, 11 seqq.).* Sciendum autem quod in praesenti CADESOTH, meretrices, ἱερείας, id est, sacerdotes, Priapo mancipatas vocet. In aliis autem locis viros exsectos libidine, CADESIM () legimus, Isaia dicente, *Et illusores dominabuntur eorum*, pro quo in Hebraeo scriptum est: *Et CADESIM dominabuntur eorum*, quod nos in *effeminatos* vertimus. Aquila autem ἐνηλλαγμένους interpretans, id est, *mutatos*, 42 hoc ostendere voluit, quod suam naturam mutaverint, et de viris facti sint feminae.

Symmachus ἑταιρίδας proprie *meretrices* appellavit. Septuaginta τετελεσμένους, id est, *consecratos*, et *initiatos*, ut cultores idolorum ostenderent: Theodotion, κεχωρισμένους, id est, *a populo separatos*, qui sibi videbantur a vulgo aliquid plus habere. De verbo breviter disseruimus, nunc ad sensum capituli revertamur. Grandis offensa est postquam peccaveris, iram Domini non mereri. Fornicatus fuerat Israel a Domino Deo suo, et spiritu fornicationis seductus: ideo fornicantur et filiae ejus et sponsae, et absque ulla vindicta in suo scelere relinquuntur, ut quod filii et uxor vero parenti fecerant et marito, hoc in liberis suis et uxoribus sentiant, et ex proprio dolore intelligant dolorem Dei, qui intantum iratus est, ut nequaquam percutiat delinquentes. Quod et Apostolus ad Romanos scribens, mystico sermone testatur: *Dicentes enim se esse sapientes, stulti facti sunt, et mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentum (Rom. X, 22 seqq.)*. Et quia cum idolis fuerant fornicati, tali feriuntur sententia: *Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam, ut contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis, qui commutaverunt veritatem Dei in mendacium, et coluerunt et servierunt creaturae, potius quam creatori, qui est benedictus in saecula. Amen*. Ut autem sciamus, visitationem quasi vulneratorum et languentium ideo inferri a Deo, ut veluti cauterio et amarissimis potionibus recipiant sanitatem, et morbis careant, per prophetam loquentem audiamus Dominum: *Visitabo in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum: misericordiam autem meam non dispergam ab eo (Ps. LXXXVIII, 33, 34)*. Qui igitur amatur, corripitur: qui negligitur, suis peccatis dimittitur. Tantusque

fuit numerus fornicatorum Israel, ut cesset ultio, desperans emendationem. **43** Quid enim turpius quam viros meretricum cultui copulari, et cum effeminatis immolare hostias libidinis suae? Quod autem jungit: *populus non intelligens vapulabit*, pro quo Septuaginta transtulerunt: *Et populus non intelligens adhaerebat meretrici*, hoc significat quod vapulet in captivitate, et diversis afficiatur plagis, ut per dolorem recipiat disciplinam. De haereticis facilis intelligentia est, quod filii eorum fornicentur, et sponsae, id est, animae quas in errore genuerunt, et suis dogmatibus desponsarunt. Istiusmodi indigni sunt correptione Dei: quoniam omnis eorum cultus fornicatio est, et turpes turpibus commiscuntur, et propterea vapulabunt, ut aliquando per plagas intelligant quem requirant Deum. Quando videris peccatorem divitiis affluere, jactare se potentia, sanitate gaudere, delectari conjuge, corona circumdari liberorum, et impleri illud [Al. aliud] quod scriptum est: *In labore hominum non sunt, et cum hominibus non flagellabuntur* (**Ps. LXXII, 5**), dicito in illo comminationem Prophetæ esse completam: *Non visitabo super filias vestras cum fuerint fornicatae, et super sponsas vestras cum adulteraverint*.

(Vers. 15, 16.) *Si fornicaris tu, Israel, non delinquat saltem Juda, et nolite ingredi in Galgala, et ne ascenderitis in Bethaven, neque juraveritis, vivit Dominus, quoniam sicut vacca lasciviens declinavit Israel. Nunc pascet* [Al. pascit] *eos Dominus quasi agnum in latitudine. LXX: Tu autem, Israel, ne ignores, et Juda, nolite ingredi in Galgala, ne ascendatis in domum òv, et ne juretis, vivit Dominus: quoniam sicut vacca asylo percussa insanivit Israel. Nunc pascet eos Dominus sicut agnum in spatioso. Pro domo òv in*

quibusdam exemplaribus, et maxime in Theodotione legitur *domus iniquitatis*, quod Aquila et Symmachus interpretati sunt domum ἀνωφελοῦς, id est, *inutilem*, quae nihil prosit, et alio verbo *idolum* nuncupetur. Est autem *Bethel*: et quae prius vocabatur *domus Dei*, postquam vituli in ea positi sunt, **44** appellata est *Bethaven*, id est, *domus inutilis*, et *domus idoli*, quod nos ut in Hebraeo legitur expressimus. Videtur autem mihi idcirco et populus Israel in solitudine fecisse sibi caput vituli, quod coleret, et Jeroboam filius Nabath vitulos aureos fabricatus, ut quod in Aegypto didicerant ἄπιν et μνεῦιν, qui sub figura boum coluntur, esse deos, hoc in sua superstitione servarent. Dicamus sensum capituli: Si semel, o Israel, errore deceptus es, et te cum meretricibus miscuisti, ita ut quicumque impleveret [*Al. impleverit*] manum vel suam vel regis, offerendo [*Al. afferendo*] et dando ei munera, sacerdos fieret excelsorum: saltem tu, Juda, qui possides Jerusalem, et habes ex Lege Levitas, et exerces templi caeremonias, non debes sororis quondam tuae Oollae in fornicatione exempla sectari, et cum ea idola colere. Non ingrediaris Galgala, de qua in hoc eodem propheta legimus: *Omnis malitia eorum in Galgalis (Osee IX, 15)*, in qua Saul unctus est in regem: in qua exiens populus de deserto, primum castrametatus, secunda circumcisione purgatus est. Ex quo tempore religionis adversae, in loco celebri error inolevit. Et ne ascendas in Bethaven, id est, quae quondam vocabatur Bethel, quia postquam aurei ibi vituli positi sunt a Jeroboam filio Nabath, non Domus Dei appellatur, sed domus idoli. Pro qua miror cur Septuaginta domum ὄν interpretati sunt: nisi forte errore consueto pro JOD littera media, quae ALEPH et NUN litteris ex utraque parte vallatur, VAU, quae sola differt

magnitudine, putaverunt. *Neque juraveritis, vivit Dominus.* Nolo enim per os vestrum nominis mei fieri mentionem, quod idolorum recordatione pollutum est. Sicut enim vacca lasciviens et abiciens jugum: ita Israel, id est, decem tribus, declinavit a Domini servitute. Pro lasciviente vacca, Septuaginta transtulerunt παροιστρῶσαν, quae oestro, asyloque percussa sit, quem vulgo *tabanum* vocant. De quo et **45** Virgilius in tertio Georgicorum libro refert: Cui nomen asilo, Romanum est: oestrum Graii vertere vocantes,

Asper acerba sonans: quo tota exterrita silvis
Diffugiunt armenta: furit mugitibus aether
Concussus, silvaeque et sicci ripa Tanagri.
Quia ergo insanivit Israel, et percussus fornicationis spiritu, incredibili furore bacchatus est, ideo non multo post tempore, sed dum propheto, dum spiritus hos regit artus, *pascet eos Dominus quasi agnum in latitudine.* Quia metaphoram a vacca lasciviente, sive oestro ceperat, servat in reliquis, ut captivitatem in Assyrios, et in latissimam Medorum terram dispersionem populi Israel quasi in campo latissimo et in spatiosa terra gregis et agnorum pasturam vocet. Super haereticis prona intelligentia est, ad quos, vel de quibus dicitur: Si semel fornicaris, haeretice, saltem tu, ecclesiastice, ne delinquas, nec [*Al. ne*] ingrediaris in Galgalam, haeticorum conciliabula, ubi peccata omnium revelantur [*Al. relevantur*], et instar porcorum volutantur in coeno. Ne te ascendere putes ad superbas et arrogantes falsorum dogmatum fictiones. Non est enim ibi domus Dei, sed domus idoli. Nec juraveris per nomen Christi, cujus majestatem miscendo idolis polluisti. Sicut enim vacca percussa asilo, percussi sunt haeretici ardentibus diaboli sagittis, et Legis notitiam

reliquerunt: ideo pascentur in lata et in spatiosa via, quae ducit ad mortem, et patientia Domini bonique pastoris eos nutriet ad interitum.

(Vers. 17 seq.) *Particeps idolorum Ephraim, dimitte eum, separatum est convivium eorum: fornicatione fornicati sunt; dilexerunt afferre ignominiam protectores ejus, ligavit spiritus eum [Vulg. eam] in alis suis; et confundentur a sacrificiis suis.* LXX: *Particeps idolorum Ephraim posuit sibi scandala, provocavit Chananaeos, fornicantes fornicati sunt, dilexerunt ignominiam ex fremitu ejus; turbo spiritus sibilabit in alis ejus et confundentur ex altaribus suis.* Ephraim, de qua tribu Jeroboam filius Nabath, qui primus aureos vitulos in Bethel Danque 46 constituit, rex est decem tribuum. O igitur Juda, cui supra dixi, si fornicatur Israel, non delinquat saltem Juda, audi consilium meum, prophetae verba non spernas; quia Ephraim semel idolorum amicus et particeps est, dimitte eum, ne sequaris impietatem ejus, cujus cultus et religio et cibus a tuo convivio separatus est. Illi enim semel idolis serviunt, et daemonibus immolant, et quotidie fornicantur, et diligunt fornicationem suam: immo principes et protectores ejus, id est, reges dilexerunt ignominiam afferre populo, id est, vitio principum, infelix populus suscepit cultum idolorum, quorum immundus spiritus ligavit Israelem in alis suis, et eum libere volitare non patitur. Confundentur igitur in sacrificiis suis, et ignominiam principum in sua confusione suscipient. Symmachus pro eo quod nos interpretati sumus, *ligavit spiritus eum in alis suis*, hoc modo vertit in Graecum, velut si quis liget ventum in alis venti, ut scilicet et principes et populum, immo et daemones et Israelem, vanos vanis, inanibus inanes asserat

copulatos. Ventus enim et spiritus apud Hebraeos uno verbo appellantur RUA (). Id quod Septuaginta transtulerunt [*Al. posuerunt*] *provocavit Chananaeos*, in Hebraico non habetur: tamen sic interpretari potest, ut dicamus tantum studium habuisse Israel in idolorum cultu, ut non imitatus sit Chananaeos, id est, ethnicos; sed ad imitationem sui eos provocarit erroris. Hoc ipsum et ad haereticos referri potest, et dicitur ad Judam, id est, ad virum ecclesiasticum, quia Ephraim qui interpretatur καρποφόρος, falsam sibi doctrinae ubertatem, et frugifera dogmata promittit, et semel amicus est daemonum, dimitte eum atque contemne: praesertim cum sacrificia eorum a tuis sint sacrificiis separata. Hoc est enim quod dicit separatum est convivium eorum, semel fornicati sunt, et principes eorum infelicem populum deceperunt; et pro Dei cultu imbuerunt eos ignominia idolorum, et ligavit eos diaboli spiritus in alis suis, qui circumferuntur omni vento doctrinae; et stabili in Ecclesia pede permanere non possunt. Qui vere in suis sacrificiis confundentur, quia panis eorum panis luctus est. **47** Quodque dicitur, *provocavit Chananaeos*, eodem sensu referri potest ad haereticos, quod tam spurca plerique haereticorum et nefanda confinxerint, habeantque immunda sacrificia, ut idololatria inferior sit. Vel certe

quia *Chananaeus* interpretatur, *negotiator*, sive μετάβολος, id est, *translator*, omnes qui domum Patris faciunt domum negotiationis (**Joan. II**), et lucra quaerunt de populis, et Ecclesiae veritatem transferunt in mendacium, Chananaei appellandi sunt.

(Cap. V.---Vers. 1, 2.) *Audite haec* [Vulg. *hoc*], *sacerdotes, et attendite, domus Israel, et domus regis, auribus* [Vulg.

tacet auribus] auscultate, quia vobis iudicium est: quoniam laqueus facti estis speculationi, et rete expansum super Thabor, et victimas declinastis in profundum. LXX: Audite haec, sacerdotes, et attendite domus Israel, et domus regis, auribus percipite, ad vos enim est iudicium, quia laqueus facti estis speculationi, et sicut rete expansum super Itabyrium, quod qui capiunt, venationem confixerunt. Sacerdotes decem tribuum ad iudicium vocantur, et reges, non quod sacerdotes sint de tribu Levi, sed quod sacerdotes vocentur a populo. Unde et sacerdotes Baal, et prophetae quadringenti quinquaginta quos interfecit Elias (**I Reg. XVIII**), et postea Jehu filius Namsi (**IV Reg. IX, 10**), praesente Jonadab filio Rechab, appellati sunt sacerdotes; sed et Israel, id est, populus, vocatur ad iudicium, et nullus excipitur, ut et sacerdotes et populus et reges, qui induxerant populum, et constituerant sacerdotes, simul audiant quid fecerint, et cur tradantur inimicis. Speculatores, inquit, vos posui, et principes in populo, et in excelso dignitatis culmine constitui, ut populum regeretis errantem. Vos autem facti estis laqueus, et non tam speculatores et principes, quam venatores appellandi. Expanditis enim rete super montem Thabor, quem Septuaginta Ἰταβύριον transtulerunt (Mss. *Itabyrium*), hanc habentes consuetudinem, ut Hebraea nomina Graeco sermone declinent, sicut Edom, hoc est, Esau, et Seir, semper Idumaeam interpretantur. Est autem Thabor mons in Galilaea, situs in campestribus, rotundus atque sublimis, et ex omni parte finitur aequaliter. De hoc monte et in psalmo legimus: *Thabor et Hermon in nomine tuo exsultabunt* (**Ps. LXXXVIII, 13**). Hunc montem et in Jeremia **48** Septuaginta *Itabyrium* transtulerunt, in quo aves laqueis capi solent. *Et victimas, inquit, declinastis in*

profundum (Jer. XLVI), ut nullus ageret poenitentiam, nec occisus elevaret caput. Prohibuerunt et reges, et sacerdotes ire populum ad templum Jerusalem: idcirco in profundum victimas declinasse dicuntur. Juxta tropologiam, accusatur populus ne se alienum arbitretur a crimine, si inductus sit a regibus et a sacerdotibus, quos haereticorum principes intelligimus. Ipsi quoque principes accusantur, quod quasi laqueus, ceperint populum, et positi speculatores in Ecclesia, eos duxerint in errorem. Et in monte *Thabor* excelso atque pulcherrimo, qui interpretatur *veniens lumen*, insidias posuerunt, ut deceptos quosque pertraherent in profundum, et immolarent daemonibus, et in barathrum victimas declinarent, ne aliquando resipiscerent, ne domum Dei Ecclesiam suspirarent. Quidam Thabor interpretari putant lacum, id est, cisternam, et praesenti sensui convenire, quod haeretici foderint lacum, et inciderint in foveam quam fecerunt (**Ps. LVI**).

(Vers. 3, 4.) *Et ego eruditor omnium eorum, et ego scio Ephraim, et Israel non est absconditus a me: quia nunc fornicatus est Ephraim, contaminatus est Israel: non dabunt cogitationes suas, ut revertantur ad Deum suum, quia spiritus fornicationum in medio eorum, et Dominum non cognoverunt. LXX: Ego enim magister vester: ego cognovi Ephraim, et Israel non recessit a me, quia nunc fornicatus est Ephraim, commaculatus est Israel: non dederunt cogitationes suas ut reverterentur ad Dominum Deum suum, quia spiritus fornicationis est in eis: Dominum autem non cognoverunt. O sacerdotes et reges, qui meum populum decepistis; et tu, popule, qui deceptus es, tam graviter deliquistis, ut non solum occideritis victimas, sed et in profundum eas miseritis inferni:*

nolite arbitrari magnitudine sceleris vos a me penitus recessisse. Ego sum magister vester, immo eruditor, qui emendare cupiam, non punire; et salvare, non perdere. Ego, inquit, scio Ephraim, id est, Jeroboam, a quo seductus est populus, et omnes reges qui eum et dignitate et scelere sunt secuti, et Israel non est absconditus a me, id est, decem tribuum populus, quia fornicante rege, contaminatus est Israel. Rex primo **49** cepit a Dei cultu fornicari, vitulos aureos cupiens adorare, et volens secutus est populus, paremque impietatem pari studio compleverunt (**III Reg. XII**). Denique non revertentur ad Dominum, quia quod voluerant, invenerunt, et spiritus fornicationis, qui juxta apostolum operatur in filiis diffidentiae, possidet eorum corda captiva, et idcirco illo regnante, Dominum nescierunt, immo obliti sunt Creatoris sui (**Ephes. II**). Unde et principes dogmatum perversorum et populum Dominus [*Al. Domini*] non ignorat: non quod ejus notitia digni sint, sed quia nihil eum lateat eorum quae occulte faciunt, quorum alii deceperunt, alii sunt decepti. Nec dabunt cogitationes suas ut agant poenitentiam, qui semper in perditione proficiunt. Spiritus enim fornicationis quo fornicati sunt in Ecclesia, et a vero matrimonio recesserunt, versatur in medio eorum: ideo Dominum non cognoverunt.

(Vers 5.) *Et respondebit arrogantia Israel in facie ejus, et Israel et Ephraim ruent in iniquitate sua, ruet etiam Juda cum eis. LXX: Et humiliabitur injuria Israel in faciem ejus: et Israel et Ephraim infirmabuntur in iniquitatibus suis, infirmabitur etiam Judas cum eis.* Verbum GAON () Septuaginta et Symmachus interpretantur *injuriam*, Aquila et Theodotion *superbiam*. Quidquid igitur fecit Israel, vel

superbe agens contra Dominum, vel in injuriam Creatoris idola venerans, respondebit in facie ejus ut non abeat impunitus, sed humilietur ejus contumelia, et populus et reges in iniquitate sua pariter corruant, sive infirmentur, ut qui fortes erant in scelere, infirmi ad Dominum redire cogantur. Et hoc non solum eveniet Israeli et Ephraim, id est, decem tribubus et regibus earum, ut ducantur in captivitatem; sed etiam Judas, id est, duae tribus quae regnabant in Jerusalem, sequentur vestigia captivorum, ut quorum imitantur scelera, imitentur et poenam. Haeretici matrem habent iniquitatis suae superbiam, dum semper altiora scire se jactitant, et in Ecclesiae contumeliam debacchantur. Sed infirmabitur arrogantia eorum et populus ac magistri pariter corruent: Judas quoque qui videtur esse in domo Dei, et in Ecclesia, non mente **50** sed corpore commoratur: et eandem habet cum haeticis in errore sententiam; frustra nomen ecclesiasticum repromittit, quia et ipse cum haeticis puniendus est. Manifesta transcurrimus, ut in obscurioribus immoremur.

(Vers. 6, 7.) *In gregibus suis et in armentis suis vadent ad quaerendum Dominum, et non invenient: ablatus est ab eis: in Domino [Vulg. Dominum] praevaricati sunt, quia filios alienos genuerunt, nunc devorabit eos mensis cum partibus suis. LXX: Cum ovibus et vitulis ibunt et quaerent Dominum, et non invenient eum, declinavit ab illis, quia Dominum reliquerunt: quia filios alienos genuerunt sibi, nunc devorabit eos rubigo, et clerici eorum.* Non solum Israel et Ephraim ibunt cum gregibus et armentis ad Dominum requirendum, sed etiam Judas, de quo supra scriptum est: *Ruet etiam Judas cum eis*, hoc habentes omnes certamen, ut quem praevaricationibus offenderant, hostiis placare nitantur; et non

invenient quem requirunt, quia a recedentibus et ipse discessit. Praesertim cum et alibi loquatur: *Numquid manducabo carnes taurorum aut sanguinem hircorum bibam?* Et iterum: *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos* (Ps. XLIX, 13, et IX). Et in Isaia: *Holocausta arietum, et adipem agnorum, et sanguinem hircorum atque taurorum nolo* (Isai. I, 11). Praevaricati sunt enim in Domino; quia fornicantes cum idolis, non Deo filios genuerunt, sed daemonibus. Alii putant hoc significari quod in Esdra multo post (I Esdrae X) tempore dicitur, quando uxores alienigenas assumpserunt, creantes ex eis liberos, et postea repudiare compulsi sunt. Sed hic melius est alienos filios accipere, qui in idolorum errore generati sunt, sive quos ducentes per ignem, idolis consecrarunt. Quia igitur hoc fecerunt, non multo post tempore, non annorum spatiis infinitis, et ut solitus eram prius, longe post futura praedicere; sed nunc et in praesentiarum adveniet Assyrius, atque Chaldaeus, et devorabunt eos cum partibus, sive cleris suis, id est cum possessionibus quas in divisione terrae ad mensuram funiculi susceperunt. Pro eo quod nos diximus, *devorabit eos mensis*, Septuaginta *rubiginem* transtulerunt: cum utique rubigo, id est, ἐρυσίβη HASIL 51 () appelletur, ut ipsi quoque dixerunt in Propheta Joel: *Reliquias bruchi comedet rubigo* (Joel. I, 4), id est, HASIL. Mensis autem HODES () dicitur: denique Aquila *neomenias*, id est, *Kalendas* interpretatus est: Symmachus et Theodotion *ensem*; et est sensus, per singulos menses hostis adveniet, et cuncta vastabit. Legamus Regum et Paralipomenon libros, et inveniemus sub rege Phasee, qui regnabat decem tribubus, venisse Teglatphalasar regem Assyriorum, et magnam partem populi Samariae in Assyrios

transtulisse, quo tempore apud Graecos secundus annus primae Olympiadis fuit; et apud Latinos (nec dum Roma condita) Albae vicesimo anno Amulius imperabat, quem postea Romulus regno pepulit. Haeretici suspicantur quod in sacrificiorum **52** multitudine placent Deum; et ecclesiastici, quod faciendo eleemosynas, redimant peccata, in quibus permanent: cum omne sacrificium praeterita scelera deleat, non praesentia; ideo non inveniunt Dominum, qui aufertur a talibus, et procul recedit. Isti vere [*Al. vero*] praevaricati sunt in Deum, et alienos filios non Christo, sed diabolo procrearunt: ideo omni tempore maledicta sunt opera eorum, et cuncta quae faciunt, cruenti coloris rubigo populatur, quia sanguini et interfectioni proxima sunt. Rubigo autem proprie descendere dicitur in rore nocturno, ac lactantia in spicis frumenta maculare colore minii, vel sinopidis, et congrue juxta ἀναγωγὴν vastat cleros haereticorum, de quibus dicitur: *Cleri eorum non proderunt eis* (**Jerem. XII, 13, secundum LXX**).

LIBER SECUNDUS.

51-52 Qui saepe navigat, aliquando patitur tempestatem: qui viam frequenter ingreditur, aut sustinet latronum impetus, aut certe metuit, omnique in arte, tam gloria quam obtrectatio, secundis adversisque ventis oritur, dum aut amici plus merito laudant, aut inimici plus justo detrahunt: rarumque invenias qui in utramque partem non favore, aut odio, sed rerum aequitate ducatur. Quod mihi in Scripturarum explanatione

sudanti accidere [*Al.* accidisse] video. Alii enim quasi parva contemnunt, et quidquid dixerimus, contracta nare despiciunt: alii odio nominis nostri, non res, sed personas considerant: magisque aliorum silentium, quam nostrum studium probant. Sunt qui audacter nos facere asserant, quod arripuimus opus, quod nullus ante nos Latinorum tentare ausus est. Quidam in eo se disertos arbitrantur et doctos, si alieno operi detrahant, et non quid ipsi possint, sed quid nos non possimus dijudicent. Tu autem, Pammachi, qui nos facere praecepisti hoc, necesse est ut fautor sis imperii **53-54** tui [*Al.* imperio tuo], et Amafionios ac Rabirios nostri temporis, qui de Graecis bonis, Latina faciunt non bona; et homines eloquentissimos, ipsi elingues transferunt, Evangelico calces pede: hydramque [*Al.* viperamque] et scorpionem juxta fabulas poetarum, aduras cauterio, solea conteras: et Scylleos canes ac mortifera carmina sirenarum surda aure pertranseas: ut pariter audire et nosse valeamus quid vaticinetur Osee propheta, in cuius explanationem secundum dictabimus [*Al.* dictamus] librum. Cumque tuo laeter adminiculo; et in prima urbe terrarum, primum et nobilitate et religione habere me gaudeam defensorem: tamen magis optarem illud mihi contingere, quod Titus Livius scribit de Catone, cuius gloriae neque profuit quisquam laudando, nec vituperando nocuit: cum utrumque summis praediti fecerint ingeniis. Significat autem M. Ciceronem et C. Caesarem: quorum alter laudes, alter vituperationes supradicti scripsit viri. Dum enim vivimus, et in vase fragili continemur, videntur amicorum prodesse studia, et nocere aemulorum opprobria. Postquam autem reversa fuerit terra in terram suam, et tam nos qui scribimus, quam eos qui de nobis judicant, pallida mors subtraxerit, et alia venerit generatio, primisque cadentibus

foliis virens sylva succreverit, tunc sine nominum dignitate, sola judicantur ingenia: nec considerat qui lecturus est, cujus; sed quale sit quod lecturus est: sive ille episcopus, sive sit laicus, imperator et dominus, miles et servus; aut purpura et sericio, aut vilissimo panno jaceat: non bonorum [Al. bonorum] diversitate, sed operum merito judicabitur.

(Vers. 8, 9.) *Clangite buccina in Gabaa, tuba in Rama: ululate in Bethaven post tergum tuum Benjamin: Ephraim in desolatione erit in die correptionis, in tribubus Israel ostendi fidem.* LXX: *Clangite tuba super colles, sonate super excelsa, praedicate in domo òv: mente excidit Benjamin, Ephraim in desolatione factus est in diebus correptionis, in tribubus Israel ostendi fidelia.* Ephraim et Israel et Juda menses singuli, sive rubigo cum suis partibus devorabunt. Quamobrem praecipio vobis qui auditis, ut non voce sublimi, sed clara buccina concrepetis: claro enim auditu opus est, ut omnes audiant qui in circuitu sunt. *Clangite buccina in Gabaa*, cujus etymologiam in *colles* Septuaginta transtulerunt: et *tuba in Rama*, quae interpretatur *excelsa*: istae autem duae sunt in tribu Benjamin, vicinae sibi mutuo civitates, id est, Gabaa, in qua natus est Saul; et Rama, quae est juxta Gabaa, in septimo lapide a Jerosolymis sita; et quam rex Israel occupare conatus est, ut exitum et introitum clauderet tribui Judae. In Gabaa itaque et in Rama clara buccina et tuba personate; quorum buccina pastoralis est, et cornu recurvo efficitur: unde et proprie Hebraice SOPHAR (סופר), Graece κερᾶτινῇ appellatur. Tuba autem de aere efficitur, vel argento, qua [quae] in bellis et solemnitatibus concrepabant [Al. concrepat]. Super Bethaven, quae quondam vocabatur Bethel, et est in tribu Ephraim, in

qua vitulus aureus erat, non clangore et sonitu, sed ululatu opus est: quia vicina captivitas est. Et pulchre dixit quod Bethaven post tergum sit Benjamin: ubi enim tribus finitur Benjamin, haud procul in tribu Ephraim, haec urbs condita est. Idcirco autem dico atque praecipio: Clangite buccina in Gabaa, et tuba in Rama, et ululate in **55** Bethaven; quia domus regia Ephraim, sive ipse Ephraim, hoc est imperium Israel, jam in desolatione erit; et instat vicina captivitas. In die correptionis atque supplicii decem tribuum Israel, ostendi mea fidelia verba, quae per prophetas comminatus sum: ut quod sermone praedixeram, opere comprobarem. Quidam Bethaven juxta Septuaginta qui dixerunt domus ὠν, *civitatem solis*, interpretati sunt: et solem justitiae Christum dicentes, urbem illius Ecclesiam esse voluerunt. Quod mihi displicet: neque enim domus idoli, quam Aquila interpretatus est, *domum inutilem*, juxta tropologiam ad Ecclesiam referri potest. Sed hoc dicamus, quod Haeretici qui in Gabaa et Rama, excelsam sibi scientiam pollicentur, jubeantur ululare [*Al. jubilaré*] in domo idoli; et non sint ante faciem Benjamin, qui interpretatur, *filius dexteræ*: sed post tergum ejus, ubi oculos non habet. Omnis enim Ephraim jactantia, quae interpretatur *ubertas*, brevi in desolatione erit, et cum judicii, inquit, dies et tempus correptionis advenerit, verba mea non esse inania rebus ostendam. Pro eo quod nos transtulimus *post tergum tuum Benjamin*, Septuaginta verterunt, *mente motus est Benjamin*: semper ἔκστασις, id est, *mentis excessum*, Benjamin, viro ecclesiastico coaptantes. Unde et in sexagesimo septimo psalmo (v. 28) dicitur: *Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu*. Et in benedictionibus Jacob, sub persona Benjamin, de qua tribu Paulus apostolus fuit, scriptum legimus: *Benjamin lupus rapax: mane comedet*

praedam et ad vesperam dabit escam (Gen. XLIX, 27). Qui enim in principio persequabatur Ecclesiam, postea in toto orbe Evangelii credentibus alimenta largitus est. Unde et Saul qui de tribu Benjamin fuit, in mentis excessu, tota die usque ad vesperum vaticinatus est inter prophetarum chorum (**I Reg. X**).

(Vers. 10.) *Facti sunt principes Juda quasi assumentes terminum; super eos effundam quasi aquam iram meam.* LXX: *Facti sunt principes Juda quasi transferentes terminos: super eos effundam sicut aquam impetum meum.* Ductis Ephraim et Israel in captivitatem, et redacta terra eorum in solitudinem, principes Juda qui flere debuerant, et suum populum cohortari ut recederent ab idololatria, ne et ipsi similia sustinerent, coeperunt gaudere atque laetari, quod pateret sibi terra eorum ad possidendum latius: et facti sunt **56** quasi assumentes terminos Israel, transeuntes fines suos; et in locis quondam eorum regnum suum et possessionem dilatare cupientes. Quamobrem dicit Dominus: Et super ipsos principes Juda venient Babylonii; et ita eos quasi aquae impetus occupabunt: non suis viribus, sed indignatione mea. Dicit quoque et ad principes Juda, hoc est, Ecclesiae. quod non debeant exsultare; et haereticorum perditionem suam salutem aestimare: sed potius plangere, quod illi perierint. Unde et apostolus Paulus docet ecclesiasticos viros, ne gloriantur super fractione Judaicorum ramorum, sed potius timeant ne et ipsi frangantur (**Rom. XI**). Et in alio loco: *Quis, ait, scandalizatur, et ego non uror (II Cor. II, 29)?* Alioquin super tales principes qui in aliorum miseriis gloriantur, et idcirco se stare putant, si alii corruant, effundet Dominus quasi aquam iram suam. Pro ira

Septuaginta ὄρημα id est, *impetum* transtulerunt; et putant quidam pro benedictione accipiendum, juxta illud quod alibi legimus: *Fluminis impetus laetificat civitatem Dei* (Ps. XLV, 4). Sed rectius (ut omnes praeter Septuaginta transtulerunt) ira accipienda est: praesertim cum nomen [nomini] effusionis et irae conveniat, dicente propheta ad Dominum: *Effunde super eos iram tuam, et furor irae tuae comprehendat eos* (Ps. LXVIII, 25). Transferunt principes Juda terminos quos posuerunt patres eorum, quando immutant mendacio veritatem; et aliud praedicant quam ab apostolis acceperunt.

(Vers. 11.) *Calumniam patiens est Ephraim, fractus iudicio, quoniam coepit abire post sordem.* LXX: *Oppressit Ephraim adversarium suum, conculcavit iudicium, quia coepit abire post vana.* Si impius est Ephraim, et propter impietatem suam erit in desolationem, quomodo nunc dicitur: *calumniam patiens Ephraim fractus iudicio?* qui enim calumniam patitur, et frangitur, iudicium ejus inique opprimitur, maxime cum causa justa ponatur, quare sit traditus captivitati. Sequitur enim: *quoniam coepit abire post sordem*, hoc est, post idola quae sordibus comparantur. Quod ergo dicit, hoc est: opprimitur Ephraim ab Assyriis, primum a Phul, deinde a Teglatphalasar (IV Reg. XV), postea a Salmanasar; non quod illi justi fuerint, qui eum oppresserunt, et idcirco traditus eis sit; sed quod qui quondam fuerunt populus meus, me eos deserente traduntur ad poenas, et in hoc videtur esse calumnia, **57** non Deo [*Al. a Deo*], qui justam infert sententiam: sed his qui tormenta sustinent, dum pejoribus se adversariis conceduntur. Redditque causam Dominus, idcirco eos in hac parte calumniam sustinere, et tradi pejoribus, et erga illos iudicium non servari: quia coepit Ephraim, id est,

Jeroboam abire post idola, et Deum derelinquere: ipse enim aureos fabricatus est vitulos. Secundum Septuaginta interpretationem, oppressit Ephraim, id est, Jeroboam adversarium suum Roboam, id est, tribum Juda et in eo oppressit: quia deserta Jerusalem et templo, Aegyptiarum sordium simulacra sectatus sit. [De haereticis manifestus est sensus: quod falsis sophismatibus suis et arte dialectica saepe opprimant ecclesiasticos: sed cum hoc fecerint, non munditiam verae fidei, sed sordes sequuntur mendacii, qui traditi diabolo et angelis ejus, videntur sibi calumniam pati, et in se fractam esse judicii veritatem.] Taliter vastatur Israel; et omnes labores ejus Assyrio vincente populantur: Deumque perdidit [*Al.* perdit] praesulem, et idcirco fractus judicio est; quia secutus est idola.

(Vers. 12.) *Et ego quasi tineam Ephraim, et quasi putredo domui Juda.* LXX: *Et ego quasi conturbatio Ephraim, et quasi stimulus domui Juda.* AS lingua Hebraica () *tinea* dicitur: RECOB () *putredo et caries*; quorum alterum vestes, alterum ligna consumit: pro quibus LXX, *ταραχὴν*, id est, *tumultum*, vel *conturbationem*, et *stimulum* transtulerunt. Et notandum quod tinea referatur ad Ephraim, et putredo ad domum Juda. Quomodo igitur tinea vestimenta consumit, et putredo vel caries ligna: quod utrumque longo fit tempore: ita Deus et decem tribubus, et postea tribubus duabus longo tempore dans locum poenitentiae, et eos provocans ad salutem, thesaurizantes sibi iram in die irae, quasi tinea efficitur et putredo, non quod Deus tinea sit vel putredo, aut conturbatio vel stimulus, sed quod sustentibus poenas haec universa videatur. Primus igitur consumptus est Ephraim et Israel, deinde secuta est et domus Juda: non ipse Juda, sed

domus ejus; alioquin reservabatur de genere Juda cui repositum fuit: Et ipse erat exspectatio gentium. Punitis autem haereticis, qui **58** intelliguntur Ephraim, etiam Judas, scilicet hi qui cum Ecclesia permanent, et haereticorum vel erroribus vel vitiis continentur, simili sententiae subjacebunt.

(Vers. 13.) *Et vidit Ephraim languorem suum et Judas vinculum suum, et abiit Ephraim ad Assur: et misit ad regem ultorem, et ipse non poterit sanare vos: nec solvere poterit a vobis vinculum.* LXX: *Et vidit Ephraim infirmitatem suam, et Judas dolorem suum, et abiit Ephraim ad Assyrios, et misit ÷ legatos: ad regem Jarib, et ipse non potuit [Al. poterit] liberare vos, nec cessare faciet a vobis dolorem.* Legatos non habetur in Hebraeo. Et ubi Septuaginta posuerunt *Jarib*, nos juxta Symmachum, *ultorem* vertimus: nam Aquila et Theodotion, *judicem* interpretati sunt. Quod autem JARIB () *ultorem* significet et *judicem*, nomen Gedeonis ostendit (**Judic. VI**), quem cum cultores Baal expeterent ad supplicium, eo quod lucum Baal arasque evertisset, respondit pater, *ulciscatur* se Baal, aut *judicet* eum *Baal*, et appellatus est, inquit, *Jerobaal*, id est, *ulciscatur se Baal*. Intelligens itaque Ephraim infirmitatem suam, et Judas vinculum suum, quo cum decem tribubus peccato fuerat colligatus, non a Deo qui solvere poterat, sed a rege Assyriorum quaesivit auxilium. Legimus, quod sub rege Manahen, qui decem tribubus praefuit (**IV Reg. XV**). Israel Assyriis dona transmiserit; et Judas sub rege Achaz, praesidium flagitarit Teglatphalasar regis Assyriorum, qui eos adversante Deo liberare non potuerunt, nec captivitatis vinculum solvere. Possumus vinculum, pro quo in Hebraeo scriptum est MEZUR (), et Aquila interpretatus

est ἐπίδεσιν sive συνδεσμὸν, id

est, *colligationem* sive *conjuracionem*, et ad illud tempus referre, quando Rasin et Phasee filius Romeliae multa de tribu Juda hominum millia vastaverunt (**Ibid. XVI**), quod frustra Judas adversus reges duos non Dei, sed Assyriorum auxilium flagitarit. Quidam juxta tropologiam Ephraim et Judam, ad haereticos et ad viros ecclesiasticos referunt, eo quod et illi et Judas peccatorum vinculis colligati, juxta illud quod scriptum est: *Funibus peccatorum suorum unusquisque constringitur* (**Prov. V, 22**), miserint ad Assur et ad regem ultorem, id est, diabolum de quo legimus: *Ut destruas 59 inimicum et ultorem* (**Ps. VIII, 3**). Et quia non verum vel auxiliatorem vel judicem deprecati sunt; idcirco permanere eos fecit in dolore languoris et vinculis delictorum. Legi in cujusdam commentariis regem *Jarib*, Christum interpretari. Et quia sequitur: *Ipse non poterit sanare vos*, hoc argumento usus est, quod haereticos vel ecclesiasticos peccatores Christus sanare non possit in tempore judicii, ubi nulla est misericordia, juxta illud quod scriptum est: *In inferno autem quis confitebitur tibi* (**Ps. VI**)? Et quod sanare vel liberare non possit, nequaquam sua imbecillitate, sed eorum merito, qui sero auxilium postularint. Quomodo et Dominus dicitur signa in patria sua facere non potuisse: et causa cur non potuerit, exponit: *quia, inquit, non credebant in eum*. Haec ille dixerit: nos in malam partem regem interpretemur ultorem. Pro eo quod nos exposuimus *Jarib*, id est, *ultorem*: alii male legunt JARIM per MEM litteram, quod transfertur in *sylvas*: unde et CARIATH JARIM, interpretatur *villa sylvarum*.

(Vers. 14.) *Quoniam ego quasi leaena (V. leaena) Ephraim, et quasi catulus leonis domui Juda. LXX: Quia ego sum quasi panther Ephraim, et quasi leo in domo Juda.* Illis euntibus ad Assur, et mittentibus ad regem vindicem, vel ultorem, qui eos sanare non poterit; nec solvere vinculum colligatum, ostendam quod me adversante omne hominum auxilium vanum sit: ero enim quasi leaena Ephraim, et quasi catulus leonis domui Juda. Pro leaena, quod Hebraice dicitur SOHEL (), Septuaginta interpretati sint *pantherem*, quae Graece similiter dicitur et Latine, et tam nomen bestiae quam omnis bestia accipi potest: ut quidquid saevum in bestiis est, hoc in Dei indignatione cognoscas. Nihil panthere velocius, nihil leone fortius: in panthere velox per Assyrios regni Samariae significatur interitus; et in leone fortissimum contra Jerusalem et Judam aliquanto post tempore regnum ostenditur Chaldaeorum. Et quia leaenam sive pantherem, et leonem se esse dixerat, metaphoram servat, et dicit:

(Vers. 15.) *Ego ego capiam et vadam, et tollam et non est qui eruat: vadens revertar ad locum meum donec deficiatis, et quaeratis faciem meam. LXX: Et ego rapiam, et 60 vadam et tollam, et non erit qui eruat: ibo et revertar in locum meum donec dispereant et quaerant faciem meam.* Quaeritur si capiente, et tollente, et tenente Deo, nullus de manibus ejus potest eripere, juxta illud quod scriptum est: *Nemo potest rapere de manu Patris mei (Joann. X, 29)* quomodo Judas de manu Dei prodicione sit raptus? Ad quod breviter respondebimus, nullum posse rapere de manu Dei: posse autem eum, qui tenetur, propria voluntate de manu Dei excidere. Quodque sequitur: *Vadens revertar ad locum meum*, locum Dei, magnificentiam et majestatem ejus

debemus accipere: ut nequaquam pro dispensatione descendat ad homines, irascatur, misereatur, obliviscatur, fiat quasi panther, vertatur in leonem, mutetur in bestias: sed res spernat humanas, et permittat eos quos antea protegebat hostibus subjacere, ut tabescant, et deficiant, et intereant, et postea quaerant faciem Domini, et dicant: *Illumina faciem tuam et salvi erimus* (Ps. LXXIX, 4). Et: *Ostende nobis, Domine, misericordiam tuam, et salutare tuum da nobis* (Ps. LXXXIV, 8). Haereticis quoque et Ecclesiae negligenti, Deus in pantherem vertitur et leonem; et tollet ab his praedam quam Ecclesiae ante rapuerunt: ut capti salventur qui liberi perierant; et nequaquam habitabit in conciliabulis perversorum, sed revertetur ad locum suum, de quo dicit: *Ego in Patre, et Pater in me* (Joan. XIV, 1) et eos spernet atque despiciet, donec deficiant in impietate, et quaerant eum per poenitentiam a quo fuerant derelicti. Alii locum Dei coelum putant; quo offensus Deus ab his qui in terra habitant revertatur, et eos faciet desperire, qui clementissimum Dominum magnitudine peccatorum in ferarum sibi rabiem converterunt.

(Cap. VI.---Vers. 1, 2.) *In tribulatione sua mane consurgent ad me: venite et revertamur ad Dominum, quia ipse cepit, et sanabit nos: percutiet et curabit nos; vivificabit nos post duos dies, et in die tertio suscitabit et vivemus in conspectu ejus: sciemus sequemurque, ut cognoscamus Dominum.* LXX: *In tribulatione sua mane vigilabunt ad me, dicentes: eamus et revertamur ad Dominum Deum nostrum: quia ipse verberabit, et sanabit nos: percutiet, et curabit nos: sanos nos faciet post dies duos: in tertio resurgemus et 61 vivemus coram eo, et sciemus, et persequemur, ut cognoscamus*

Dominum. Ideo Deus tradidit Ephraim et Judam captivitati, et nullus est qui de manu ejus possit eripere, et revertetur ad locum suum donec deficiant, et quaerant faciem ejus, ut quem propitium praesentemque non senserant, iratum et absentem requirant, et in tribulatione sua, orto eis lumine poenitentiae, mane consurgant ad eum, juxta illud quod in Isaia legimus: *In tribulatione, Domini recordatus sum (Isa. XXVI, sec. LXX).* Et in primo graduum psalmo: *Ad Dominum cum tribularer clamavi, et exaudivit me (Ps. CXIX, I).* Cumque ad Dominum mane surrexerint, quid loquentur? *Venite et revertamur ad Dominum.* Non sunt propria salute contenti, sed se mutuo provocant, ut revertantur ad Dominum quem reliquerant, quem propter peccata deseruerant, a quo fuerant derelicti. *Quia ipse cepit, et sanabit nos:* qui supra dixerat: *Ego ego capiam et vadam,* percutiet, et curabit nos. Pro eo quod diximus, *curabit,* omnes similiter transtulerunt, *μωτώσει* proprie autem *μότα* appellantur *linteola* quae inseruntur [Al. inferuntur] vulneribus, ut putridas carnes comedant, et extrahant purulentias: artisque medicorum est grandia vulnera longo sanare tempore, et per dolorem reddere sanitatem. Percutit ergo Dominus, et curat nos: quia quem diligit Dominus corripit, et castigat omnem filium quem recipit (**Heb. XII**); et non solum curat, sed vivificat post dies duos et die tertio resurgens ab inferis, omne hominum secum suscitavit genus. Cumque percussos curaverit, et curatos vivificaverit, et vivificatos suscitaverit, tunc vivemus in conspectu ejus, qui, illo absente, mortui jacebamus. Vivemus [Al. viventes] autem in conspectu ejus: sciemus eum, et omni studio sectabimur, ut cognoscamus Dominum, quo tertia die resurgente, resurreximus. His sermonibus explicatur illud

quod saepe jam admonuimus, et Israelem et Judam, id est, decem et duas tribus, tunc unum habituras esse pastorem, et regem David, cum crediderint in Dominum resurgentem: frustra que Judaei mille annorum sibi somnia pollicentur cum salus universorum die tertio repromissa sit, **62** qua Dominus ab inferis resurrexit. Hebraei diem secundum in adventu Christi sui interpretantur, et diem tertium in iudicio, quando salvandi sunt. Quod ut concedamus, respondeant nobis, quae sit dies prima, hoc est, primus Salvatoris adventus. Et cum respondere non potuerint, inferamus primum diem esse juxta quod ipsi volunt, in humilitate Salvatoris adventum, secundum in gloria, tertium in habitu judicantis. Qui autem secundum tertiumque suscipiunt, primum se perdidisse testantur: quia secundus et tertius sine primo non potest appellari.

(Ves. 3.) *Quasi diluculum praeparatus est egressus ejus, et veniet quasi imber nobis temporaneus et serotinus terrae. LXX: Quasi mane paratum inveniemus eum, et veniet nobis quasi pluvia temporanea et serotina terrae.* Venite, inquit, et revertamur ad Dominum, quia ipse qui cepit, et sanabit nos, percutiet et curabit nos, et vivificabit nos, post dies duos, et die tertio suscitabit nos, ipse et non alius, quasi mane et aurora paratus est nobis. De quo et vicesimi primi psalmi titulus est: *Pro assumptione matutina*: licet in Hebraeo scriptum sit: *Pro cervo matutino*: eo quod interfecta morte, et tortuoso antiquoque serpente cupiat ad montana conscendere, et ipse, tenebris dissipatis, oritur nobis sol justitiae, ut nostram illuminet caecitatem. Et pulchre, *praeparatus est*, inquit, *egressus ejus*. De quo juxta tropologiam in octavo decimo psalmo legimus: *Et ipse tamquam sponsus egreditur*

*de thalamo suo (Ps. XVIII, 5). Qui non solum mane vocatur, et aurora, et diluculum: sed veniet nobis quasi imber temporaneus et serotinus terrae. Nos Christum [Al. Christi] recipimus temporaneum, quando fidei in nobis jacta sunt fundamenta et suscipiemus eum imbrem serotinum, quando maturis segetibus, fruges capiemus aeternas, et in dominica horrea recondemur. Ergo Judaei, qui temporeneae pluvias non receperunt, et absque pluviis jecere semen, segetum fructus in ultimo tempore non recipient. Haec est pluvia de qua Dominus pollicetur dicens: *Dabo vobis pluviam temporaneam, et serotinam (Deut. XI, 14)*. Juxta allegoriam, datur 63 pluvia temporanea, quando ex parte cognoscimus: datur pluvia serotina, quando venit quod perfectum est. Semperque Dominus mane surgentibus paratus est, qui possunt dicere, *Consurgam diluculo (Ps. LVI, I)*. Et: *Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo. Sitivit in te anima mea (Ps. LXII)*.*

(Vers. 4, 5.) *Quid faciam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda? misericordia vestra, quasi nubes matutina, et quasi ros mane pertransiens: propter hoc dolavi in prophetis, et occidi eos in verbis oris mei, et judicia tua quasi lux egredientur. LXX: Quid faciam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda? misericordia autem vestra quasi nubes matutina, et quasi ros mane pertransiens: propterea succidi prophetas vestros, occidi eos in verbis [Al. verbo] oris mei, et iudicium tuum quasi lux egredietur. Quando dicit: Quid faciam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda? parentis in perditos filios monstrat affectum, juxta illud quod in Isaia legimus: Quid est quod ultra debui facere vineae meae et non feci ei (Isa, V, 4)? Et in Michaea: Popule meus, quid feci tibi, aut quid molestus fui tibi? Responde mihi; quia eduxi te de*

terra Aegypti, de domo servientium liberavi te, et misi ante faciem tuam Moysen, et Aaron, et Mariam (Mich. VI, 2, 4). Quid igitur faciam tibi, Ephraim, quid faciam tibi, Juda? misericordia vestra, qua vobis semper misertus sum quasi nubes matutina pertransiit, et quasi ros mane consurgens, qui, orto sole, siccatur. Jam enim captivitas prope est, jam vos cerno duci in Assyrios et in Babylonios catenatos: dolavi vos in prophetis, et verbis terribilibus comminatus sum, scalpellum, ignes et cauteria protuli, ut qui clementem contemnebatis, timeatis offensum, et occidi negligentes in verbis oris mei, ut ante peccatores verborum terrore punirem, quam captivitas immineret. Et haec universa feci, ut iudicii, quo te iudicaturus sum, veritas appareret, nullusque dubitaret vos juste quae patimini fuisse perpessos. Pro eo quod est, *dolavi in prophetis*, Septuaginta transtulerunt, *succidi prophetas vestros*, ipsos pseudoprophetas occisos a Domino intelligentes: ut qui causa erroris fuerant, prospera promittentes, interfecti verterentur in occasionem salutis. Et est sensus: Ne **64** diceretis, prophetis credidimus, etiam ipsos interfeci: ut omnis vobis peccandi tolleretur occasio. Legimus in Regum volumine quadringentos quinquaginta Prophetas Baalim interfectos sub Elia (**III Reg. XVIII**), et aliam innumerabilem multitudinem sub Jehu (**IV Reg. X**), qui subvertit domum Achab. Haec eadem et ad haereticos, et ad verum [*Al. virum*] Judam, qui similia perpessus est, dicta sentimus, quod provocet eos Dominus ad misericordiam, et reverti cupiat ad salutem. Sed illi delicias hujus saeculi et refrigeria quasi nubem et rorem, qui cito transeat consecretur, quibus in Evangelio dicitur: *Stulte, hac nocte repetunt animam tuam a te: quae autem parasti cujus erunt (Luc. XII, 20)?* Et dives ille purpuratus, qui ante januas

suas jacentem Lazarum contemnebat (**Luc. XVI**), omne quod fructus est, instar nubis ac roris transisse cognovit. Semper autem prophetas haereticorum interficit Deus: dum aeterna eis supplicia comminatur, et aufert de vera vita, et morti scelerum derelinquit. Nos autem nubem diligamus illam, quae perpetua est, et quae a mundi hujus ardore nos protegit, cui sedens Dominus venit in Aegyptum, et omnia Aegyptiorum simulacra confregit. Amemus illum rorem, de quo Moyses loquitur: *Descendant sicut ros verba mea* (**Deut. XXXII, 2**). Et de quo Isaias dicit: *Resurgent mortui, et resuscitabuntur qui in sepulcris sunt: ros enim qui a te est, sanitas eorum est* (**Isai. XXVI, 19, sec. LXX**). Sunt qui prophetas interfectos vere [*Al. viros*] sanctos aestiment, eo quod causa populi peccatoris etiam prophetae occisi sint, et hostibus traditi.

(Vers. 6, 7.) *Quia misericordiam volui, et non sacrificium: et scientiam Dei plus quam holocausta; ipsi autem sicut Adam transgressi sunt pactum: ibi praevaricati sunt in me.* **LXX: Quia misericordiam volo, et non sacrificium, scientiam Dei magis quam holocausta: ipsi vero sunt sicut homo praeteriens testamentum. Quod sequitur in Septuaginta: *Ibi contempsit me Galaad civitas, quae operatur vana,* et reliqua, sequenti capitulo coaptanda sunt [*Al. aptandum est*]: nos quod proposuimus, disseramus: Dolavi eos in prophetis, occidi in verbis oris mei, gravia comminatus sum, ut misererer poenitentium, ut lapsis atque surgentibus porrigerem manum. **65** Neque enim sacrificiis delector et victimis, et holocaustorum multitudine. Victimae meae et holocausta, salus credentium, et conversio peccatorum est. Ipsi autem imitati sunt Adam, ut quod ille in paradiso fecerat, pactum meum legemque praeteriens, isti in**

terra facerent. Et ibi, hoc est, in paradiso, omnes praevaricati sunt in me, in similitudinem praevaricationis Adam. Non enim mirum si quod in parente praecessit, etiam in filiis condemnetur. Quotidie Deus et eos qui extra Ecclesiam sunt, et qui peccant in Ecclesia commorantes, provocat ad poenitentiam, et dicit eis: *Misericordiam volo, et non sacrificium, et scientiam Dei plus quam holocausta*. Illi vero offerunt panem sacrilegum, et dant eleemosynas, et sectari videntur humilitatem: quae ego, si vere fiant, holocausta interpretor. Cum autem scientiam Dei reliquerint, frustra, truncato capite fidei, caetera membra habere se jactant, praevaricati sunt enim pactum Dei in Ecclesia, sicut Adam praevaricatus est in paradiso; et imitatores se antiqui parentis ostendunt, ut quomodo ille de paradiso, sic et isti ejiciantur de Ecclesia.

(Vers. 8.) *Galaad civitas operantium idolum, supplantata sanguine, et quasi fauces virorum latronum* (sive viri latronis) utrumque enim legi potest. LXX: *Ibi contempsit me Galaad, civitas quae operatur vana, et conturbat aquam, et fortitudo tua viri piratae*. Legimus in Ramoth Galaad unctum esse in regem Jehu (**IV Reg. IX**), qui sanguinem sanguini miscuit, et Achab subvertit domum, et ante solis ortum acervos capitum filiorum ejus jussit statui; in hac urbe trans Jordanem in possessione tribus Gad, idolum consecratum est: quae habitabatur a sacerdotibus, nam et ipsa fugitivorum civitas fuit. Quanto igitur celebrior et majoris auctoritatis, quia in partem sacerdotum fuerat delegata, tanto trans Jordanem habitanti Israel principium idololatriae, et malorum omnium fuit, ut qui primi peccaverant, primi ab Assyriis caperentur. Et quoniam **66** ipsa provincia plena est latrociniorum, comparat

eos latronibus, ut quomodo illi viatoribus, sic sacerdotes simplicitati populi insidiati sunt. Porro secundum tropologiam, *Galaad* interpretatur *transmigratio testimonii*; et contemnit Deum, dum testimonia Scripturarum ad perversa depravat dogmata, et omnia opera illius vana sunt, conturbatque Ecclesiae aquas, et de purissimis fontibus coenosos et sordidos rivos facit, qui maculent potius quam mudent baptizatos. Omnisque fortitudo hujus urbis, quasi viri piratae est, dum imitatur diabolum, qui in hujus saeculi mari, in quo naves pertranseunt, insidiatur his qui ad portum pervenire contendunt. Denique Symmachus manifestius interpretatus est, dicens: *Et fauces tuae quasi viri insidiatoris*. De istiusmodi piratis in Job legimus: *Non est dilatio piratis* (**Job XXV, 3, sec. LXX**). Quamvis enim in praesenti saeculo se jactare videantur, e conturbare aquas, et operari vana, et exercere piraticam, tamen non est mora poenarum, quae eos velociter comprehendunt.

(Vers. 9.) *Particeps sacerdotum in via interficientium pergentes de Sichem: quia scelus operati sunt*. LXX: *Absconderunt sacerdotes viam Domini, interfecerunt Sicima: quia iniquitatem operati sunt*. Symmachus hunc locum ita interpretatus est: *Societas sacerdotum in via interficiebant Sichem*: Theodotion hoc modo, *Absconderunt sacerdotes viam, interficiebant in dorso*: Aquila, *Participatio sacerdotum in via occidebant humeros*: quorum cum intelligentiam juxta historiam quaereremus ab Hebraeo, ita nobis expositum est: Sacerdotes Bethel, immo fanatici Bethaven, temporibus Paschae et Pentecostes, et Scenopegiae, quando per Sichem, quae hodie Neapolis appellatur, eundum erat Jerosolymam, ubi solum

licebat victimas immolare, ponebant in itinere latrones, qui insidiarentur pergentibus, ut magis vitulos aureos in Dan et in Bethaven, quam in Jerosolymis et in templo adorarent Deum. Quod autem dicit: *Participatio et societas sacerdotum*, conjunctionem eorum **67** significat, et in malam partem consensum. Sin autem legerimus, ut nos interpretati sumus: *particeps sacerdotum*, ad Galaad, inquit, referendum est, quae operatur idolum: est et supplantata sanguine, quod sacerdotum impietatem secuta sit, et latrociniis vacet ac sanguini. Hoc illi dixerint: Nos autem dicamus intercludere haereticos viam, ne de Sichem, id est, de bonis operibus pergamus in Jerusalem, id est, in Ecclesiam. Isti sunt quasi fauces virorum latronum, et interficiunt eos, qui per hujus saeculi viam ad veritatem pergere cupiunt. Sichem interpretatur ὤμῳι, id est, *humeri*: in humeris opus intelligimus, et omnes falsi sacerdotes abscondunt viam, et occidunt homines malis operibus, ne perveniant Jerusalem. Quod autem humerus opus significet illud ostendit: *Da cor tuum in humerum tuum* (**Genes. IV, 9, 15**), hoc est, quae intelligis, verte in opera. Et de Issachar legimus, quod supposuerit humerum suum ad laborandum, et vir agricola sit.

(Vers. 10, 11.) *In domo Israel vidi horrendum, ibi fornicationes Ephraim, contaminatus est Israel; sed et, Juda, pone messem tibi, cum convertero captivitatem populi mei.* LXX: *In domo Israel vidi horribilia, ibi fornicationem Ephraim, contaminatus est Israel et Juda: incipe vindemiam tuam cum convertero captivitatem populi mei.* De hoc scelere et horrore terribili est [*Al. et*] Jeremias locutus [*Al. loquitur*]: *Obstupuit coelum super hoc, et exhorruit terra vehementer* (**Jerem. II**). Quid enim horribilius, quam decem

tribus ad idolorum cultum repente transgressas? Unde ad metropolim earum dicitur: Aufer vitulum tuum, Samaria, in qua primus fornicatus est Ephraim, id est, Jeroboam de tribu Ephraim, et illo fornicante, contaminatus Israel est, populus videlicet Samariae, qui magna est parte commune Israelis nomen obtinuit. Unde et ad Judam sermo convertitur: Tu quoque Juda, pone messem tibi, et est sensus: Non te putes esse securum, quod Israel captivus abducitur: tu quoque praepara tibi segetes, ut metantur; non multo enim post tempore duceris captivus in Babylonem, et messisionis tuae tempus adveniet. Cumque te Chaldaei **68** messuerint, convertam rursum captivitatem populi mei, et sub Cyro rege Persarum, et Artaxerxe reducam populum meum. Et nota quam significanter Judae captivitas, et regressio pariter prophetetur; de Israel autem, hoc est, de decem tribubus, et nunc tacitum est, et si quando prosperum quid dicitur, in Christi differtur adventum. In domo autem haereticorum quotidie videmus horrenda: fornicantibus primum magistris, et populo qui ab eis inducitur sordidato. Judae quoque, hoc est, Ecclesiae praecipitur, ut et ipse propter peccata paret sibi messem, sive vindemiam, cum judicii tempus advenerit. Sed huic ignoscitur, et veniam Dominus pollicetur, quia quem diligit corripit, et castigat omnem filium quem recipit (**Heb. XII**), ut probatum et purgatum condat in thesauros suos. Quidam hoc quod dicitur, *Juda, incipe vindemiam tuam*, sive, *pone messem tibi*, ad bonam partem referunt, ut punito Israel, iste operum suorum fructus recipiat juxta illud quod scriptum est: *Qui seminant in lacrymis, in gaudio metent* (**Psal. CXXV, 6**). Nobis superior sensus magis placet.

(Cap. VII.---Vers. 1.) *Cum sanare vellem Israel, revelata est iniquitas Ephraim, et malitia Samariae: quia operati sunt mendacium, et fur ingressus est, spolians latrunculus foris.* LXX similiter. Multa saepe Israel idololatriae accepit vulnera, et maxime illud, quando in eremo vituli conflaverunt caput, atque dixerunt: *Isti sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti* (**Exod. XXXII, 4**). Unde ego qui malo poenitentiam peccatoris, quam mortem (**Ezech. XVIII, XXXIII**), et postea loquor in Evangelio: *Non indigent sani medico, sed hi qui male habent* (**Luc. V, 31**), vulnera populi mei sanare conatus sum. Et cum haec omni arte tractarem, ut miserabilis populus curaretur, subito exstitit Jeroboam de tribu Ephraim, qui vitulos aureos faceret, et malitia Samariae revelata est, sequentis regem impium: operati sunt enim et rex et populus mendacium, hoc est, idolum. Sicut enim contrarium est simulacrum Deo, ita mendacium veritati. Ipse autem rex instar furis ingressus est ad populum Israel, et quasi latrunculus infelicem **69** plebem Dei expoliavit auxilio. Et est sensus: Cum vellem vetera populi mei peccata delere, propter antiquam idololatriam, Ephraim et Samaria nova idola reppererunt. Sed et hoc dici potest, quod Domino Salvatore post effusionem sanguinis sui, et Ecclesiam suam tam de Judaeis quam de gentibus congregatam, volente populi peccata sanare, et eos ad poenitentiam reducere; subito Ephraim, qui ubertatem falsorum dogmatum repromittunt, et populus Samariae qui se dicit Dei praecepta servare, surrexerunt et operati sunt idolum falsorum dogmatum, et per illos ingressus est fur et latro diabolus in Ecclesiam: sive ipsa doctrina haereticorum ingressa est, quasi fur et latrunculus, de quibus Salvator dicit in Evangelio: *Omnes qui venerunt ante me, fures fuerunt et latrones* (**Joan. X, 8**). Fures insidiantur,

et occulta fraude decipiunt: latrones audacter aliena diripiunt. Qui enim furantur, nocte furantur et in tenebris. Unde significanter ait, quod fur ingressus clam sit, et latrunculus exspoliet foris. Non enim possunt exspoliare veste Christi quos docuerunt, nisi eos de Ecclesia foras eduxerint, et in perversa doctrinarum suarum via fecerint ambulare. Fures et latrones qui venerunt ante Dominum, non Moysen et prophetas qui semper Salvatoris ore laudantur, sed pseudoprophetas debemus accipere, et postea haereticos, qui non missi sunt a Domino, sed sua voluntate venerunt.

(Vers. 2.) *Et ne forte dicant in cordibus suis, omnis malitiae [Vulg. omnem malitiam] eorum me recordatum: nunc circumdederunt eos adinventiones suae: coram facie mea factae sunt.* LXX: *Ut concinant quasi canentes in cordibus suis, omnes malitias eorum recordatus sum: nunc circumdederunt eos cogitationes suae, contra faciem meam factae sunt.* Ne forsitan, inquit, dicant in cordibus suis: vetera nobis Deus peccata restituit, et patrum delicta persolvimus: illi comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt (**Jerem. XXXI**); idcirco quae nunc et in praesentiarum, me vidente, fecerunt, et quotidie faciunt, sequenti sermone narrabo, et ostendam illis adinventiones suas, sive cogitationes quibus mala studiosissime consecrati sunt, **70** et quae me praesente gesserunt, non timentes faciem meam. Quod autem in Septuaginta legimus, *ut concinant quasi canentes in cordibus suis*, ad illud referendum est, quod ideo fur ingressus, sive latrunculus exspoliaverit foris, ne in pristinis divitiis et vestibis permanentes, repellerent furis latronisque consensum; sed cum spoliati fuerint, concinant cum eis, et uno corde efficiantur (**Dist. 4, de Poenit., cap.**

Cum ita): idcirco recipient quae fecerunt, et omnes cogitationes eorum vel opera meum non merebuntur aspectum. Haeretici quoque non possunt vetera contra Deum peccata causari; cum quotidie antiquis operibus novam addant impietatem, et cum perditis pereant, suisque ligentur erroribus, et cum Deum se coelare putent, oculos ejus vitare non valeant.

(Vers. 3.) *In malitia sua laetificaverunt regem, et in mendaciis suis principes.* LXX: *In malitiis suis laetificaverunt reges, et in mendaciis suis principes.* Exponit quae coram facie ejus fecerunt: In malitiis suis laetificaverunt regem Jeroboam, et in mendaciis suis principes qui sub Jeroboam populo praefuerant. Haeretici quoque in malitia operum suorum laetificaverunt regem diabolum, et in mendaciis dogmatum perversorum principes, haud dubium quin mundi hujus, quorum falsam sapientiam destruit Deus. Possumus regem apud haereticos dicere, qui primus haeresim reperit, et principes eos qui praepositi haeticorum populis, falsum sibi vindicant sacerdotium. Et simul notandum, quod in peccatis nostris gaudeant contrariae fortitudines et rectores ac principes tenebrarum istarum.

(Vers. 4.) *Omnes adulterantes quasi clibanus succensus a coquente: quievit paululum civitas a commixtione fermenti, donec fermentaretur totum.* LXX: *Omnes adulterantes quasi clibanus ardens ad coquendum in deustionem flammae a commixtione fermenti, donec fermentaretur totum.* Qui in malitia sua laetificaverunt regem, et in mendaciis suis principes, omnes adulteri sunt, et instar clibani ab Jeroboam idololatriae igne succensi, ut panem coquerent impietatis, qui cum erroris in animas eorum misisset incendium, quasi

caminus et clibanus primo igne succensus, paululum conquievit, ut non vim faceret **71** populo, sed suae eum dimitteret voluntati, donec fermentaretur omne mendacium: quidquid enim necessitate fit, cito solvitur: quod voluntate arripitur, perseverat. Ideo et hic quia translationem a clibano sumpserat, qui ad coquendos panes succenditur, servat in reliquis, ut in commixtione fermenti totius populi monstret assensum: quo scilicet et rex et populus pari in idololatria ardore corruerint. Haereticorum corda diaboli igne succensa, ut in eis panes coquantur Antichristi, nemo ambigit: qui idcirco primum quiescunt in Ecclesia, et loquuntur occulte, et omnia pacifica repromittunt, ut cancer paulatim serpat in populos, et fermentum doctrinae eorum (quod et Dominus intelligens loquitur: *Cavete a fermento Pharisaeorum* (**Matth. XVI, 6**) cum intumuerit in cordibus deceptorum, tunc in apertam prorumpunt insaniam, et impletur in eis quod a Joanne Apostolo dicitur: *Ex nobis exierunt, sed non fuerunt ex nobis: si enim fuissent ex nobis, mansissent utique nobiscum* (**I Joan. I, 19**).

(Vers. 5 seq.) *Dies regis nostri: coeperunt principes furere a vino: extendit manum suam cum illusoribus: qui applicuerunt quasi clibanum cor suum cum insidiaretur eis. Tota nocte dormivit coquens eos, mane ipse succensus quasi ignis flammae: omnes calefacti sunt quasi clibanus, et devoraverunt iudices suos: omnes reges eorum ceciderunt, non est qui clamet ad me ex [Vulg. in] eis. LXX: Dies regum vestrorum. Coeperunt principes furere a vino: extendit manum suam cum pestilentibus, quia succensa sunt quasi clibanus corda eorum, cum praecipitarentur tota nocte. Ephraim [Al. Israel] somno repletus est: mane factum est:*

incensus est quasi ignis flammae [Al. flamma]. Omnes calefacti sunt quasi clibanus ignis ardens, et ignis devoravit iudices suos. Omnes reges eorum ceciderunt: non est in eis qui invocet me. Obscurus locus et attento lectoris sensu indigens, ut primum historiam cognoscamus. Paulum Israel et Samariae civitas conquievit, recepto in se erroris ardore, donec tota massa fermento similis fieret, et cresceret atque erumperet, ac **72** populus intumescens clamaret ad fores Jeroboam regis, et diceret: Hic est dies Jeroboam regis nostri, hic est festus dies quem nobis constituit imperator noster: hunc celebramus, hunc canimus, in hoc exsultamus et ludimus, in hoc vitulos aureos adoramus. Clamante populo, principes non irati sunt, ut quidam putant; sed et ipsi coeperunt furere a vino, et intelligentiam suae mentis amittere, oblivisci Dei, et in idolorum ligna impingere. Quod cum rex cerneret, clamare scilicet populum et dicere: dies iste regis nostri est, et principes quasi temulentos et fanaticos, nescire quid dicerent, extendit manum suam illusoribus, populavit assensum his qui ei vanis laudibus illudebant. Qui illusores, cum insidiaretur eis rex suus, et eos a Deo suo abduceret, prae buerunt ei quasi clibanum cor suum, ut eos succenderet et idololatriae flammis ardere faceret. Idcirco enim assensus est populo, quia intellexit omni eos ad errorem mente conversos. Quodque sequitur: *tota nocte dormivit coquens eos, mane ipse succensus est quasi ignis flammae*, hoc significat: postquam misit ignem in clibanum cordis eorum, et vidit eos furere, et nullum esse qui suae resisteret voluntati, tota nocte dormivit, id est, securus fuit: versatus in tenebris est, dum illi coquerentur et impietatis panem efficerent. Unde postea surrexit mane, et scelerum suorum flammam aperta ostendit insania, ut nequaquam per

insidias, sed impudenter a Dei cultu ad idolorum caeremonias transilirent. Quid plura? omnes quasi clibanus, idololatriae igne calefacti sunt, et devoraverunt iudices suos, ut etiam qui bonus esse potuerat per naturam, et religionis Domini recordari, videns et principes et populum vitulis subditos, et illos putare deos, etiam ipse a scelere devoraretur. Denique omnes reges ceciderunt Israel, et ambulaverunt in viis Jeroboam filii Nabath, qui peccare fecit Israel, et nullus inventus est qui, desertis idolis, reverteretur ad Deum. **73** Haec juxta Hebraeorum traditionem audacter magis quam scienter locuti sumus, fidem dictorum auctoribus relinquentes. Nunc ad spiritualem intelligentiam transeamus: Infelices populi, qui a rege diabolo, et ab ejus principibus seducuntur: sive qui ab haereseos principe, et ejus ducibus solemnitates alias susceperunt, relinquentes Ecclesiam, et veritatem conculcantes fidei, solent clamare et dicere: Haec est dies regis nostri: verbi gratia, Valentini, Marcionis, Arii, atque Eunomii. Quod audientes qui eis praepositi sunt, non inebriantur vino, ne leve putetur esse peccatum; sed insaniunt ex vino, de quo Moyses scripsit in Cantico Deuteronomii: *Furor draconum vinum eorum, et furor aspidum insanabilis* (**Deut. XXXII, 33**): hi enim comedunt cibos impietatis, et vino iniquitatis inebriantur. De quo dicit et Apostolus: *Nolite inebriari vino, in quo est luxuria* (**Ephes. V, 18**). Et in Proverbiis legimus: *Principes vinum non bibant: ne obliviscantur sapientiae, et recta judicare non possint* (**Prov. XXXI, 5**). Unde deceptis et populis et ducibus, princeps extendit manum suam vel illusoribus et pestilentibus, quales erant filii Heli, et de quibus in primo psalmo legimus: *In cathedra pestilentium non sedit* (**Ps. I, 1**); de quo dicitur: *Ejice pestilentem de consilio, et egredietur cum eo*

contentio (Prov. XXII, 10): quorum succensa sunt corda, ut allidant quos deceperint. Hoc enim juxta Septuaginta significant *cataractae*, quae non sursum levant, sed allidunt deorsum. Quodque dicit: *Tota nocte Ephraim in somno repletus est*, ostendit haereticos dormientes lucem solis justitiae non videre. Qui enim dormiunt, nocte dormiunt: quia oppressus est sensus eorum. Et de his in Psalmis legimus: *Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt (Ps. LXXV, 6)*. Horum corda calefiunt variis perturbationibus: ira, amore, avaritia; et devorant judices suos, vel si quid possunt in animo habere virtutum, vel sensus quibus mala discernunt a bonis. Sive hoc dicendum quod duces haereticorum a suis populis devorentur, ut quorum domos devorant turpis lucri gratia, ipsi eorum devorentur assensu. Omnes haereticorum principes ceciderunt: quamvis clamet ad Dominum, nullus est qui invocet nomen ejus: *Omnis enim qui invocaverit nomen 74 Domini, salvus erit (Rom. X)*. *Moyses et Aaron in sacerdotibus ejus, et Samuel inter eos qui invocant nomen ejus: invocabant Dominum, et ipse exaudiebat illos (Psal. XCVIII)*, qui haereticorum reges et principes non exaudit, quia non est inter eos qui clamet ad Dominum.

(Vers. 8-10.) *Ephraim in populis ipse commiscebatur, Ephraim factus est subcinericius panis, qui non reversatur: comederunt alieni robur ejus, et ipse nescivit: sed et cani effusi sunt in eo, et ipse ignoravit; et humiliabitur superbia Israel in facie ejus: nec reversi sunt ad Dominum Deum suum, et non quaesierunt eum in omnibus his. LXX: Ephraim populis suis commiscebatur: Ephraim factus est subcinericius, qui non reversatur: comederunt alieni fortitudinem ejus, ipse vero nescivit, et cani effloruerunt ei, et*

ipse ignovit: et humiliabitur contumelia Israel in facie ejus, et non sunt reversi ad Dominum Deum suum, et non quaesierunt eum in omnibus his. Factum est regnum decem tribuum, sicut omnium nationum, quia recesserunt a Domino: et sicut subcineritius panis, qui non reversatur, hoc est, non agit poenitentiam, comederunt Assyrii atque Chaldaei fortitudinem ejus, et quidquid virium habere poterat, devoraverunt. Tantaque vecordiae fuit, ut devoratum esse se nesciret: aut certe ignoraret causam propter quam fuisset devorantibus traditus: denique usque ad senectutem, id est, usque ad ultimam captivitatem, in coepto errore permansit. Unde humiliabitur superbia Israel non multo post tempore, sed nunc et in praesenti: hoc est enim quod dicit, *in facie ejus*: humiliabitur autem, quia se erexerat et non in Deo, sed in multitudine confidebat exercitus. Et quia superbis Deus resistit, humilibus autem dat gratiam (**Jacob. IV**); pro superbia, id est, GAON (), more suo Septuaginta ὕβρις, id est, *injuriam*, transtulerunt. Et quia supra dixerat: *Ephraim factus est subcineritius panis qui non reversatur*, et videbatur ambiguum, nec satis sonare quid diceret, nunc ponit manifestius: *Non sunt reversi ad Dominum Deum suum, et non quaesierunt eum in omnibus his.* Quod si fuissent reversi ad Dominum Deum suum, audissent utique per Jeremiam loquentem Deum, *Revertimini ad me, et ego revertar* **75** *ad vos.* Et cum tanta fecerint, non quaesierunt eum, quem suo vitio perdiderunt. Cum autem debeat Ephraim, ut ad sensum alium transeamus, docere populos, et ad similitudinem sui trahere, ipse populis commiscetur, et similis eorum efficitur, juxta quod supra dictum est: *Erit sicut populus, sic sacerdos.* Sive Ephraim populis et gentibus commiscetur, ut omnes haeretici nihil differant ab errore gentilium. Et qui

quondam fuit princeps in Ecclesia, factus est subcinericius panis, ex omni parte immundo cinere et ignium ardore circumdatus, ut non reverteretur ad Dominum, sed in coepto permaneret errore. Comederunt daemones robur ejus: isti sunt enim alieni et hostes omnium Christianorum, et ipse nescivit, adversarios amicos putans, et devoratores suos arbitrans esse convivas; sed et cani effusi sunt in eo, immo effloruerunt, id est, multo erravit tempore; et nihilominus ignoravit senectutem et vetustatem suam, de qua scriptum est: *Quod veteratur et senescit, prope exterminium est* (**Hebr. VIII, 13**). Et si ad justum virum, et ad ecclesiasticum dicitur: *Cani hominis sapientia ejus* (**Sap. IV, 8**): quare non dicatur ad iniquum, et ad haereticum: *Cani hominis stultitia ejus*? De hac senectute Daniel dicebat ad presbyterum: *Inveterate dierum malorum* (**Dan. III, 52**). Unde et in libro Pastoris (si cui tamen placet illius recipere lectionem) Hermae primum videtur Ecclesia cano capite, deinde adolescentula, et sponsa crinibus adornata. Cumque humilietur superbia haereticorum, sive contumelia, quam quotidie faciunt ecclesiasticis viris, non revertuntur ad Dominum; sed in omnibus his nequaquam requirunt eum; quia calefacti sunt quasi clibanus, et non quaesierunt eum: devoraverunt iudices eorum, et reges pariter conciderunt, nec est qui clamet ad Dominum. Quae universa perpassi sunt, ut Dominum quaerent, quem quaerere noluerunt.

(Vers. 11, 12.) *Et factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor. Aegyptum invocabant, ad Assyrios abierunt: et cum profecti fuerint, extendam [Vulg. expandam] super eos rete meum, quasi volucrem [Al. volucres] coeli detraham eos, caedam illos secundum auditionem* **76** *coetus*

eorum. LXX: *Et erat Ephraim quasi columba insipiens non habens cor. Aegyptum invocavit [Al. invocabit], et in Assyrios abierunt sicut ibunt. Mittam super eos rete meum, ut volatilia [Al. volatile] coeli detraham illos, corripiam eos in auditu [Al. adventu] tribulationis eorum.* Praecepit Dominus in Evangelio (**Matth. X**), ut simus simplices quasi columbae, et astuti quasi serpentes, ut imitantes simplicitatem columbarum, et serpentis astutiam, nec aliis nocere possimus, nec ab aliis patiamur insidias, sed simplicitate et prudentia exhibeamus hominem temperatum: quia prudentia absque bonitate, malitia est: et simplicitas absque ratione, stultitia nominatur. Factus est ergo Ephraim quasi columba seducta, quod Hebraice PHOTHA (): ab Aquila et Symmacho, θελγομένη, vel ἀπατωμένη dicitur, id est, *lactata*, sive *decepta*: et a Septuaginta *insipiens*, sive *insensata*: ἄνους enim utrumque exprimere potest. Et pulchre columba seducta, sive insipiens appellatur, quia est columba et sapiens, quae dicit in Psalmis: *Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et volabo et requiescam (Ps. LIV, 7)?* Cujus pennae deargentatae sunt, et posteriora dorsi ejus in virore auri. Ephraim autem columba insipiens, et non habens cor, intantum brutae mentis ostenditur, ut Aegyptum invocans, ad Assyrios perrexerit. Qui enim deprecatus Aegyptiorum auxilium est, ab Assyriis captivus abducitur. Baculus arundineus Aegyptus, cui qui innixus fuerit, statim conteret eum, et fractus atque contritus manum transforat incumbentis. Et ut ostenderet Deus, quod commutantes loca, oculos ejus vitare non possumus, et semper Dei regimur potestate: Cum, inquit, profecti fuerint in Assyrios, etiam ibi extendam rete meum, et si exaltati fuerint ut volucres, inde detraham illos. Deiraham illos autem non in

perditionem, sed ut caedam quasi filios: et caedam non in poenarum magnitudine, sed in timore, ut audientes ventura [Al. vetera] supplicia, solis terroribus emendentur. Quaeritur cur Ephraim non aliis avibus, sed columbae comparatus sit. Aves caeterae pullos suos etiam cum periculo vitae suae protegere festinant, 77 et cum ad nidum suum accipitrem, colubrum, corvum, sive cornicem accedere viderint, huc illucque volitant, et immittunt se morsu, et unguibus lacerant, et doctorem parentis querula voce testantur; sola columba ablatos pullos non dolet, non requirit: et ideo huic recte comparatur Ephraim, quod vastatum per partes populum non sentiat, sed negligens sit salutis suae. Quodque dicit, *caedam eos secundum auditionem coelus eorum*, hoc significare potest: sicut juncto consilio omnes idola fabricati sunt: ita me irato, omnes pariter vastabuntur. Magistros contrariorum dogmatum, qui Christum reliquere sapientiam, et de Ecclesia sunt egressi, recte insipientem et excordem columbam possumus dicere, qui terrena desiderantes, Assyriis traditi sunt. Et cum profecti fuerint de Ecclesia, expandit Dominus super eos rete suum, testimoniis Scripturarum, et artifici sapientiae sermone contextum, ut elevantes se contra sapientiam Dei, et instar avis ad excelsa volitantes, ad humilia detrahat, et corripiat eos comminatione, et auditione poenarum, ut correcti non pereant in aeternum.

(Vers 13.) *Vae eis, quoniam recesserunt a me: vastabuntur, quia praevaricati sunt in me. Ego [Vulg. Et ego] redemi eos, et ipsi locuti sunt contra me mendacia, et non clamaverunt ad me in corde suo, sed ululabant in cubilibus suis. LXX: Vae eis, quoniam recesserunt a me: manifesti sunt, quoniam impie egerunt in me: ego vero redemi eos: ipsi vero locuti sunt*

contra me mendacium, et non clamaverunt ad me corda eorum, sed ululabant in cubilibus suis. Me extendente rete meum, ut eos comprehenderem, et quasi volucrem coeli de superbia deponerem, et caederem in auditu angustiae, illi recesserunt et resilierunt a me, hoc enim significat ἀπεπήδησαν, quod Septuaginta transtulerunt: et propterea *vastabuntur, quia praevaricati sunt in me.* Pro eo quod nos diximus, *vastabuntur*, et in Hebraeo scriptum est SOD LAEM (), id est, *vastatio eis*: Symmachus, *interitum*: 78 Theodotio, *miseriam* interpretati sunt. Porro in editione Vulgata dupliciter legimus; quidam enim codices habent, δῆλοί εἰσιν, hoc est, *manifesti sunt*: alii δειλαῖοι εἰσιν, hoc est, *meticulosi*, sive *miseri sunt*. Vastabuntur igitur et miseri erunt, et semper timentes ac formidantes, quia praevaricati sunt in Deum, adorantes vitulos aureos, et relinquentes eum qui redemit eos de Aegypto servitute, et eduxit in excelso brachio. Ipsi vero locuti sunt contra Dominum mendacia, dicentes de idolis: *Hi sunt dii tui, Israel, qui te eduxerunt de terra Aegypti (Exod. XXXII)*, et non clamaverunt ad Dominum in corde suo, sed in idololatriae fornicationibus volutabantur. Sive quia daemonum cultum sequitur libido et luxuria, qui colebant daemones, consequenter instar porcorum in coeno libidinum versabantur. Et pulchre cantica idolis servientium, non carmina in Deum, sed ululatum appellat. Super haereticis facilis interpretatio est, quod vae habeant sempiternum, quia recesserunt a Deo, et miseri sunt, quia reliquerunt Creatorem suum qui redemit eos sanguine suo: et ipsi loquuntur contra eum mendacia, impia falsitatis dogmata componentes, et non clamant in cordibus suis, sed ululant semper in conciliabulis, quae pulchre cubilia appellat, et ferarum lustra. Istiusmodi non possunt

dicere: *Lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo* (**Psal. VI, 7**): sed volutantur in sordibus libidinum, vacant stupris, et quidquid loquuntur et putaverint se in laudem Dei dicere, ululatus luporum et baccharum insanientium sonitus est. Raro haereticus diligit castitatem, et quicumque amare pudicitiam se simulant, ut Manichaeus, et Marcion, et Arius, et Tatianus, et instauratores veteris haereseos, venenato ore mella promittunt. Caeterum juxta Apostolum, quae secrete agunt, turpe est dicere (**Ephes. V**).

(Vers. 14 seq.) *Super triticum et vinum ruminabant: recesserunt a me, et ego erudivi et confortavi brachia eorum: et in me cogitaverunt 79 malitiam: reversi sunt, ut essent absque iugo: facti sunt quasi arcus dolosus: cadent in gladio principes eorum, a furore linguae suae: ista subsannatio eorum in terra Aegypti. LXX: Super tritico et vino dissecabantur; eruditi sunt in me, et ego confortavi brachia eorum, et contra me cogitaverunt mala: conversi sunt in nihilum, facti sunt quasi arcus intentus, cadent in gladio principes eorum propter imperitiam linguae eorum; sic est subsannatio eorum in terra Aegypti.* Propter abundantiam, inquit, rerum omnium corruerunt. Quod etiam Ezechiel in Sodomis et Gomorrhis factum esse commemorat (**Ezech. XIX**), ut nihil aliud nisi cibos et luxuriam ruminarent: pro quo Septuaginta transtulerunt, *super frumento et vino dissecabantur*, in exemplum prophetarum Baal, qui praesente Elia, concisione membrorum pluvias precabantur (**III Reg. XVIII**). Simulque ut ostenderet eos jumentorum similes, non dixit, comedebant, sed ruminabant: et ideo recesserunt a Domino qui dicit: ego eos erudivi, ego

fortitudinem praebui, et contra me suas erexere cervices; non quod aliquid possint facere et nocere Creatori suo: sed quod solum facere potuerunt, cogitaverunt mala contra me. Et quomodo a principio fuerunt, priusquam vocarem eos per Abraham, et postea per Moysen et Aaron, et erant absque iugo legisque notitia, et cunctis nationibus miscebantur: ita etiam nunc reversi sunt in pristinum statum: ut absque iugo et frenis deferrentur per praecipitia, et mutarentur in arcum dolosum, ut quem Deus contra adversarios intenderat, ipsi contra suum Dominum verterent, et mitterent adversus eum blasphemiarum sagittas. Unde principes eorum, qui infelicem populum deceperunt, cadent gladio propter furorem linguae suae, quod vitulos aureos deos appellare sunt ausi, ut hoc facerent in terra repromissionis, quod in Aegypto didicerant: colentes Apim Aegyptium, et omnia eorum portenta venerantes: ita enim et in solitudine, quando egressi sunt de Aegypto, Dominum subsannaverunt, dicentes: *Isti sunt dii tui, Israel* (**Exod. XVI, 3**). Et: **80** *Utinam essemus in terra Aegypti, ubi sedebamus super ollas carnum* (**Exod. XXXII, 4**), et caetera. Super tritico et vino, et falsis mysteriis corporis et sanguinis Christi, qui dicit in Evangelio: *Nisi ceciderit granum tritici in terram, et mortuum fuerit, ipsum solum manet* (**Joan. XII, 24**): Et in alio loco: *Ego sum vitis vera* (**Joan. XV, 1**): Et: *Nisi biberitis sanguinem meum* (**Ibid., VI, 54**). Super hoc ergo tritico et vino haeretici conciduntur, et diversa sibi construunt tabernacula: sive praeciduntur ab Ecclesiae corpore, et legem Dei meditari, et ruminare se simulant. Sed hoc facientes recedunt a Domino qui docuit eos in Ecclesia, et dedit eis fortitudinem, qua contra adversarios dimicarent. Illi vero cogitaverunt malitiam contra Dominum, impiissimas haereses exstruentes, et reversi sunt in statum

gentilium, ut essent absque Dei notitia et iugo: sive reversi sunt in nihilum, non quod desierint esse, sed quod ad comparationem ejus, qui loquitur ad Moysen: *Vade, dic populo Israel: Qui est misit me (Exod. III, 14)*, omnes qui contra Dominum sapiunt, non esse dicantur [*Al. dicuntur*]. Juxta illud quod in Esther legimus in Septuaginta dumtaxat: *Ne tradas sceptrum tuum his qui non sunt (Esther XIV, 11, sec. LXX)*, haud dubium quin idola significet. Si enim Deus est veritas, quidquid contrarium veritati est, mendacium est, et nihil nominatur. Hoc haereticis convenit, qui instructi de Scripturis sanctis, adversum Dominum Legis et Prophetarum et Evangelii verba vertunt: et sunt quasi arcus dolosus sive perversus. Dolosus arcus atque perversus est, qui percutit dirigentem, et vulnerat dominum suum. Sive facti sunt quasi arcus intentus, parati semper ad pugnam et contentiones, in subversionem audientium. Unde principes eorum, id est haeresiarchae, Domini mucrone feriuntur, propter insaniam linguae suae, qua Dominum blasphemaverunt: hoc idem facientes in falsi nominis Ecclesia, quod faciebant eo tempore quo in Aegypto saeculi morabantur, hoc est, quando gentiles erant. Omnes enim haereticorum et gentilium quaestiones eadem sunt, quia non Scripturarum **81** auctoritatem, sed humanae rationis sensum sequuntur.

(Cap. VIII.---Vers. 1 seq.) *In gutture tuo sit tuba, quasi aquila super domum Domini: pro eo quod transgressi sunt foedus meum, et legem meam praevaricati sunt. Me invocabunt [Al. invocabant], Deus meus, cognovimus te Israel. Projecit Israel bonum, inimicus persequetur eum. Ipsi regnaverunt, et non ex me: principes exstiterunt, et non*

cognovi. Argentum suum et aurum suum fecerunt sibi idola, ut interirent. LXX: In sinu eorum quasi terra sicut aquila super domum Domini: pro eo quod transgressi sunt testamentum meum, et contra legem meam impie egerunt. Me invocaverunt [Al. invocabant], Deus, cognovimus te: quia Israel aversatus est bona: inimicum persecuti sunt, ex semetipsis regnaverunt, et non per me: principes exstiterunt, et non indicaverunt mihi: argentum suum et aurum suum fecerunt sibi idola, ut dispereant. Hoc quod interpretati sumus, *in gutture tuo sit tuba*, pro quo in Hebraeo scriptum est, ALECHCHAC SOPHAR (), Aquila et Symmachus et Theodotio similiter transtulerunt. Soli Septuaginta dixerunt: *in sinu eorum quasi terra*: quod quid significet, incertum est. Quidam enim aestimant sinum dupliciter accipi, et inferiorem partem vestimenti a genitalibus usque ad pedes: et colpum maris, id est, sinum, verbi gratia, Hadriatici, et Ionii, et Propontidis, falsosque magistros, qui blasphemiam Aegypti sunt secuti, omnia in sinu suo libidini servientia et terrena retinere: vel certe in portu et refugio navigationis suae, nihil pretiosarum mercium, sed terrena conquirere. Nos autem sequentes veritatem Hebraicam, coeptae explanationis texamus ordinem. Praecipitur prophetae, et dicitur ad eum: *In gutture tuo sit tuba*, hoc est, sic exalta vocem tuam, ut tubae similis sit: ut plurimi audiant, quia plurimi peccaverunt. Cumque exaltaveris vocem tuam, hoc dicito cum clamore, quasi aquila super domum Domini, et est sensus: Veniet Nabuchodonosor cum omni exercitu suo tam raptim, tam velociter, ut aquilae imitetur volatum festinantis ad praedam: et veniet non ad alium locum, sed ad Jerusalem, in qua templum Dei situm est, **82** ut eam destruat atque subvertat. De hac aquila et Ezechiel plenius loquitur (**Ezech. XVII**):

magnarum alarum plumarumque et unguium; quae habet ductum intrandi in Libanum, hoc est, in templum Dei. Juxta Zachariam prophetam, in quo scriptum est: *Aperi, Libane, portas tuas, et comedat ignis cedros tuas (Zach. XI, 1)*. Hoc autem, o propheta, quod tibi dico atque praecipio: *In gutture tuo sit tuba*, ut vocifereris et dicas, quasi aquila super domum Domini, regem venire Chaldaeorum, non aliam ob causam jubeo, nisi quod transgressi sunt foedus meum, et meas caeremonias reliquerunt. Unde tempore necessitatis et angustiae, quando captivitas venerit, me invocabunt et dicent: *Deus meus, cognovimus te, Israel*; nos qui appellamur Israel, scimus te atque cognoscimus, et nomen Jacob, qui tibi placuit, servamus antiquum, ut dicamur Israel. Quibus respondit Dominus: Quomodo vocamini Israel, cum Israel projecit bonum, id est, Dominum Deum suum, a quo appellatus est Israel? Idcirco quia Israel projecit bonum, inimicus, hoc est, Assyrius persequetur eum, atque comprehendet: qui, me rege deserto, petierunt sibi regem, sicut et gentes reliquae, et fecerunt contra voluntatem Dei [*Al. meam*]. Denique Samuel ideo eis dura regis exponit imperia, et filios eorum ac filias dicit regibus servituras, ut ad Dominum regem clementissimum convertantur (**I Reg. XVIII**); sed illi absque voluntate Dei principes exstiterunt. Et non eis suffecit hoc scelus, nisi majori impietate facinus duplicarent, ut argentum suum et aurum quod acceperant ad divitias et ornatum, in idola verterent. Ergo Saul non ex voluntate Dei, sed ex populi errore rex factus est. Et quia radicem pietatis non habuit, statim ut regnare coepit, impietate succensus est. Potest hoc quod dicit: *Ipsi regnaverunt, et non ex me: principes exstiterunt, et non cognovi*, etiam de Jeroboam accipi filio Nabath, et de caeteris principibus, qui ei

in imperio successerunt. Nec statim, quia Deus Salomoni iratus, regnum ejus dividi voluit, idcirco Israel bene suscepit regem. Debuerat enim juxta legis praecepta interrogare Dominum, an vellet hoc fieri. Nam de Salvatore **83** dicitur: quod oporteat quidem tradi Filium hominis, sed vae illi, per quem tradendus sit (**Mat. XXVI**). Diabolum qui ponere cupit supra astra coeli nidum suum, aquilam saepissime legimus: *Si exaltatus fueris ut aquila, inde detraham te, dicit Dominus (Abdiae I, 4)*. Oculus quoque qui irridet patrem, et despicit senectutem matris, effodietur a corvis, et devorabunt eum pulli aquilarum (**Prov. XXX**): per diabolum ac daemones, clarum visionis suae lumen amittens. Unde in Lege praecipitur, ut non comedamus aquilam (**Levit. XI**). Haec igitur aquila venit super haereticorum conciliabula, quae quondam fuerant domus Domini: et idcirco venit, quia praevaricati sunt foedus ejus, et legem Dei dereliquerunt: et sine causa invocant eum, et dicunt: Deus meus es, et cognovimus te, nos qui vocamur Israel, cernentes Deum, et vocamur nomine Christiano. Frustra, inquit, haec faciunt, cum ipsi sibi reges constituerint, et contra meam fecerint voluntatem, et principes habeant adversarios meos, quos ego nescio, quia mei notitiam non merentur. Argentum quoque suum, et aurum, et quidquid habere poterant naturaliter, sermones ac sensus verterunt in idola, quae de suo corde finxerunt: et verterunt, non ut interirent; sed quia verterunt, ideo interierunt. Neque enim hac ratione fecerunt, ut perirent; sed quia fecerunt, idcirco perierunt.

(Vers. 5, 6.) *Projectus est vitulus tuus, Samaria. Iratus est furor meus in eis: usquequo non poterunt emundari? quia ex Israel et ipse est: artifex fecit illud, et non est Deus: quoniam*

in araneorum telas erit vitulus Samariae. LXX: Projice vitulum tuum, Samaria: concitatus est furor meus super eos: usquequo non poterunt emundari in Israel? et hoc artifex fecit, et non est Deus: quia seducens erat vitulus tuus, Samaria. In eo loco, in quo nos posuimus *araneorum telas*, in Hebraico scriptum est SABABIM (), per IOD litteram penultimam: non ut quidam falso putant, SABABUM (), id est, per VAU, quod Septuaginta et Theodotion, πλανῶν interpretati sunt, id est, *seducens*, atque *decipiens*: *Aquila errantibus*, sive *conversis*: Symmachus, *inconstans*, vel *instabile*, id est, ἀκαταστατῶν: **84** Quinta editio, ῥεμβεύων, *vagus et fluctuans*. Nos ab Hebraeo didicimus SABABIM proprie nominari *araneorum fila* per aerem volantia, quae dum videntur intereunt, et in atomos atque in nihilum dissolvuntur. Et recte his Samariae vitulus comparatur, quem eo tempore pro pretii magnitudine, quia aureus erat, populus adorabat. Hoc quod supra dixerat: *Argentum suum et aurum suum fecerunt sibi idola, ut interirent*, nunc exponit manifestius: *Projectus est vitulus tuus, Samaria, iratus est furor meus in eos*: vel in vitulos, quia duos fecerant: vel in Samariae habitatores, qui eos adorabant. Porro quod in Septuaginta legimus: *Projice vitulum tuum, Samaria*, cohortatur habitatores ejus, non unius urbis, sed omnium decem tribuum, quae appellantur Samaria (alioquin in urbe Samaria vituli non erant, sed in Dan et in Bethel), ut projiciat vitulos super quos iratus est Deus: sive ἀποτρίψεται, id est, *defricet*: ut quos multo tempore coluerat, paulatim a se defricet et emundet. Illisque non audientibus, convertitur ad alios, et quasi ad tertiam personam loquitur: *Usquequo non poterunt emundari?* Quae ista, inquit,

insania est, me dante [*Al.* mediante] locum poenitentiae, illos ad sanitatem nolle converti Et quia dixerat: *Projice vitulum tuum, Samaria*, exponit quis iste sit vitulus: quia ex Israel et ipse est: non ab aliis ait, vitulum gentibus accepistis, ut Baal et Astaroth a Sidoniis, ut Chamos a Moabitibus, ut Moloch ab Ammonitis (**IV Reg. XXIII**); sed vos ipsi, et rex vester Jeroboam, quod in Aegypto didiceratis, fecistis in Israel. Aut qualis ille est deus, qui manu formatur artificis? Denique ut araneorum fila dissolvuntur in ventum, ita vitulus Samariae redigetur in nihilum. Projicit Dominus haereticorum vitulos et Samariae, qui se dicunt legis praecepta servare: qui vituli haerent humo, et operantur in terra, non spiritu, nec oculos ad coelum levant; et idcirco iratus est furor Domini super eos, et miratur quae sit tanta perversitas, ut nolint relinquere idola, quae sibi fabricati sunt, et ament [*Al.* amant] sordes haereticas pro Ecclesiae munditiis. Quos vitulos non accepit Israel, qui Dominum videre se fingit **85** a caeteris gentibus: sed de Scripturis sanctis sibi ipse conflavit intelligentiae pravitatem, et artifex est Dei sui, qui cito peribit et araneorum telas imitabitur, quae levi rumpuntur attactu.

(Vers. 7.) *Quia ventum seminabunt, et turbinem metent: culmus stans, non est in eo germen, non faciet farinam: quod et si fecerit, alieni comedent eam.* LXX: *Quia corrupta vento seminaverunt, et subversio eorum suscipiet ea: manipulus non habens vires ut faciat farinam: quod et si fecerit, alieni comedent eam.* Araneorum telis, Samariae vitulum comparat: idcirco metaphoram servat in reliquis, ut quos araneorum telas dixerat, comparet vento, et turbini, culmisque non stantibus: et si steterint, farinam non habentibus; et si farinam, inquit, fecerint, ab aliis devorabitur. Et quia tam de haereticis quam

de his, qui in Samaria fabricati sunt idola, communis est sensus, communiter disputandum est. Isti ventum seminant, sive quae a vento corrupta sunt semina, quae medullam non habent, quam Graeci ἐντεριώνην vocant, et idcirco vacua seminantes, inania vacuaque recipiunt: immo seminantes in carne, de carne metunt corruptionem, et circumferuntur omni vento doctrinae. Cumque ventum seminaverint, metent turbines et tempestates, et primum quidem culmus, hoc est, stipula non erit ex his seminibus, nec aliquam poterunt speciem segetis habere fecundae. Quod si raro acciderit, ut Ecclesiastici quid dogmatis simile habere videantur: ipsum germen et spica farinam non faciet. In cuius farinae satis tribus mittit fermentum Evangelica mulier (**Matth. XIII**): ut et spiritus quo sentimus, et anima qua vivimus, et corpus quo incedimus, in unum sanctum Spiritum redigantur, juxta Apostolum: *In ipso vivimus, movemur et sumus* (**Act. XVII, 18**). Quod si raro acciderit haereticis, ut farinam quoque sementis eorum faciat, de hac farina fiet subcinericius panis, qui non reversatur, et quem alieni comedent. Unde et nunc ait: *Quod et si fecerit farinam, alieni comedent eam.* **86** Alienos autem illos debemus accipere, de quibus scriptum est: *Filii alieni mentiti sunt mihi* (**Ps. XVII, 46**). Et in octavo decimo psalmo: *Ab occultis meis munda me, Domine, et ab alienis parce servo tuo.* Qui si justo viro non fuerint dominati, tunc immaculatus erit, et mundabitur a delicto maximo.

(Vers. 8.) *Devoratus est Israel, nunc factus est in nationibus quasi vas immundum.* Septuaginta pro immundo, *inutile* transtulerunt, caetera similiter. Immundum vas, sive inutile, Hebraei matulam vocant, qua ad suscipienda

et projicienda stercora uti solemus. Huic immunditiae idololatrias et haereticos comparat, qui miscentur gentibus, dum Dei non custodiunt veritatem, et facti vas in honorem, conversi sunt in vasa [*Al. vas*] contumeliae. Quid enim immundius daemonico spiritu, et haereticorum dogmatibus, quae eos ethnicis miscuerunt? Talis erat Jechonias idolis mancipatus, de quo per Jeremiam loquitur Deus: *Inhonoratus est Jechonias, sicut vas cujus nulla est utilitas* (**Jer. XXII, 18**). Econtrario Paulus qui dicere poterat: *An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christus* (**II Cor. XIII**)? appellatur vas electionis aureum et argenteum: quia habebat sapientiam, et eloquium, quo Christi Evangelium praedicabat. Quod autem dicit, *devoratus est*, vel *absorptus*, hoc significat, quod mixtus idolis et nationibus, proprium Israelis et Christiani nomen amiserit.

(Vers. 9, 10.) *Quia ipsi ascenderunt ad Assur, onager solitarius sibi: Ephraim munera dederunt amatoribus, sed et cum mercede conduxerunt nationes: nunc congregabo eos, et quiescent paulisper ab onere regis et principum. LXX: Quia ipsi ascenderunt ad Assyrios, germinavit apud semetipsum Ephraim: munera dilexerunt: idcirco tradentur in gentibus, nunc suscipiam eos, et quiescent parvum, ut ungant reges et principes.* Devoratus est, inquit, Israel, et factus est tamquam vas inutile, sive immundum, de quo non supersit testa, in qua hauriri possit aqua, aut modicum quid igniculi. Et quia factus est vas immundum, ideo ascenderunt ad Assyrios imitantes onagrum solitarium: **87** nequaquam ut oves pasti a Domino, sed male abutentes libertate sua, et educti in captivitatem, quos propheta plangit et dicit: *Ephraim munera dederunt Assyriis, et conduxerunt mercede amatores suos*, de quibus

scribit Ezechiel: *Omnibus meretricibus dantur mercedes: tu autem dedisti mercedes amatoribus tuis (Ezec. XVI, 33)*, et econtrario factum est in te. Cumque dederit dona gentibus, et mercede ad auxiliandum sibi conduxerint nationes, congregabuntur ad pugnam, et vincti pariter abducentur. Et quia amant offerre adversariis munera, ideo paulisper beneficium consequentur, ut non solvant stipendia regi et principibus, donec perveniant in Assyrios, ubi nequaquam tributa, et stipendia dabunt ut liberi; sed redigentur in ultimam servitutem. De haereticis non ambigimus, quin juxta errorem mentis suae euntes ad Assyrios, ascendere se putent, et non descendere. Unde dicitur ad eos per Isaiam: *Quid factum est tibi nunc, quia ascendistis omnes in tecta vana (Isa. XXII, 1)*? quorum Assyriorum princeps est sensus magnus. Unde in semetipso germinavit Ephraim, praesumptione sui aestimans se crevisse. Sive onager factus est solitarius, ut non Ecclesiae consita, sed diaboli deserta penetraret. Amavit munera pro errore suo, ipse sibi praemia repromittens, sive turpis lucri gratia omnia faciens. Vel certe dedit amatoribus suis daemonibus munera atque mercedes, et cum hoc fecerit, tradetur gentibus. Sicut enim nationes corporalia simulacra venerantur: sic isti idola deos putant, quae de suo corde finxerunt, et ideo reputabuntur in numero nationum. Sin autem, inquit, nunc, et in praesenti saeculo egerint poenitentiam, et susceperim eos, cessabunt parvum super se regem constituere et principes ejus. Ut intelligamus parvum regem diabolum, ad distinctionem magni regis, qui societatem cum Belial habere non potest; sed statim ut receptus fuerit, de corde credentium fugat parvum regem et principes ejus. Juxta Hebraicum autem, congregabuntur in Ecclesia Dei qui fuerant antea dispersi, et mercede sibi conduxerant nationes, et

quiescent ab onere regis, **88** super quo Apostolus scissos ab Ecclesia increpat, dicens: *Sine nobis regnatis: atque utinam regnetis* (**I Cor. IV, 8**), et a principibus quos habent in synagogis diaboli constitutos.

(Vers. 11.) *Quia multiplicavit Ephraim altaria ad peccandum, factae sunt ei arae in delictum.* LXX: *Quia multiplicavit Ephraim altaria: in peccatum sunt ei altaria dilecta.* Ducti, ait, in captivitatem cessabunt paulisper ab onere regis et principis. Et hoc patientur quia Ephraim princeps eorum multiplicavit altaria, non in quibus immolaret Domino, sed in quibus peccatis peccata conjungeret: quae altaria, id est, arae vertentur ei in delictum, ut quanto plura fuerint, tanto illius scelera multiplicentur. Deinde ut supra dixerat: *Quid faciam tibi, Ephraim? quid faciam tibi, Juda?* velut ambigens et requirens, quo medicamine sanaret infirmum, et quibus consiliis peccantem retraheret ad salutem.

(Vers. 12.) *Scribam ei multiplices leges meas, quae velut alienae reputatae [Vulg. computatae] sunt: hostias offerent [Vulg. afferent], immolabunt carnes, et comedent, et Dominus non suscipiet eas.* LXX: *Scribam eis multitudinem: legitima ejus in aliena reputata sunt altaria: quia si immolaverint hostias, et comederint carnes, Dominus non suscipiet eas:* quas prius dederam per Moysen. Sed quid prodest ultra alias scribere, cum contempserit eas quas ante suscepit? Annon contemptus Dei est, quando, me jubente, ut unum in Jerusalem esset altare, per omnes montes et colles idola fabricati sunt, quibus irritarent Dominum? Altaria quoque idcirco fecerunt, non ut mihi placerent; sed ut, multis hostiis immolatis, carnes earum comederent, juxta illud quod Dominus loquitur in Evangelio: *Amen, amen dico vobis,*

quaeritis me, non quia vidistis signa; sed quia manducastis de panibus, et saturati estis (Joan. VI, 16). Omne enim studium victimarum in eo habent, ut devorent hostias, non ut per eas placeant Deo: nec suscipiet eas Dominus quas non illi, sed suo ventri immolaverunt et gutturi. Unum autem esse altare in Ecclesia, et unam fidem, et unum baptisma apostolus docet (**Ephes. IV**), quod haeretici deserentes, multa sibi altaria **89** fabricati sunt, non ad placandum Deum, sed in delictorum multitudinem. Propterea leges Dei accipere non merentur, cum eas quas acceperant, ante contempserint. Et si quid dixerint de Scripturis, nequaquam divinis verbis, sed ethnicorum sensibus comparandum est. Isti multas immolant hostias et comedunt carnes earum, unam Christi hostiam deserentes: nec comedentes ejus carnem, cujus caro cibus credentium est. Quidquid fecerint, sacrificiorum ordinem ritumque simulantes, sive dederint eleemosynam, sive pudicitiam repromittant, sive humilitatem simulent, fictisque blanditiis simplices quosque decipiant, nihil de hujuscemodi sacrificiis Dominus suscipiet.

(Vers. 13, 14.) *Nunc recordabitur iniquitates [Vulg. iniquitatis] eorum, et visitabit peccata eorum: ipsi in [Vulg. ad] Aegyptum convertentur, et oblitus est Israel factoris sui, et aedificavit delubra, et Judas multiplicavit urbes munitas, et mittam ignem in civitate ejus, et devorabit aedes illius. LXX: Nunc recordabitur iniquitates eorum, et ulciscetur injustitias eorum: ipsi in Aegyptum conversi sunt, et oblitus est Israel eum qui fecit illum, et aedificaverunt delubra, et Judas multiplicavit urbes munitas [Al. muratas], et emittam ignem in civitates ejus, et devorabit fundamenta ejus. Inter ἀνομίαν, id est, iniquitatem,*

et peccatum, hoc interest, quod iniquitas ante legem, peccatum post legem est, et qui permanent in delictis, iniquitates eorum Dominus recordabitur, quas ante legem commiserant: peccatorum autem non recordabitur, sed faciet ultionem. Ideo autem et veterum iniquitatem recordabitur, et peccata pristina visitabit: quia in Aegyptum sunt reversi, vel auxilia postulantes, vel eosdem colentes deos, in quibus prius erraverant, ἅπιν et μνεῖν. Oblitus est enim Israel factoris sui, et aedificavit delubra in excelsis, totos colles et montes, et umbrosas arbores, Baal et Astaroth, et **90** aliis idolis consecrans. Judas quoque intelligens Israelem de Dei amore recessisse, et visitata eorum peccata esse, non est conversus ad Dominum, sed in urbium munitione confisus est, quas Dominus destructurum esse se dicit, et usque ad fundamentum illius voraturum. *Illius*, haud dubium, quin Judam [Al. Juda] significet: licet quidam fundamenta *earum*, id est, urbium pro *illius* legant. Secundum autem anagogen iniquitates, id est, ἀνομίαι et ἀδικίαι vocantur, quas ante baptismum commisimus, et quae nobis in baptismo sunt dimissae: peccata autem quae post baptismum egimus, de quibus et in psalmo scriptum est: *Beati quorum remissae sunt iniquitates, et quorum tecta sunt peccata* (Ps. XXXI). Quae omnia imputabuntur haereticis ut et veteres iniquitates, et nova eis peccata reddantur. Qui enim de Aegypto exierant per confessionem Christi, perfidia in Aegyptum sunt reversi. Oblitus est Israel factoris sui, et Creatore contempto, alium sibi finxit dominum. Judas quoque, id est, vir Ecclesiasticus, in malis operibus, vel in sanctarum Scripturarum interpretatione perversa, aedificavit sibi urbes munitas, non auxilio Dei, sed artificis [Al. artificis] mendacio: quas

Dominus igne sui spiritus succensurum esse se dicit, et devoraturum βάρεις ejus, id est, magnas et in modum turrium aedificatas domos: et fundamenta male posita subversurum, ne possint sacrilega contra Deum delubra construere. Quidam urbes a Juda munitas in bonam partem accipiunt, et illud quod huic sensui contrarium videbatur: *immittam ignem in civitates ejus, et devorabit aedes illius*, ita temperare nituntur, ut postquam venerit quod perfectum est, id quod ex parte est, destruat. Quod juxta LXX interpretes legimus, ÷ *et in Assyriis immunda comederunt*, in Hebraico non habetur, et idcirco obelo praenotandum est. Possumus autem 91 dicere, quod desiderantes Aegyptum Israelitae, capti ab Assyriis, ibi immunda comederint, juxta Ezechielem, qui eos in Chaldaea idolothyta comedisse describit (**Ezech. IV**): et in tantum idolorum polluta sordibus, ut humano stercore comparentur. Haeretici quoque, quorum principes sunt Assyrii (de quibus crebro diximus), comedunt apud eos immunda, dum illorum sordibus inquinantur.

(Cap. IX.---Vers. 1, 2.) *Noli laetari, Israel: noli exsultare sicut populi: quia fornicatus es a Deo tuo: dilexisti mercedem super omnes areas tritici. Area et torcular non pascet eos, et vinum mentietur eis.* LXX: *Noli gaudere, Israel, et noli laetari sicut populi: quia fornicatus es a Deo tuo: dilexisti munera super omnem aream tritici. Area et torcular non cognovit eos, et vinum mentitum est illis.* Qui a Deo recesserunt, cum in profundum venerint peccatorum, et desperaverint salutem suam, universa contemnent (**Prov. XVIII**). Denique et Israel recedens a lege Dei, et colens idola, ex multis gentibus unam gentem esse se dicit: gaudens et gratulans quod a Dei notitia recesserit, et sit gens mixta cum

caeteris, et propterea nunc corripit eos, et dicit: Ne gaudeas, ne laeteris, nec putes te talem esse, ut sunt caeterae nationes. Aliter enim nesciens Deum, aliter punitur recedens a Deo, quia servus qui scit voluntatem domini sui, et non facit eam, vapulabit multum (**Luc. XII**). Mercedem fornicationis tuae areas multas et torcularia reputasti, ut rerum omnium abundantia fruereris: ideo area et torcular, triticum vinumque non facient, et mentietur eis torcular, sive negabit vinum suum, quo se inebriandos putabant. Legimus sud Acab rege Israel, et Elia propheta, famem gravissimam fuisse in Samaria: ita ut matres filiorum suorum cadaveribus vescerentur (**III Reg. VI**). Eo tempore, juxta litteram, area et torcular non pavit eos, et vinum mentitum est eis, et in egestate tabuerunt. Dicitur et ad haereticos, ne exsultent atque laetentur, et putent se caeterarum similes nationum. Illae enim **92** non crediderunt in Deum; isti vero sub nomine Dei idola colunt, et fornicantur a Deo suo: et plures sibi areas, et torcularia infinita multiplicant, et comedunt triticum, de quo efficitur panis luctus, et bibunt vinum Sodomorum, quod cum aspidum felle calcatur. Et quia sibi plura torcularia, et multas areas praepararunt: idcirco de vera et de una area, et de torculari quod calcavit Dominus Jesus, non vescentur, et non bibent; sed quodcumque se habere putaverint, mendacio depravabitur.

(Vers. 3 et 4.) *Non habitabunt in terra Domini. reversus est Ephraim in Aegyptum, et in Assyriis pollutum comedit: Non libabunt Domino vinum, et non placebunt ei sacrificia eorum, quasi panis lugentium, omnes qui comedunt [Vulg. comedent] illum, contaminabuntur, quia panis eorum, animae ipsorum, non intrabunt in domum Domini. LXX: Non habitaverunt in*

terra Domini, habitavit Ephraim in Aegypto, et in Assyriis immundum comedit: non libaverunt Domino vinum, nec placuerunt ei sacrificia eorum: quasi panis luctus ejus: omnes qui manducaverint ea, contaminabuntur; quia panes animarum eorum non intrabunt in domum Domini. Non solum area, et torcular non pavit eos, et vinum mentitum est in terra Israel, quando per triennium, et menses sex cuncta perierunt, sed et ipsi habitatores recedent de terra Domini, et ducentur in terram alienam, ne habitent in terra sancta quam suis fornicationibus polluerunt. *Reversus est, inquit, Ephraim in Aegyptum, et in Assyriis pollutum comedit.* De hoc loco quidam supra addiderunt: *et in Assyriis pollutum comedit,* quod in Hebraico non habetur, de quo jam diximus. Cum autem fuerint in Chaldaea absque templo et absque altari, non libabunt Domino vinum, sed daemonibus, et non placebunt ei, qui libant diis alienis, et qui in captivitate retinentur atque in Assyriis idolothyta comedunt, et quasi panes lugentium sunt. Non est enim licitum de sacrificiis comedere lugentium, et si comederit, immundum fiet quod licite oblatum est. Lugentium **93** coenas Graeci νεκρόδειπνα vocant, nos *parentalia* possumus dicere, ab eo quod parentibus mortuis immolentur. Et non solum qui obtulerit, sed etiam qui comederit de hujusmodi cibis immundus erit: panis enim eorum, hoc est cibus quem offerunt, non intrabit in domum Domini, quae destructa est, quae Babylonio igne succensa est; sed erit animae eorum. Et est sensus, suae gulae, et suae provident voluptati; caeterum mihi non placent polluta. Non habitabunt in terra domini, qui ab Ecclesia recesserunt, et reversi sunt mente in Aegyptum, et Assyriorum, id est, daemonum comedunt [*Al. comederunt*] sacrificia: nec libant Domino vinum quo inebriati sunt in

luxuriam, et non placent ei nec illa quae offerunt, nec ipsi qui offerunt. Sacrificia haereticorum panis luctus est et lacrymarum: omnia enim quae faciunt vertentur in fletum. Nec audire poterunt: *Beati lugentes, quoniam ipsi consolabuntur* (**Matt. V, 5**); sed econtrario audient: *Vae ridentibus, quia ipsi lugebunt* (**Luc. VI, 25**). Quidquid offerunt non Deo, sed mortuis offerunt: his videlicet qui sceleratas haereses confinxerunt; et quicumque de eorum comederit victimis, contaminabitur, Caeci in foveam ducentur a caecis. Quidquid fecerint, deliciarum causa faciunt, ut populum decipiant, ut domos devorent viduarum. Panem luctus possumus dicere, verba mortifera, quibus iniquitatem loquuntur contra Dominum: qui panis non ingreditur in domum Dei: haereticorum enim conciliabula, non domus Dei appellantur, sed speluncae latronum.

(Vers 5. et 6.) *Quid facietis in die solemni, in die festivitatis Domini? Ecce enim profecti sunt a vastitate: Aegyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos, desiderabile argentum eorum urtica haereditabit, lappa in tabernaculis eorum.* LXX: *Quid facietis in die conventus, et in die solemnitatis 94 Domini? Ideo ecce ibunt de miseria Aegypti, et suscipiet eos Memphis, et sepeliet eos Machmas, argentum eorum interitus possidebit, spinae in tabernaculis eorum.* Cum venerit, inquit, dies captivitatis et saevissimus hostis ingruerit, quae mea solemnitas est? quam ego placabilem habeo hostiam? quia me de meis hostibus vindicat, et injuriae ponit modum, et flagellat impios filios. Quid igitur facietis in die festivitatis Domini? Respondete. Illisque tacentibus, sibi ipse respondet, immo quae facturi sint, divinis oculis intuetur: Ecce, inquit, miseria et vastitate prementibus,

et Assyrio atque Chaldaeo captos ligare cupientibus, ad Aegyptum confugerunt. Ibi Memphis sepeliet eos, quae eo tempore erat metropolis Aegypti, antequam Alexandria, quae prius appellabatur NO (), ab Alexandro Macedone et magnitudinem urbis et nomen acciperet. Quod autem in Septuaginta dicit, *sepeliet eos Machmas*, in Hebraeo non habetur; sed MAMAD (), quod appellatur *desiderabile*. Ex quo perspicuum est, falsos eos esse similitudine litterarum DALETH () et CHAPH (); et pro *Mamad*, quod omnes *desiderabile* transtulerunt, putasse *Machmas* Aegypti civitatem esse. Possumus hoc quod dicitur: *Ecce enim profecti sunt a vastitate, Aegyptus congregabit eos, Memphis sepeliet eos*, et de tribu Juda accipere: quando, interfecto Godolia ab Ismaele, quem Nabuchodonosor terrae praeposuerat, reliquiae populi cum Jeremia propheta ad Aegyptum transfugerunt, et ibi persequentibus postea Chaldaeis, vel captae sunt, vel sepultae (IV Reg. XXV). Desiderabile autem argentum eorum, quod urtica possedit, villas et omnia ornamenta villarum intelligemus, quae pretio emuntur argenti. Quodque sequitur, *lappa in tabernaculis eorum*, longam significat vastitatem, ut ubi quondam domus eorum erant, ibi lappae et urticae nascantur **95** ac spinae. Dicitur et ad haereticos: Cum dies sollemnis advenerit, quid facturi estis? Pro *die solemni*, Aquila interpretatus est, *tempus*. Ex quo manifestum est, non festum diem sonare, sed tempus retributionis: statim enim sequitur: *Venerunt dies ultionis, venerunt dies retributionis tuae*. Ecce vastati estis a multis hostibus: Assyrii vos Chaldaei que jugularunt, fugistis ad saeculum, et caeteris estis nationibus comparati: ibi vos *Memphis* sepeliet, quod interpretatur *ex ore*; et est sensus: juxta vestras blasphemias

recipietis, et quod locuti estis, in suppliciis sentietis: desiderabilia, hoc est, dogmata quae vobis artificii composueratis eloquio, quod interpretatur argentum, possidebit urtica, quae vos aeterno ardore consumet: et erit lappa vel spina in tabernaculis vestris, spinae quippe orientur in manibus eorum, qui inebriati sunt calice Babylonio (**Jer. LI**). Et in Evangelio legimus, turpes cogitationes et curas hujus mundi, et inhaerentia vitia, spinas appellari, quae surgentia in herbis frumenta suffocent (**Matth. XV**).

(Vers. 7.) *Venerunt dies visitationis, venerunt dies retributionis: scitote, Israel, stultum prophetam, insanum virum spiritualem propter multitudinem iniquitatis tuae, et multitudinem amentiae.* LXX: *Venerunt dies ultionis, venerunt dies retributionis tuae, et affligetur Israel sicut propheta insaniens, homo qui habebat spiritum, propter multitudinem iniquitatum tuarum, multiplicata est amentia tua.* Et in hoc loco error est solitus: ubi enim nos interpretati sumus, *scitote, Israel*, hoc est, Israelitae, et in Hebraeo legitur JADAU (), Septuaginta transtulerunt *et affligetur*: JOD litteram VAU putantes, et pro DALETH legentes RES: quorum alterum scientiam, alterum afflictionem, vel malitiam sonat. Venerunt igitur dies visitationis, de quibus supra (**Vers. 5**) dixerat: *Quid facietis in die solemni, et in die festivitatis Domini? Venerunt dies retributionis.* O Israel, nunc tua verba cognosce, qui prophetam tibi vera dicentem, et prophetantem Spiritu sancto, stultum et insanum vocabas, juxta illud quod in Ramoth Galaad principes locuti sunt ad Jehu: *Quid venit ad te iste vesanus* (**IV Reg. IX, 11**)? Igitur propter multitudinem **96** iniquitatum tuarum, quibus in

scelere diu debacchatus es, non prophetam meum, sed te insanum esse cognosce, qui ad hoc laborasti, ut mea verba calcares. Pro *amentia*, Aquila vertit ἐγκότησιν, quam nos vel *iracundiam*, vel *memoriam doloris*, in Latino possumus dicere. Diem ultionis et retributionis, quidam interpretantur diem iudicii, quando affligetur Israel, qui nunc Deum se videre jactat, et non sancto Spiritu regitur, sed daemoniaco in partes varias circumfertur, nesciens quid loquatur: dicens Dei Filium creaturam, sanctum Spiritum Deum negans. Et rursum alium Deum bonum, alium mundi asserens creatorem: quorum vesania multiplex est, quia et iniquitates fuere quamplurimae. Quem nos stultum prophetam diximus, septuaginta pseudopropheta interpretati sunt. Et ne eadem saepe repetentes, videamur lectoris prudentiae diffidere, breviter admonemus, quidquid de Israel et de Ephraim in hoc propheta dicitur, ad haereticos esse referendum, qui vere insanientes, contra Deum loquuntur mendacia

(Vers. 8. et 9.). *Speculator Ephraim cum Deo meo: propheta laqueus ruinae super omnes vias ejus: insania in domo Dei ejus, profunde peccaverunt: sicut in diebus Gabaa, recordabitur iniquitates eorum, et visitabit peccata eorum.* LXX: *Speculator Ephraim cum Deo propheta: laqueus tortuosus super omnes vias ejus, insaniam in domo Dei confinxerunt: corrupti sunt secundum dies collis: recordabitur iniquitates eorum, ulciscetur super peccata eorum.* Idcirco Deus principes dedit, ut populum corripere delinquentem, et ad rectum iter retraherent: unde et ad Ezechiel loquitur: *Speculatorem te dedi domui Israel (Ezech. V, 17).* Ergo Jeroboam quasi speculator datus in populo est, et quasi propheta cum Deo meo, hoc est, cum Deo, qui haec

Osee loquitur. At ille juxta id quod supra scriptum est: *Laqueus facti estis speculationi, et rete expansum super Thabor, et victimas declinastis in profundum*, etiam nunc populi Israel laqueus appellatur, eo quod omnes in laqueo ejus corruant, maxime cum insaniam in domo Dei posuerit, sive confinxerit, id est, in *Bethel* vitulum aureum **97** fecerit, hoc enim interpretatur domus Dei: et tam profunde in scelere peccaverit, sicque in impietatis barathrum sit demersus, ut vincat scelus, quod quondam gestum est in Gabaa, quando uxorem levitae revertentis de Bethleem illicito necavere concubitu (**Judic. XIX**). Possumus dies Gabaa et illud tempus accipere, quando pro Deo elegerunt sibi regem de urbe Gabaa, id est, Saul. Et multo nunc eos dicit majora peccasse, eligendo Jeroboam et adorando idola, quam eo tempore, quo elegerunt Saul: hic enim schismati etiam idololatria copulata est: ibi vero Dei cultus permansit in populo. Ideo recordabitur iniquitates eorum, qui nunc per patientiam putatur oblitus, et visitabit [*Al. visitat*] peccata eorum, et vulnera, quae longo tempore computruerunt. Veteres scrutans historias, invenire non possum scidisse Ecclesiam, et de domo Domini populus seduxisse, praeter eos qui sacerdotes a Deo positi fuerant et prophetae, id est, speculatores. Isti ergo vertuntur in laqueum tortuosum, in omnibus locis ponentes scandalum, ut quicumque per vias illorum ingressus fuerit, corruat, et in Christo stare non possit, variisque abducatur erroribus, et semitis tortuosis ad praecipitia deferatur. Hi sunt speculatores Ephraim, qui insaniam in domo Domini confinxerunt, hoc est, in Ecclesia, sive in Scripturis sanctis, perverse eas interpretantes, vel certe in unoquoque credentium, qui domus Dei rectissime nominatur. Propterea corrupti sunt, et interierunt juxta dies collis, quando iniquitatem in excelsos

locuti sunt, et ascenderunt in tecta vana. Recordabitur Deus iniquitatis eorum, per quam inique gesserunt in proximum, educentes eum de Ecclesia, et visitabit peccata eorum, quibus in suas animas peccaverunt. Hoc est quod in psalmo legimus: *Juxta semitam scandalum posuerunt mihi* (**Ps. CXXXIX, 6**). Nisi enim quis Dei viderit semitam, id est, Christi nomen audierit, non ingredietur per eum. Idcirco et haeretici sub nomine Christi juxta semitam ponunt laqueos, ut qui in Christo calcare se credit, de quo legimus, quod ipse sit via, calcet et in eorum laqueis, qui insaniam in domo Dei confinxerunt.

(Vers. 10, 11.) *Quasi uvas in deserto inveni Israel, 98 quasi prima poma ficulneae in cacumine ejus, vidi patres eorum, ipsi autem intraverunt ad Beelphegor, et alienati sunt in confusionem, et facti sunt abominabiles, sicut ea quae dilexerunt. LXX: Sicut uvam in deserto inveni Israel, et sicut ficum in arbore ficus temporanea vidi patres eorum, ipsi autem ingressi sunt Beelphegor, et abalienati sunt in confusionem, et facti sunt abominabiles sicut dilecti.* Pro quo in aliis exemplaribus legimus: *et facti sunt dilecti, quasi abominabiles*, quod magis congruit veritati. Cum omnis orbis esset desertus, et Dei notitiam non haberet, inveni, ait, populum Israel quasi uvam in solitudine, et quomodo eum invenerit, dicit: Sicut prima poma ficulneae, in cacumine ejus vidi patres eorum. Ergo in Abraham, in Isaac, et Jacob inventus est populus. Et nota proprietatem, parentes videntur, populus invenitur et in utroque vinea est, et ficulnea, sub quibus requiescere dicitur qui confidit in Domino. Ipsi autem educti de Aegypto, fornicati sunt cum Madianitis (**Num. XXV**), et ingressi sunt [*Al. egressi*] ad Beelphegor idolum

Moabitarum, quem nos Priapum possumus appellare. Denique interpretatur *Beelphegor*, idolum tentiginis, *habens in ore*, id est, in summitate, *pellem*; ut turpitudinem membri virilis ostenderet. Et quia intraverunt ad Beelphegor, idcirco abalienati sunt a Deo, confusione suae, id est, idolo mancipati, ut propter quod recesserant a Deo, illud colerent, secundum quod scriptum est: *A quo enim quis superatur, hujus et servus est* (**II Petr. II, 19**), et sicut gulae servientes, habent ventrem Deum (**Philip. III**): ita qui libidini deserviunt, habet Deum Beelphegor. *Et facti sunt*, inquit, *abominabiles, sicut ea quae dilexerunt*, juxta illud quod scriptum est in Psalmis: *Similes illis fiant qui faciunt ea, et omnes qui confidunt in eis* (**Ps. CXXXIV, 18**), ut non solum idololatrae, sed idola nuncupentur. Dicente autem Domino in passione sua: *Torcular calcavi solus, et de gentibus non est vir mecum* (**Isa. LXIII, 3**). Et in psalmo: *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus* (**Ps. II, 1**). Cum omnis mundus teneretur in peccato, et gentes ignorarent Deum, et Israel repulisset quem ante cognoverat, primum in apostolis, et in apostolicis viris, invenit Dominus Israel **99** populum Christianum, et sensu videntem Deum: et dulcissimis eorum satiatus est fructibus, uva et ficu, quae si in deserto inveniantur, et necdum maturo tempore, ob raritatem majoris sunt gratiae. Ipsi autem, hoc est, Israel, qui sibi Christianum nomen assumunt (neque enim de patribus intelligendum est), intraverunt ad idolum Beelphegor, quod habet in ore pellem. Quidquid enim loquitur haereticus, mortiferum est, et a vivente Dei sermone sejunctum. Sive intraverunt ad libidinem: difficile est enim haereticum reperire, qui diligat castitatem, non quod eam praeferre desistat in labiis, sed quod non servet in conscientia,

aliud loquens, et aliud faciens; unde et abalienati sunt a Deo, et habent gloriam in confusionem suam, et facti sunt abominabiles, qui prius diligebantur in patribus. Si autem voluerimus legere, *facti sunt abominabiles, sicut dilecti*, quod tamen in Hebraico non habetur: dicemus ita factos esse gentiles, qui sunt abominabiles, quomodo et haereticos qui prius diligebantur in patribus, hoc est, ut et hi, et illi pariter abominabiles sint et culpae rei.

(Vers. 12.) *Ephraim quasi avis avolavit: gloria eorum a partu, et ab utero, et a conceptu: quod et si enutrierint filios suos, absque liberis eos faciam in hominibus. Sed et vae eis cum recessero ab eis. Ephraim, ut vidi, Tyrus erat fundata in pulchritudine: et Ephraim educet ad interfectorem filios suos.* LXX: *Ephraim quasi avis avolavit: gloria eorum in partu, et in parturitionibus et conceptu: quia etiam si enutrierint filios suos, sine filiis erunt in hominibus: quia et vae eis est: caro mea ex eis. Ephraim, sicut vidi, in captionem praebuit filios suos: et Ephraim, ut educeret ad interfectionem filios suos.* Multum in hoc loco inter se discordant interpretes. In eo enim loco, in quo nos diximus, *vae eis cum recessero ab eis*, Septuaginta et Theodotion transtulerunt, *vae eis, caro mea ex eis*: quaerensque causam cur sit tanta varietas, hanc mihi videor reperisse: *Caro mea*, lingua Hebraea dicitur BASARI (): rursum si dicamus, *recessio mea*, sive, *declinatio mea*, dicitur BASORI (). Septuaginta igitur et Theodotion pro eo, quod est *recessio mea*, et *declinatio mea*, verterunt, *caro mea*. Rursum ubi nos posuimus: *Ephraim, ut vidi, Tyrus erat*, 100 Septuaginta interpretati sunt, θήραν, id est, *venationem*, sive *capturam*: Aquila et Symmachus et Theodotion, *petram durissimam*, id est, silicem, quae lingua

Hebraica appellatur SUR (); quod si legamus SOR, *Tyrus* dicitur. Putantes autem Septuaginta interpretes ob litterarum similitudinem RES et DALETH, non esse RES, sed DALETH, legerunt SUD, id est, *venationem*, sive *capturam*, unde et BETHSAIDA () *domus* dicitur *venatorum*. Diversitatem interpretum diximus: revertamur ad sensum. Ephraim, id est, decem tribus, quasi avis avolavit in captivitatem, et de suo recessit loco. Avem autem appellavit, ut velocem in Babylonem transitum demonstraret. Sin autem legerimus, *quasi avis avolavit gloria eorum*, hoc dicimus, quod Dei ab eis recesserit et avolaverit auxilium. Quodque sequitur, *a partu, et ab utero, et a conceptu*, dupliciter intelligi potest, ut gloria quae avolavit ab Ephraim, etiam a partu, et ab utero, et a conceptu eorum recedat, hoc est, deserat filios eorum, et posteros derelinquat. Aut certe dicimus, omnem gloriam Israel habuit in multitudine, et in eo se maiorem arbitratus est Juda fratre suo, quia ipse decem tribubus, ille duabus praefuit. Unde Dominus loquitur, quod etiam si enutrierint filios, et liberorum multitudinem congregaverint, tradentur neci: et nunc eis verum incumbat vae, cum ab eis recesserit Deus. Et consequenter exponit, qualis quondam fuerit Ephraim, qui tunc desertus est: tam pulcher, inquit, erat, et sic Dei vallabatur auxilio, ut Tyrus quae mari cingitur, vel certe, ut scopulus durissimus, qui fixus in terra, omnes contemnit procellas, et de turbinibus ventisque non curat. Ipse autem, id est, Ephraim, sive Tyrus, quae erat fundata in maris pulchritudine [*Al. plenitudine*], educet ad captivitatem filios suos. Multi hoc capitulum ad Azaelis tempora referunt, qui obsedit Samariam, et longo tempore afflixit fame, ut levius arbitrarentur obsessi gladio perire, quam inedia (IV Reg. VI,

VII, et VIII). Nos autem dicamus juxta tropologiam, Ephraim, id est, haereticos, quasi avem de Ecclesia recessisse, et omnem habere gloriam in partu, et in utero, et in conceptu, si multos genuerint filios, quos Dominus comminatur, etiamsi enutriti fuerint, et **101** puniendos, non ab alio quolibet, sed ab ipso Domino, quoniam filios fornicationis generarint, et verum illis sit vae, cum Deus recesserit ab eis. Simulque replicat qualis fuerit Ephraim: quando, inquit, in Ecclesia erat, ita saeculi hujus tentationibus, quasi Tyrus maris flactibus tundeatur, et tamen nihil adversi poterat sustinere, quia habebat fundamentum Christi, super quo aedificata domus, everti non potest (**Matth. VII**). Nunc autem filios suos educit ad interfectorem: hoc est, ad diabolum. Et pulchre dixit, educit, id est, de Ecclesia facit exire foras. Possumus filios Ephraim, cogitationes pessimas dicere, et contraria dogmata veritati, quae interficit Dominus spiritu oris sui, et eos tales liberos habere non patitur, et aeterno interitui derelinquit. Quod autem in Septuaginta legimus, *Caro mea ex eis: Ephraim, quomodo vidi, in venationem praebuit filios suos*, ita intelligimus: Si Christus caput est corporis, id est, Ecclesiae, omnes nos Christi et Ecclesiae membra sumus. Qui ergo de Ecclesia recesserit, Christi corpus lacerat: igitur et Ephraim caro fuit et membrum Domini Salvatoris. Sed in venationem praebuit filios suos, in venationem autem eorum, de quibus scriptum est: *Anima nostra sicut passer erepta est de laqueo venantium* (**Psal. CXXIII, 7**). Et eduxit de Ecclesia liberos suos, ad occisionem, sive ad vulnerandum: ut vulnerentur ab his qui mittunt ardentes sagittas, ut percutiant pariter et exurant.

(Vers. 14.) *Da eis, Domine: quid dabis eis? da eis vulvam sine filiis* [Vulg. *liberis*], *et ubera arentia* LXX similiter. Si his quae Deus pro benedictione donavit, male abutamur, et in contrarium quam ab eo data sunt convertantur, expedit ut auferantur a nobis. Denique lingua data est ad laudandum Dominum Deum, et quae bona sunt eloquenda: Si quis ea abutatur in blasphemiam, contra hunc Psalmista Dominum deprecatur: *Muta fiant labia dolosa, quae loquuntur adversus justum iniquitatem in superbia et in abusione* (Ps. XXX, 19). Et in alio loco: *Disperdat Dominus universa labia dolosa, et linguam magniloquam* (Psal. XI, 4). Quia igitur Ephraim gloriabatur in utero, et in conceptu, et in partu, et in populorum multitudine, 102 Propheta Dominum deprecatur et dicit: *Da eis, Domine*. Sibi que ipse respondit: *Quid dabis eis?* et statim infert: *Da eis vulvam sterilem, et ubera arentia*, ne habeant causas superbiae, ut in quo sibi gloriari solent, in eo confundantur. Quod et de magistris contrariorum dogmatum intelligi posse, perspicuum est, qui in populorum multitudine gloriantur, et in iis liberis quos nutrierint in interitum, ut educerent eos de Ecclesia et inducerent ad interfectorem. Tot enim diabolus jugulat, quot haeretici in errore genuerint filios. De istiusmodi anima dicitur: *Beata sterilis immaculata, quae non cognovit cubile in peccato* (Sap. III, 12). Beatus est enim vir Ecclesiasticus, qui comparatione haeretici in errore filios non procreavit. Et in alio loco legimus. *Melius est filios non habere cum virtute. Ex iniquo enim concubitu semen peribit* (Sap. IV et III, sec. LXX): et cum longi fuerint temporis, reputabuntur in nihilum et ignobilis in novissimis erit senectus eorum: fecunda enim impiorum multitudo ad nihilum est utilis; neque enim

aestimare debemus, quod vulvam sterilem, et ubera arentia corporaliter deprecatus sit.

(Vers. 15.) *Omnes nequitiae eorum in Galgal: quia ibi exosos habui eos.* LXX similiter. In Galgal Saul unctus in regem est, Samuele iram Dei populo nuntiante (**I Reg. X**). *Ibi*, inquit, *exosos habui eos*, et sibi regem hominem postulantes, a meo imperio recesserunt. Sive quia Galgala idololatriae locus est, ubi omnia scelera commiserunt. Verum quia Galgala interpretatur *revelatio*, aut κυλισμοί, id est, *volutabra*, omnes malitias haereticorum dicit eo tempore revelandas, cum eis dederit Deus vulvam sterilem et ubera arentia, et viderint ignominiam suam. Et qui se jactabant per superbiam, quod ad excelsa conscenderint, devolventur in terram, sive ad inferos pertrahentur. Vere haeretici odio Dei digni sunt, qui loquuntur contra Dominum mendacium, de quibus dicit in consequentibus:

Propter malitiam adinventionum eorum de domo mea ejiciam eos. Non addam ut diligam eos: omnes principes eorum recedentes, sive inobedientes. Quod et Septuaginta similiter. Et de haeticis quidem non est dubium, quin de domo **103** Dei ejecti sint, et non addat ut diligat eos, quamdiu in errore permanserint, omnesque principes eorum recedentes a Deo sunt, sive inobedientes, ut Valentinus, Marcion, et caeteri. Possumus principes haereticorum daemones dicere, qui vere a Deo recesserunt, et appellantur principes, juxta quod Dominus loquitur in Evangelio: *Veniet princeps hujus mundi, et inveniet in me nihil* (**Joan. XIV, 30**). Et Apostolus adversus potestates, principatus et rectores tenebrarum istarum pugnare nos dicit (**Ephes. VI**). Quaeritur autem juxta historiam, quomodo de domo sua ejecerit eos, id est, decem

tribus, cum in domo Dei non fuerint? Sed domum Dei, vel terram sanctam appellabimus, in quam introducti sunt, vel falsum nomen Israelis, vel quod ad eos quasi ad populum Dei mittebantur prophetae. Quod autem non addat, ut diligat eos, et omnes reges Israel a Deo fuerint recedentes, perspicuum est: usque hodie enim permanent in captivitate. Alii hoc quod scriptum est, *de domo mea ejiciam eos*, ad regnum Juda referri arbitrantur, quod et ipsi ducendi sint in captivitatem. Sed quomodo eis poterit adaptari, *non addam ut diligam eos*, cum postea Jerosolymam sint reducti: et *omnes principes eorum sint recedentes*, cum legerimus David, Asa, Josaphat, Ezechiam, et Josiam reges fuisse justos? Unde ad Christi tempora transeundum est, quod in adventu ejus ejecti sint de domo Dei, et nequaquam salventur ut Israel, sed ut populus Christianus. Unde et Dominus fecit sibi flagellum de funiculis, et ejecit eos de templo: quia domum Patris ejus fecerant domum negotiationis (**Joan. II**).

(Vers. 16 et 17.) *Percussus est Ephraim: radix eorum exsiccata est: fructum nequaquam facient: quod et si genuerint, interficiam amantissima uteri eorum. Abjiciet eos Deus meus, quia non audierunt eum: et erunt vagi in nationibus.* LXX: *Doluit Ephraim radices suas: arefactus est, fructum nequaquam affert: quia et si genuerint, interficiam desiderabilia uteri eorum. Repellet eos Deus, quia non audierunt eum: et 104 erunt vagi in nationibus.* Metaphoram sumit ab arbore, cujus si radices aruerint, fructum afferre non poterit, et si paululum fecerit, statim in ipso flore siccabitur. Dicit autem de Ephraim, cujus radix aruit, quia Deum, in quo fundatus erat, perdidit, sive patres suos Abraham, Isaac, et Jacob, in quibus radicem miserat, habere non meruit: et

propterea fructum justitiae non facit; quod et si fecerit, *Interficiam*, inquit, *amantissima uteri ejus*, juxta id quod supra dixerat: *Si enutrierint filios suos, absque liberis eos faciam in hominibus*: unde et abjecit eos Deus, et fecit ire captivos. Et *erunt vagi in nationibus*. Possumus hoc ipsum et de omnibus Judaeis dicere quorum quia principes a Deo recesserunt, commoventes populum, ut eum ad mortem expeterent: propterea ejecit eos de domo sua, et non addet, ut ultra diligat eos. Percussit radicem eorum et exsiccavit, et fructum ultra non facient: quod et si fecerint, et visi fuerint Scripturam sanctam, Legemque meditari, et quasi amantissimos filios aliquid scientiae atque doctrinae de suo corde protulerint, adversante Domino, succidetur. Abjecit enim eos Deus omnium prophetarum, quia non audierunt eum: et vagi erunt in nationibus, non habentes altare, non sedem, non civitatem propriam. Unde et David loquitur in psalmo: *Ne occidas eos, ne quando obliviscantur populi mei: disperge illos in virtute tua* (**Psal. LVIII, 12**). Et in alio loco: *Secundum multitudinem impietatum eorum expelle eos, quoniam irritaverunt te, Domine* (**Psal. V, 12**). De hac arbore etiam in Evangelio legimus: *Jam securis ad radices arborum posita est. Omnis arbor quae non facit fructum bonum, excidetur et in ignem mittetur* (**Matt. III, 10**). Haereticos fructus facere non posse virtutum, quia Dominum perdiderunt, super quo [*Al. quod*] juxta Apostolum radicati esse debuerant et fundati (**Ephes. III**), nemo dubitet: quod et si fecerint, et aliquos uteri sui fecunditate generarint, Domino adversante, morientur. Sive quia fructus eorum sunt universa quae fingunt, et de suo corde generant, arefient et peribunt: et erit **105** cunctis perspicuum, siccam radicem fruges afferre non posse. Isti abjicientur, immo abjecti sunt a Deo: quia non

audierunt eum dicentem: *Ne transferas terminos quos posuerunt patres tui (Deut. XIX, 14)*. Et idcirco vagi erunt in nationibus, nunc ad has, non ad illas sententias transeuntes: dum non eis placet, quod semel reppererint, sed semper vetera mutant novis, et ethnicorum imitantur errores.

(Cap. X.---Vers. 1.) *Vitis frondosa Israel: fructus adaequatus est ei: secundum multitudinem fructus sui multiplicavit altaria: juxta ubertatem terrae suae exuberavit simulacris. LXX: Vitis frondosa Israel: fructus abundans in ea: secundum multitudinem fructuum suorum multiplicavit altaria: juxta bona terrae eorum aedificabunt titulos.* Pro vite frondosa, Aquila interpretatus est, ἔνυδρον, quam nos *aquosam*, vel ἔξοινον, possumus dicere, eo quod vini perdat saporem: Symmachus ὕλομανοῦσαν, quae tota in frondibus creverit. Vites quae putatae a vinitore non fuerint, in flagella frondesque luxuriant, et humorem quem debuerant in vina mutare, vana frondium et foliorum ambitione disperdunt: istiusmodi vitis damnosa est agricolis. Talis fuit Israel, crescens in multitudine populorum, et non reddens fructus agricolae Deo debitos. Dicamus et aliter: Vitis frondosa sive juxta Septuaginta εὐκληματοῦσα, id est, bonas habens propagines, et flagella fructifera, multos botros attulit, et uvarum fecunditas, ramorum magnitudinem coaequavit: sed haec quae prius talis erat antequam offenderet Deum, postea abundantiam fructuum vertit in offensae multitudinem: ut quanto plures haberet populos, tanto plura aedificaret altaria, et abundantiam terrae numero vinceret idolorum. Pro simulacris, Septuaginta verterunt στήλας, quas nos *statuas*, vel *titulos* appellamus, qui proprie daemonum sunt, aut hominum mortuorum. Ita et haeretici dum essent in

Ecclesia plantati, et crescerent in domo Dei, vocabantur vinea Sorec, et afferebant uberrimos fructus: postea vero quanto plures facti sunt, tanto sibi multiplicaverunt altaria, **106** ut pro uno altari quod verum est, plures erroris sui aras exstruerent, et juxta ubertatem terrae suae exuberaverunt simulacris. Haereticorum terra fecunda est, qui a Deo acumen sensus et ingenii percipientes, ut bona naturae in Dei cultum verterent, fecerunt sibi ex his idola. Nullus enim potest haeresim struere, nisi qui ardentis ingenii est, et habet dona naturae; quae a Deo artifice sunt creata. Talis fuit Valentinus, talis Marcion, quos doctissimos legimus. Talis Bardesanes, cujus etiam philosophi admirantur ingenium. Isti ergo terrae suae bona verterunt in titulos mortuorum, quia omnis doctrina eorum non ad viventes refertur, sed ad mortuos, tam eos quos colunt, quam illos quos decipiunt.

(Vers. 2.) *Divisum est cor eorum: nunc interibunt: ipse confringet simulacra eorum: depopulabitur aras eorum.* LXX: *Diviserunt corda sua: nunc peribunt: ipse suffodiet altaria eorum: affligentur tituli eorum.* Tradunt Hebraei hujusmodi fabulam, suspicionem suam Scripturarum auctoritate confirmantes: Quamdiu et reges et populi pariter vitulos aureos adorabant, et habebant in impietate consensum, non venit captivitas. Extremus rex decem tribuum fuit Osee, de quo scriptum est (**IV Reg. XVII**), quod fecerit quidem malum Osee in conspectu Domini, sed non sicut reges Israel, qui fuerunt ante eum, cujus nono anno Salmanasar, rex Assyriorum, cepit populum Israel, et eduxit eos in Assyrios, et habitare fecit juxta flumen Gozan in civitatibus Medorum. Quaeritur ergo quare sub pessimis regibus capti non fuerint, sed sub eo qui coeperat ex parte

aliqua ad meliora converti? Ad quod haec inferunt: excusabat se primum populus, et dicebat, Regum paremus imperiis, nec possumus eorum resistere tyrannidi: colimus vitulos quos adorare compellimur. In diebus autem Osee ab eodem rege praeceptum est, ne tanto studio vituli colerentur, sed qui vellet iret in Jerusalem, et in Templo sacrificaret Deo; huic, aiunt, sententiae populus contradixit. Et hoc est, quod nunc dicit: *divisum est cor eorum*, hoc est, regis et populi, **107** et nulla excusatione remanente, nunc interibunt, et tradentur aeternae captivitati; statim enim ut populus dissensit a rege, venit interitus. Quodque sequitur: *ipse confringet simulacra eorum*, de Deo dicit: *arasque depopulabitur*, non quia Deus ipse propria hoc fecerit manu, sed quod per hostes voluntas ejus expleta sit. Haereticorum inter se corda divisa, et contrariis repugnare sententiis, etiam ipsi non negant, dum diversa sentiunt. Unde disperdentur, et confringet, sive suffodiet Dominus simulacra, vel altaria eorum, quae de suo corde finxerunt, et vastabit titulos, quibus singuli suis appellantur nominibus, et vocaverunt nomina sua super terras suas, ut nequaquam Christi Ecclesiae, sed illius vel illius esse dicantur.

(Vers. 3 et 4.) *Quia nunc dicent, non est rex nobis: non enim timemus Dominum, et rex quid faciet nobis? Loquimini verba visionis inutilis, et ferietis foedus, et germinabit quasi amaritudo iudicium super sulcos agri. LXX: Propterea nunc dicent, non est rex nobis, quia non timuimus Dominum, rex autem quid faciet nobis? Loquens verba, occasiones mendaces: disponet testamentum, orietur sicut gramen iudicium super desertum agri.* Postquam confregerit Deus simulacra Israel, et depopulatus fuerit aras, vel statuas eorum,

et extrema captivitas venerit, dicent: *Non est rex nobis*. Et ne in longum tempus putent sententiam protelari, addidit: *Nunc dicent*, quando vastabuntur, quando sentient Osee regem ultimum a se esse sublatum: ideo rex ablatum a nobis est, quia non timuimus Dominum verum regem: homo enim rex prodesse quid poterat? Dicite quid vultis, errores veteres suspirate, pollicemini vobis prospera, quae vertentur in contraria, foedus ferietis, nequaquam cum Deo, sed cum mendacio. Et post *foedus*, quod Septuaginta interpretati sunt, *testamentum*, germinabit vobis, non seges fecunda frumenti, non saltem jumentorum cibus, hordeum, non legumina varia, non vites quae fructus **108** suos in musta desudant, non poma arbores germinabunt, quae humorem terrae in varios mutant saporibus; sed orietur vobis amaritudo, immo amaritudinis iudicium, sive ἄγροστις, quam Latine in *gramen* vertimus. Est enim genus herbae calamo simile, quae per singula genicula fruticem sursum et radicem mittit deorsum, rursusque ipsi frutices et virgulta alterius herbae seminaria sunt, atque ita in brevi tempore si non imis radicibus effodiatur, totos agros veprium similes facit. Denique etiam si sicca ejus aliqua pars, dummodo geniculum habeat, super cultam terram ceciderit, omnia replet gramine. Haec diximus juxta LXX interpretes, caeterum in Hebraico ROS (רֹשׁ) scriptum habet, quod in amaritudinem vertitur, hoc est, amaritudinis iudicium, de quo et Dominus loquitur in Evangelio: *In iudicium ego in mundum istum veni* (**Joan. IX, 39**): et de aliis scriptum est, quod *recipiant amplius iudicium* (**Marc. XII**). Discipuli quoque contrariorum dogmatum, cum eorum fuerint contrita mendacia, et arae lucique subversi, sero dicent: Non habemus reges qui nobis prius imperaverant, quibus decipientibus, Dominum non timuimus; quid enim nobis

profuit illos sequi, quorum in necessitate non sentimus auxilium? Haec loquentur quaerentes aliquam excusationem, ut non per se, sed per doctores pessimos errasse videantur. Unde et LXX verba eorum, excusationes falsas transtulerunt, quas propheta devitat, dicens: *Ne declines cor meum in verba malitiae, ad excusandas excusationes in peccatis* (Ps. CXL, 4). Libenter vitiis nostris applaudimus, et superati voluptatibus, obtendimus carnis infirmitatem, aut dura majorum imperia: unde verba et visiones haereticorum inutiles erunt. Et ferient foedus, nequaquam cum Deo, sed cum amaritudine, quae cum dies iudicii advenerit, germinabit super sulcos agri eorum, ut qui seminaverunt in gaudio, metant in lacrymis: qui riserunt, fleant: qui habuerunt consolationem, lugeant.

LIBER TERTIUS.

109-110 Non ignoro, Pammachi, difficillimum me duodecim Prophetarum opus [*Al. opusculum*] cudere, certe interpretatum Latinis, et quod magis temeritatem nostram possit arguere, quam scientiam prodere. Sed quia tibi hortanti, immo imperanti, negare nihil possumus, et pro offerentium viribus in gazophylacium Dei, multorum divitias duo mulieris pauperis aera superarunt (**Luc. XXI**): quidquid possumus, primum Deo, deinde tibi, qui Dei es, solvimus: illiusque semper versiculi recordamur: *Pollio et ipse facit nova carmina*. Cumque apertum fautorem pro jure amicitiae esse te gaudeam, tacitum eruditionis tuae iudicium

pertimesco: magisque te laudantem, quam adversarios detrahentes metuo. Illis enim aemulatio detrahit fidem, et non tam iudices quam accusatores vocandi sunt. Tu autem qui [Al. quod] diligis, nequaquam personarum, sed rerum promissentiam: quamquam et amor recipiat errorem, pulchrumque sit illud Θεοφράστου, quod Tullius magis ad sensum, quam ad verbum interpretatus est, τυφλὸν τὸ φιλοῦν περὶ τὸ φιλούμενον, id est, *amantium caeca judicia sunt*. Attamen in istam partem peto magis ut labaris, non odio, sed amore. Tertium in Osee prophetam dictamus librum, et ad vaccas Bethaven usque pervenimus: nobisque interpretationis vela pandentibus, tu debes propheticum illud dicere: *A quatuor ventis coeli veni, spiritus*, ut celeri cursu varios insidiantium scopulos transeuntes, merces Dominicas, ex omni parte saeviente naufragio, ad portus tutissimos perferamus.

(Vers. 5 et 6.) *Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariae, quia luxit super eum populus ejus: et aeditui ejus super eum exsultaverunt in gloria ejus, quia migravit ab eo. Siquidem et ipse in Assur delatus est, munus regi ultori, confusio Ephraim capiet: confundetur Israel in [Al. a] voluntate sua. LXX: Apud vitulum domus Ὡν morabuntur qui habitant in Samaria: quia luxit populus ejus super eum. Et sicut irritaverunt illum, gaudebunt super gloria ejus: quia translata est ab eo, et ipsum in Assyrios ligantes, tulerunt munera regi Jarib in domo. Ephraim suscipiet confusionem: confundetur Israel in consilio suo. Quae sit Bethaven, pro qua LXX transtulerunt, domum Ὡν, et qui sit rex Jarib, qui interpretatur ultor, supra plenius disputavimus. In Bethaven igitur, id est, Bethel, vaccas aureas coluerunt habitatores*

Samariae, quas cum irrisione non vitulos sexus masculini, sed vaccas, id est, feminas appellavit: ut videlicet Israel non solum deos vitulos, sed deas vaccas coleret. Et ut ostenderet vaccas Bethaven, unum in Bethel vitulum sentiendum, non intulit, luxit super eis populus, sed, *super eo*, id est, vitulo aureo. Si autem luxit populus, quare aeditui ejus super eo exsultaverunt? Tradunt Hebraei vitulos aureos a sacerdotibus **111** furto esse sublato, et pro his aeneos et deauratos repositos. Cum igitur lugeret populus tempore necessitatis et angustiae, etiam vitulos aureos inter munera caetera Assyriis regibus et maxime regi Sennacherib ab Israel rege esse directos, exsultabant aeditui, quod fraus eorum nequaquam posset argui vel deprehendi. Et hoc est quod ait, *aeditui ejus*, id est, vituli, super eo exsultaverunt in gloria populi, hoc est, in vitulo, quem habebant pro gloria; quia migrasset ab eo, id est, a populo, et translatus esset ad Assyrios. Et ut sciamus, inquit, hoc esse quod dicitur, perspicue sequens versus ostendit: *Siquidem ipse in Assur delatus est, munus regi ultori*. Statimque sequitur: *Confusio Ephraim capiet, et confundetur Israel in voluntate sua*, sive, *in consilio suo*. Deprehensa enim fraus deauratorum vitulorum regi Israel litteris indicatur, et unde se placere aestimaverant, inde vel maxime confunduntur, et offendunt eos quibus munera miserant, aestimantes [*Al. aestimantium*] non furto sacerdotum, sed fraude regum atque consilio hoc esse perfectum. Legimus in Regum volumine, regem Israel Manahen regi Assyriorum Phul mille argenti talenta misisse, ut esset manus ejus cum eo, id est, ut ei praeberet auxilium, inter quae nonnulli arbitrantur etiam vitulos aureos esse directos. Pro Jarib in praesenti loco Symmachus interpretatus est ὑπερμάχοντι, id

est *praesuli* et *defensori*. Juxta spiritalem intelligentiam laborandum est, quomodo omnia haereticis coaptemus. Vaccas Bethaven, sive, domus Ὡν, quod interpretatur *labor*, coluerunt haeretici, qui se in custodia mandatorum Dei, hoc est, Samaria habitare jactabant, dieque judicii quando germinabit quasi amaritudo judicium super sulcos agri, lugebit populus super eum, hoc est super vitulum, et super dogma perversum, quod putabat Deum. Sed et aeditui, non dixit, exsultabunt, sed exsultaverunt, ad praeteritum tempus referens super gloria sua, qua quondam gloriosa confixerant, eo quod migrasset populus a Deo, sive quod ipsa gloria Dei migrasset a populo, a quo fuerat derelicta. Quidquid autem loquuntur haeretici, et pulchro sermone componunt, **112** mittunt munera regi suo diabolo, ad illum cuncta referentes, unde confusio eos capiet in aeternum, et confundentur in voluntatibus suis. Quidam et supra et in praesenti loco in commentariis suis scriptum reliquit, regem Jarib, id est, ultorem, Christum intelligendum. Quod nobis omnino displicet. Impium enim est quod juxta historiam intelligitur de rege Assyrio, juxta tropologiam ad Christum referri.

(Vers. 7 et 8.) *Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquae, et disperdentur excelsa idoli, peccatum Israel. LXX: Projecit Samaria regem suum sicut cremium super faciem aquae, et auferentur arae Ὡν, peccata Israel.* Pro *spuma*, quam LXX et Theodotio φρόγανον, id est, *cremium*, transtulerunt *aridas*, scilicet herbas siccaque virgulta, quae camino et incendio praeparantur, Symmachus posuit ἐπίζεμα, volens ostendere ferventis ollae superiores aquas, et in spumam bullasque assurgentes, quas

Graeci πομφόλυγας vocant. Sicut igitur spuma, quae super aquam est, cito dissolvitur: sic regnum decem tribuum velociter finietur, et peribunt excelsa, id est, BAMOTH (), de quibus scriptum est: *Verumtamen adhuc populus immolabat et adolebat in excelsis* (III Reg. XXII, 44). Ipsa autem excelsa ὧν sunt, sive AVEN (), id est, idoli, quod interpretatur *inutile*, quod idolum et inutile peccatum est Israel. Dissipato autem idolo et excelsis ejus.

(Vers. 9.) *Lappa et tribulus ascendet super aras eorum, et dicent montibus, operite nos, et collibus, cadite super nos. LXX: Spinae et tribuli ascendent super altaria eorum, et dicent montibus, operite nos, et collibus, cadite super nos.* Signum ultimae solitudinis, ut ne parietes quidem et extrema aedificiorum vestigia relinquantur. Eo tempore, *dicent montibus, operite nos, et collibus, cadite super nos.* Quod Dominus in ultimo tempore captivitatis Judaicae dicit esse complendum. Quidquid ergo nunc contra decem tribus, sive contra omnem dicitur Israel, sciamus τυπικῶς etiam ad totum populum posse transferri, ut quando Romani ceperint Jerusalem, et subverterint templum, sive cum judicii dies venerit, ut alii suspicantur, **113** dicant magno horrore metuentes, *montibus, operite nos, et collibus, cadite super nos*, mori magis optantes quam cernere quae afferunt mortem. Sed et spiritalis nequitiae Samaria, quae se a populo Dei diviserat, fecit regem suum transire velociter, sermonem videlicet haereticorum, atque doctrinam quasi spumam, sive cremium super faciem aquae, quorum aliud dum videtur, repente dissolvitur, aliud facile est tollere de aquarum summitatibus, et in ignem mittere. Tales sunt haeretici spumantibus verbis tumentes, et arsura praecepta

Christi baptismati ac sermonibus illius commiscentes. Quae omnia pertransibunt, et verba magnifica in quibus laboraverunt, quod interpretatur ὅν, illico dispergentur, in quibus peccavit Israel: tantaque erit solitudo doctrinae pessimae, ut spinae et tribuli ascendant super aras eorum. Spinas et tribulos ibi nasci, ubi agrorum nulla cultura est, omnibus patet. Istaе spinae sunt, quae suffocant sementem, et crescere non sinunt quae nascuntur in manu temulenti, quas pro uva fecit Israel. Dominus enim exspectavit ut faceret uvas, et fecit spinas, sive labruscam habentem uvae similitudinem, et amaro gustu vescentium ora torquentem. Ideo cum iudicii tempus advenerit, et fuerint cuncta subversa, dicent montibus, quos prius excelsos putabant, et magistris quondam suis, *operite nos: collibusque, cadite super nos*. Sed quia in montibus posuit, *operite nos: et in collibus, cadite*, sacratius aliquid explanandum est. Montibus, id est, sanctis qui veram habent et non fictam altitudinem, dicent: *operite nos. Beati enim quorum opertae sunt iniquitates (Psal. XXXI)*. Et collibus qui non habent altitudinem naturalem, quos dudum putabant habere aliquid summitatis, loquentur: *cadite super nos: montes enim operient, et colles cadent: haec autem fient prae pavore et incredibili formidine, per quam et montes et colles humiliabuntur*.

(Vers. 9, 10.) *Ex diebus Gabaa peccavit Israel: ibi steterunt. Non comprehendet eos in Gabaa praelium super filios iniquitatis: Juxta desiderium meum corripiam eos: congregabuntur super eos populi, cum corripientur* **114** *super duas iniquitates suas. LXX: Ex quo colles sunt, peccavit Israel: ibi steterunt: non comprehendit eos in colle bellum super filios iniquitatis: venit ut*

corriperet [Al. corrumperet] eos: et congregabuntur super illos populi, quando correpti fuerint in duabus iniquitatibus suis. Ex eo die quo uxorem Levitae turpiter atque crudeliter interfecit Benjamin in urbe Gabaa, peccavit mihi omnis Israel (**Judic. XIX**): non quia ultus est injuriam, et scelus sanguine vindicavit; sed quia dolore maritali prosilivit ad pugnam, et sacrilegium in Deum suum noluit vindicare: eo quod in domo Michae ephod et theraphim quae pro idolis adorabantur, neglexerint. Hic igitur stetit Israel: ibi suum repressit gradum, ne ultra ambularet in viis Domini: idcirco non eos comprehendet propter Gabaa praelium, sive captivitas, sicut ipsi putant; ibi enim bene fecerunt ut persequerentur filios iniquitatis; sed corripiam, inquit, eos atque erudiam tota animi mei voluntate, et congregabo adversus illos populorum multitudinem, quia duas fecerunt iniquitates, vindicando hominem, et Dei sui injuriam negligendo. Sive duas iniquitates: quia primum peccaverunt in idolis Michae, secundo in vitulis Jeroboam: vel certe duos vitulos Samariae in Dan et Bethel, possumus duas iniquitates appellare, de quibus et Jeremias loquitur: *Duo pessima fecit populus meus: dereliquerunt fontem aquae vivae, et foderunt sibi lacus contritos, qui non possunt aquas continere* (**Jerem. II, 13**). Hae duae iniquitates contra duo Decalogi erupere praecepta, in quibus dicitur: *Ego Dominus Deus tuus: non erunt tibi dii alii absque me* (**Exod. X, 2, 3**). Septuaginta Gabaa, colles interpretati sunt: A diebus ergo collium peccavit Israel: quando montes Ecclesiae dereliquit, et ad colles, sive clivos descendit haereticos: doctiorem se putans quam Ecclesia est, et sublimius aliquid reperisse: *ibi steterunt*, hoc est, in errore perseveraverunt. Quodque sequitur: *Non comprehendet eos in colle praelium*, quidam sic

interpretati sunt: quia genuerunt filios iniquitatis, et de Ecclesia recedentes, coeperunt esse in collibus, cum persecutio advenerit, non eos comprehendet praelium, diabolo suos impugnare **115** nolente. Alii ita: Quoniam ex diebus collium peccavit Israel, et ibi stetit et ultra ambulare non potuit: nonne oportet eum in collibus a praelio comprehendi? Nonne debent pugnare adversus eum viri Ecclesiastici, ut illos destruant super filios iniquitatis? qui si fuerint comprehensi et superati, ultra generare non poterunt. Simulque Dominus pollicetur, quod corripiat eos atque erudiat, ut cum superati fuerint magistri, congregentur adversus eos discipuli sui, quos ante deceperant, et videant correptionem propter duas iniquitates, quia et Ecclesiam fontem Domini reliquerunt, et foderunt sibi lacus contritos, speluncas scilicet haereticorum, qui non possunt aquas, id est, doctrinam Salvatoris et sacramentum baptismi continere.

(Vers. 11.) *Ephraim vitula docta diligere trituram: et ego transivi super pulchritudinem colli ejus, et ascendam super Ephraim: arabit Judas: confringet sibi sulcos Jacob.* LXX: *Ephraim vitula* (sive *vacca*: etenim quod Hebraice dicitur EGLA), id est, μόσχος et δάμαλις, utrumque significat), *Ephraim ergo vitula edocta diligere contentionem: ego autem veniam super pulchritudinem colli ejus: superponam Ephraim, et reticebo Judam: roborabitur sibi Jacob.* Locus iste, immo omnia quae hoc capitulum sequuntur, magnis obscuritatibus involuta sunt. Unde et nos qui explanare conamur, et prudens simul lector attendat, ut si non veritatem, quod difficillimum est, saltem suspicionem verisimilium investigare valeamus. Hanc habet

consuetudinem sermo divinus, ut per tropologiam et metaphoram historiae exprimat veritatem. Igitur Ephraim similis est vaccae vel vitulae, quae a juventute sua didicit aream terere, et ferreos orbes super acervos segetum trahere, ut paleae a tritico separentur: et non solum didicit, verum nimia consuetudine coepit amare, quod docta est. Et ego, inquit, transivi super pulchritudinem colli ejus. Verbum Hebraicum ABARTHI (), id est, *transivi*, maxime quando a Deo dicitur, semper plagas et adversa significat. Denique et exterminator in Aegypto transisse memoratur. Quia ergo Ephraim vacca vel vitula **116** diligit aream terere, ego, inquit, *transivi super pulchritudinem colli ejus*, et tumentes cervicum toros iugo imposito edomui. Quid memorem Legis jugum? ipse ascendi super eam, et me ita laborante, Judas, hoc est, duae tribus coeperunt arva scindere vomere, et in sulcos terram reclinare. Portante autem jugum Ephraim, et arante Juda, confregit sibi sulcos Jacob. Hic Jacob ad distinctionem Israel et Judae, duodecim tribus intelligamus: quod coeperint aratri [Al. rastris] glebas frangere, terramque comminuere: ut emollita recipiat sementem, et fecunda post modicum seges pullulet. Pro *tritura*, vel *area*, *contentionem* Septuaginta transtulerunt, et est sensus: Quia Ephraim non vult Legis recipere jugum, ego transibo et ascendam super pulchritudinem colli ejus: ut diseat contentiosa vacca atque lasciviens laborare, quod non vult. Judas autem arabit sponte sua: quia habet templum, et moratur in lege, ut tota certatim duodecim tribus arva praeparent ad serendum. Quodque sequitur juxta eosdem Septuaginta; *Superponam Ephraim: et reticebo Judam, roborabitur sibi Jacob*, hic esse sensus potest: Ephraim qui contentiosus est et non vult Legis onera portare, imponam

captivitatem. Judam autem parumper relinquam, et nihil loquar de eo: quicumque autem tam de Ephraim, quam de Juda mea praecepta servaverit, roborabitur sibi et vocabitur Jacob. Secundum ἀναγωγήν hoc dici potest, quod Ephraim qui eruditus fuit in lege Dei, ut tereret aream Scripturarum, et meditaretur in ea die ac nocte, coepit diligere contentionem et jugum Legis abjicere, et contendere contra Ecclesiasticos in subversionem audientium. Unde Dominus elevatam cervicem et sibi sublimia promittentem, vel jugo premet, vel ipse transiens calcabit pedibus suis, et ascendet super eum, ut sciat se habere Dominum. Judas autem, hoc est, Ecclesiasticus arabit, in coepto opere perseverans. Sive: *Retinebo*, inquit, *Judam*. *Non enim sani indigent medico, sed qui male habent* (**Luc. V**). Jacob vero qui interpretatur *supplantator*, et quotidie supplantat vitia atque peccata, et accipit primitiva fratris sui, et haeres paternae 117 possessionis est, et dormit in Bethel, quod interpretatur *domus Dei*, sulcos glebasque confringet, ut molli sinu jactatam sementem terra suscipiat, et faciat centum modios hordei, sive, ut habetur in Hebraeo, centuplum. Neque enim credendum est quod patriarcha Isaac hordeo studuerit, et non frumento. Usque hodie vir Ecclesiasticus Jacob glebas historiae et litterae duritiam confringit in partes, et spiritaliter dividit, ut possint fruges reddere spiritales. Quod quidem et Dominum fecisse legimus, ut quinque Legis panes, quos integros populus comedere non poterat, in frusta concerperet: ut per apostolorum manus vescendos credentibus daret (**Luc IX**). Quod autem dicit juxta Septuaginta, *roborabitur sibi Jacob*, ostendit sibi omnem laborantem laborare, ut fructus capiat sempiternos.

(Vers. 12.) *Seminate vobis in justitia, metite in ore misericordiae. Innovate vobis novale: tempus autem requirendi Dominum, cum venerit qui docebit vos justitiam.* LXX: *Seminate vobis in justitia, vindemiate fructum vitae: illuminate vobis lumen scientiae, quoniam est tempus: quaerite Dominum, donec veniant fruges justitiae vobis.* Servat ab agricolis semel coeptam translationem. Dixerat Ephrain vitulam edoctam trituram areae amare ac diligere, et se ascendisse super collum ejus, et arasse Judam, et confregisse sulcos, sive glebas Jacob. Nunc praecipit ut seminent sibi per poenitentiam, et seminent in justitia, id est, in Lege, metantque in misericordia, id est, in gratia Evangelii. Ibi enim: *Oculum pro oculo, dentem pro dente (Exod. XXI):* hic legimus: *Qui te percusserit in dexteram maxillam, praebe ei et alteram (Matt. V, 39).* Cumque seminaveritis in justitia, et messueritis in misericordia, innovate vobis laeta novalia. Redditque causas cur seminent, cur metant, cur innovent laeta novalia. *Tempus, inquit, requirendi Dominum est, cum venerit, Christus atque Salvator, qui docebit vos justitiam,* quam nunc speratis in Lege: *Finis enim Legis Christus est ad justitiam omni operanti bonum (Rom. X).* Pro eo quod nos diximus, *metite in ore misericordiae,* Septuaginta transtulerunt, *vindemiate fructum vitae:* magisque semini convenit messio, quam vindemia: fructus autem vitae ipse est, qui et lignum vitae. Et **118** pro eo quod nos posuimus, *innovate vobis novale,* illi verterunt, *illuminate vobis lumen scientiae,* ut ex operibus atque mandatis Legis notitiam habere mereamur, juxta illud quod in quodam libro legimus: *Desiderasti sapientiam: serva mandata, et Dominus dabit eam tibi (Eccli. I, 33).* Qui enim mandata in opera

verterit, seminat in justitia, et metet ex ea fructus vitae. Unde et alibi legimus: *Mandatum Domini lucidum illuminans oculos* (Psal. XVIII, 9). Et Isaias ad Dominum dicit: *Lux praecepta tua super terram*. Et in alio loco: *A mandatis tuis intellexi* (Psal. CXVIII). His quoque, qui ab Ecclesia separati sunt, et falsum sibi Christianorum nomen assumunt, praecipitur ut agant poenitentiam, et utrumque recipiant Testamentum: in Veteri justitiam seminent, in Novo metant misericordiam: et illuminent sibi lumen scientiae, sive innovent sibi novalia, et requirant Dominum, qui docere eos potest veram justitiam, falsosque magistros destruant, a quibus non discunt justitiam, sed iniquitatem.

(Vers. 13.) *Arastis impietatem, iniquitatem messuistis: comedistis frugem mendacii*. LXX: *Quid reticetis impietates, et iniquitates ejus vindemiastis: comedistis fructum mendacem*. Cogor contra voluntatem meam saepius de Hebraeae linguae proprietatibus disputare: neque enim rhetorum more sententias repetimus, verba construimus, et audientes vel legentes in laudes nostras declamationibus suscitamus: sed quae obscura sunt, maxime alienae linguae hominibus explanare nitimur. Supra ubi nos interpretati sumus, *arabit Judas*, in Hebraico legitur JEROS (יֵרוֹשׁ) per JOD primam litteram, quam Septuaginta VAU (ו) putantes, interpretati sunt, *et tacebo*. Nunc quoque in Hebraeo scriptum est ARASTHEM, (אַרַּסְתֶּם) quod nos vertimus, *arastis*: pro quo Septuaginta transtulerunt, *quid reticetis*: simili errore quo supra, *silentium* pro *aratione* interpretantes. Est autem sensus iste dictorum: Super collum vitulae Ephraim contentiosae amantisque trituram ego transivi, et ego ascendi, ut, arante Juda, et confringente sulcos, Jacob tereret aream, et

solis ferret calorem. Monuque eos ut seminarent in justitia, et meterent in misericordia, et facerent sibi novalia: tempusque requirendi Dominum illud esse **119** cognoscerent, quo venturus est qui docebit nos justitiam. Me haec jubente, et volente de laetis novalibus fructus justitiae ac misericordiae accipere, araverunt impietatem, qua egerunt impie contra Dominum, relinquentes Creatorem, et colentes idola, et messuerunt iniquitatem, de malo semine malas fruges recipientes, de quibus fecerunt non solum panem subcinericium, sed fraudulentum atque mendacem, qui vana spe deciperet comedentem. Istiusmodi sunt haeretici, qui arant sermone composito, et protegunt vel tacent impietatem: ne impietas esse videatur, sed credatur pietas. Unde quia dixerunt in corde suo, non est Deus (**Psal. XIII**), corrupti sunt et abominabiles facti sunt, et messuerunt, sive vindemiaverunt iniquitates. Quomodo enim radix omnium malorum est avaritia (**I Tim. VI**): sic peccatorum scelerumque cunctorum radix est impietas, quam qui araverit, sive seminaverit, metet iniquitates. Qui igitur araverunt impietatem, et messuerunt iniquitates, comederunt fructum mendacii: omnia quae falsa sunt deceptis populis praedicantes, ut non quaerant panem verum, qui de coelo descendit: sed panem mendacii, qui suffocat et interficit devorantes.

(Vers. 14 et 15.) *Quia confisus es in viis tuis: in multitudine fortium tuorum consurget tumultus in populo tuo, et omnes munitiones tuae vastabuntur: sicut vastatus est Salmana a domo ejus, qui vindicavit [Vulgat. judicavit] Baal in die praelii, matre super filios allisa, sic fecit vobis Bethel a facie malitiae nequitiarum vestrarum. LXX: Quia sperasti in curribus tuis, in multitudine fortitudinis tuae, consurget*

perditio in populo tuo, et omnia murata tua abibunt; sicut principes Salmana de domo Jerobaal in diebus belli, matrem super filios alliserunt, sic faciam vobis, domus Israel, a facie malitiarum **120** *vestrarum.* Ideo comedistis frugem mendacii, et in cunctis quae proposuistis, spes vos vana decepit; quia confisus es, o Ephraim, in viis idololatriae tuae: hae sunt enim viae tuae, et in multitudine fortium tuorum, non in Deo habens spem, sed in exercitus robore. Itaque consurget tumultus in populo tuo, quod Hebraice dicitur, SAON (), id est, *sonitus* et *fremitus* ululantis exercitus, quibus clamantibus, omnes munitiones tuae vastabuntur, et ea quae munita arbitrabaris et tuta, patebunt hostibus, et sic vastabuntur, quomodo vastatus est atque contritus Salmana princeps Madianitarum, qui interfectus est a domo Jerobaal (**Judic. VIII**). Haud dubium quin Gedeonem significet, qui ex eo quod destruxit fanum Baal, lucumque succidit, et ille se vindicare non potuit, cognomentum *Jerobaal* sortitus est, id est, *ulciscatur se Baal*; ut quomodo Salmana interfecit filios coram matribus suis, ipsis quoque matribus deinceps interfectis: sic et filii tui, o Ephraim, te praesente interficiantur [*Al. interficientur*], qui et ipse trucidandus es. Quaerimus, ubi scriptum sit, quod Salmana matrem super filiis occiderit: legimus in Judicum libro loquente Gedeone ad principem Madian : *Quomodo absque liberis fecit gladius tuus multas matres, ita sine filiis erit inter mulieres mater tua* (**Judic. VIII**). Sicut igitur vastatus est Salmana ab Jerobaal, quem male quidam arbitrantur Jeroboam filium Nabath, qui decem tribubus praefuit, et vastatus est, ut in Hebraeo continetur, ab ARBEL (), id ipsum significante, quod et *Jerobaal*, sed breviori disertiorique sermone: sic fecit vobis, o Israel, a facie

malitiarum vestrarum Bethel, in qua vitulum aureum posuistis, et estis venerati Aegyptios deos. Pro *Bethel*, quod interpretatur *domus Dei*, LXX transtulerunt *domus Israel*, **121** quod in Hebraeo penitus non habetur. Evasimus utcumque de confragosis locis: nunc in altum vela tendentes, allegoriae pelagus transeamus. *Quia confisus es*, o Ephraim, *in viis*, sive, *in curribus tuis*, de quibus scriptum est: *Hi in curribus et hi in equis: nos autem in nomine Domini Dei nostri magnificabimur* (**Psal. XIX, 8**): et confisus es in multitudine fortium tuorum, quos tibi falsa scientia roborasti: ideo consurget tumultus et sonitus in populo tuo. Quidquid enim loquuntur haeretici, non habent vocem sententias explicantem, sed tumultum clamoremque et sonitum. *Et omnes munitiones tuae*, sive quae murata sunt, *vastabuntur* (non enim testimoniis Scripturarum, sed arte dialectica, et argumentis philosophorum munita sunt atque constructa) *sicut vastatus est quondam Salmana* a Gedeone, matre super filiis interfecta. Cujus historiae et octogesimus secundus psalmus meminit: ubi inter caeteros duces Madian etiam Salmana fuisse commemorat, dicens: *Fac eis, Domine*, haud dubium quin eos significet qui contra Dominum inierunt pactum sive testamentum, *sicut Madian et Sisarae* (**Ps. LXXXII, 12, 13**). Et post reliqua: *Pone*, inquit, *principes eorum sicut Oreb et Zeb, et Sebee, et Salmana, omnes principes eorum qui dixerant: haereditate possidemus sanctuarium Dei*. Et in hoc eodem psalmo duces haereticorum describuntur, qui altare Dei sibi vindicare conati sunt. Quodque sequitur: *Sicut fecit vobis, Bethel, a facie malitiae nequitiarum vestrarum*, proprie haereticorum principibus coaptatur, quod eis fecerit Bethel quam ipsi vocant Bethel, hoc est, *domum Dei*, et falsam

Ecclesiam; ut sit sensus: Sic vobis faciet Ecclesia vestra quam vocatis domum Dei: caeterum ex quo a vobis tenetur, appellanda est Bethaven, id est, *domus idoli*, propter multitudinem malitiarum vestrarum.

(Cap. XI.---Vers. 1 et 2.) *Sicut mane transiit, pertransit rex Israel: quia puer Israel, et dilexi eum, et ex Aegypto vocavi filium meum: vocaverunt eos: sic abierunt a facie eorum: Baalim immolabant, et simulacris sacrificabant.* LXX: *Mane projecti sunt, projectus est rex Israel, quia parvulus Israel, et ego dilexi eum, et ex Aegypto vocavi* **122** *filios suos. Sicut vocavi eos, ita abierunt a facie mea ipsi: Baalim immolabant, et sculptilibus adolebant.* Diversis figuris eundem explicat sensum. Qui supra dixerat: *Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquae;* eo quod spuma et bullae in aquarum summitatibus natantes celeriter dissolvantur: nunc eandem rem sub alia ponit similitudine. Sicut enim ortus aurorae et diluculum et principium diei, quod appellatur mane, inter noctis solisque viciniam transit celeriter; ita ut finiatur nox et clarescat dies: sic rex Israel, id est, decem tribuum velociter transiet. Exponitque beneficia quae in ipsum contulerit Deus. Dum, inquit, esset puer et parvulus, et captus in Aegypto teneretur, intantum eum dilexi, ut mitterem servum meum Moysen, et ex Aegypto vocarem filium meum, de quo dixi in alio loco: *Filius primogenitus meus Israel* (**Exod. IV**). Et quia Israel singulariter quidem dicitur, sed pluraliter intelligitur: quomodo et populus et Ephraim et Judas: siquidem in numero singulari multus est numerus, qui hoc numero continetur, veteris recordatur historiae, quod vocaverit quidem eos per Moysen et Aaron, qui vocaverunt eos, ut egrederentur de Aegypto: ipsi vero

vocati ab eis recesserunt a facie eorum, vertentes ei terga, et mentis duritiam gestu corporis indicantes. Nec eis suffecit vocantes contemnere, nisi immolarent Baal et sculptilibus suis, sive simulacris adolerent incensum. Adorasse eos Baal primum sub Achab rege Israel legimus, qui Sidonii regis filiam Jezabel duxit uxorem, et Babylonium ac Phoenicis idolum transtulit in Samariam. Ergo distantia peccata temporibus, uno sermone conjungit: quomodo primum vocati sint de Aegypto et appellati filii, deinde in solitudine recesserint a Deo, Beelphegor magis colentes, quam Deum, et postea in terra sancta Baalim et Astaroth, et caeteris idolis servierint. Et transire haereticos instar diluculi, et regem eorum diabolum, vel haeresiarcham intelligimus, quos in infantia (quando crediderunt in Ecclesia, et erant parvuli, et Christi nomine censebantur) dilexit eos Deus, et vocavit **123** illos de tribulatione et tenebris Aegypti. Vocavit autem per apostolos et doctores Ecclesiae. Cumque a meis, inquit, ducibus sint vocati, recesserunt a facie eorum, et adoraverunt Beelphegor, hoc est, suis vitiis et libidini servierunt, et postea immolabant Baalim et simulacris, quae sibi confinxerant. Singuli enim haereticorum habent deos suos, et quodcumque simulaverint, quasi sculptile colunt [*Al. ponunt*] atque conflatile. Pro eo quod nos diximus: *Ex Aegypto vocavi filium meum* (**Matth. II**), Septuaginta transtulerunt: *Ex Aegypto vocavi filios ejus*, quod in Hebraico non habetur: nullique dubium est, Matthaeum de hoc loco sumpsisse testimonium juxta Hebraicam veritatem. Ergo qui detrahunt nostrae translationi, dent Scripturam, de qua Evangelista hoc testimonium sumpserit, et interpretatus sit in Domino Salvatore, quando de Aegypto reductus est in terram Israel. Et cum invenire non quiverint, desinant rugare frontem,

adducere supercilium, crispare nares, digitis concrepare. Hunc locum in septimo volumine Julianus Augustus quod adversum nos, id est, Christianos evomuit, calumniatur, et dicit: quod de Israel scriptum est, Matthaeus evangelista ad Christum transtulit, ut simplicitati eorum, qui de gentibus crediderant, illuderet. Cui nos breviter respondebimus: Primum Matthaeum Evangelium Hebraeis litteris edidisse, quod non poterant legere nisi hi qui ex Hebraeis erant. Ergo non propterea fecit, ut illuderet ethnicis. Sin autem Hebraeis illudere voluit, aut stultus, aut imperitus fuit: stultus, si apertum finxit mendacium: imperitus, si non intellexit, de quo haec dicerentur. Stultitiam ipsum volumen excusat, quod prudenter ordinateque compositum est: imperitum non possumus dicere, quem ex aliis testimoniis Scripturarum scientiam Legis habuisse cognoscimus. Superest ut illud dicamus quod ea quae τυπικῶς praecedunt in aliis, juxta veritatem et adimpletionem referantur ad Christum: quod Apostolum in duobus montibus Sina et Sion, et in Sara et Agar fecisse cognovimus. **124** Neque enim non est Sina mons, et non est Sion: non fuit Sara, et non fuit Agar; quia haec apostolus Paulus ad duo retulit Testamenta (**Gal. IV**). Sic igitur hoc quod scriptum est: *Parvulus Israel, et dilexi eum, et ex Aegypto vocavi filium meum*, dicitur quidem de populo Israel, qui vocatur ex Aegypto, qui diligitur, qui eo tempore post errorem idololatriae quasi infans et parvulus est vocatus: sed perfecte refertur ad Christum. Nam et Isaac in typo Christi fuit quod futurae mortis ligna sibi ipse portaverit (**Genes. XXII**): et Jacob quia Liam dolentem oculos, et Rachel pulchram habuerit uxorem (**Gen. XXIX**). In Lia quae major erat, caecitatem intelligimus Synagogae, in Rachel pulchritudinem Ecclesiae: et tamen qui ex parte typi fuerunt

Domini Salvatoris, non omnia quae fecisse narrantur, in typo ejus fecisse credendi sunt. Typus enim partem indicat: quod si totum praecedat in typo, jam non est typus, sed historiae veritas appellanda est. Haec breviter ut in Commentariis diximus: nunc ad reliqua recurramus.

(Vers. 3, 4.) *Et ego quasi nutritius Ephraim, portabam eos in brachiis meis, et nescierunt quod curarem eos. In funiculis Adam traham eos, in vinculis charitatis. Et ero eis quasi exaltans jugum super maxillas eorum, et declinavi ad eum ut vesceretur.* LXX: *Et ego colligavi [Al. collocavi] Ephraim, suscepi eum super brachium meum; et non cognoverunt ut sanarem illos in corruptione hominum: extendi eos in vinculis charitatis meae. Et ero illis, quasi dans alapas homo super maxillas ejus: et respiciam ad eum praevalens ei.* Multum inter se Hebraicum et Septuaginta interpretum editio dissonant. Tentemus igitur juxta Hebraeos historiam; juxta LXX, ἀναγωγήν texere. Qui supra dixerat: *puer Israel et dilexi eum, et ex Aegypto vocavi filium meum;* et postea intulit quod perpetraverit nefas, *Baalim immolabant, et simulacris sacrificabant,* nunc narrat quo Israel amore dilexerit, secundum illud quod in Deuteronomio legitur: *Portavit te Dominus Deus tuus, ut solet homo gestare parvulum filium suum, in omni via, per quam ambulasti, donec venires ad locum istum (Deut. I, 31). 125* Et in alio loco: *Expandit alas suas et assumpsit eum, atque portavit in humeris suis (Ibid. XXXII, 11).* Ego, inquit, qui pater eram, nutritius factus sum, et parvulum meum in ulnis meis ipse portabam, ne laederetur in solitudine, et ne vel aestu vel tenebris terreretur, in die nubes eram, in nocte ignis columna (**Exod. XIII**): ut quos protexeram, meo illustrarem et sanarem lumine, cumque

peccassent, et fecissent sibi vituli caput, dedi locum poenitentiae, et ignoraverunt quod curarem eos, et vulnus idololatriae quadraginta annorum spatio obducerem, et pristinae redderem sanitati. Curavi autem eos propter funiculos et vincula charitatis, quibus mihi Abraham, Isaac, et Jacob astrinxeram. Pro *Adam* enim Aquila et Symmachus et Septuaginta et Theodotio, *homines* transtulerunt: ut dicerent, *in funiculis hominum traham eos, in vinculis charitatis*. Quodque sequitur: *Ero eis quasi exaltans jugum*, pro quo interpretatus est Symmachus: *et putaverunt quod imponerem jugum super maxillam eorum*, dupliciter accipitur: aut abstuli ab eis jugum cunctarum per circuitum nationum: aut Legem meam quasi gravissimum jugi pondus arbitrati sunt. Et dedi eis escam manna in deserto (**Exod. XVI**), quo vescerentur, hoc est enim, quod ait, *declinavi ad eum, ut vesceretur*: pro quo interpretatus est Symmachus, *et declinavi ad eum cibos*. Non quod Deus ad eum declinaverit, sed quod cibum mannae ad eum fecerit declinare. Aliter: Intantum dilexi eos, et tam clemens pastor fui, ut morbidam ovem humeris meis ipse portarem (**Luc. XV**): ipsi vero ignoraverunt quod mea illos passione curarem: et qui amator sum omnium hominum, traherem eos ad credendum in vinculis charitatis, juxta illud quod in Evangelio scriptum est: *Nemo venit ad me, nisi Pater qui misit me traxerit eum* (**Joan. VI, 44**). Et arbitrati sunt jugum meum leve, esse gravissimum: et declinavi ad eos deserens regna coelorum, ut cum eis vescerer, assumpta forma hominis, sive dedi eis esum Corporis mei: ipse et cibus et conviva. Transeamus ad intelligentiam spiritualem, juxta Septuaginta duntaxat interpretes: ne si utrumque et secundum historiam, et 126 secundum ἀναγωγήν voluerimus exponere, tendamus

libri magnitudinem. Illis immolantibus Baalim quae de suo corde finxerunt, et me vocante, fugientibus a facie mea (ita enim in Septuaginta continetur), ego clementissimus Dominus ligabam pedes Ephraim, ne a me longius fugerent: hoc enim significat συνεπόδισα. Ligabam autem testimoniis Scripturarum, et disputatione magistrorum Ecclesiae, ut ligatos per patientiam suis brachiis contineret, non intelligentes quod patientia Dei salutis eorum esset occasio. Unde in corruptione hominum, videlicet magistrorum, qui eos deceperant contractos perfidiae frigore, extendi calorem fidei, et quasi repugnantes vinculis meae dilectionis astrinxi. Et quia non sua sponte currebant, sed vincti funibus trahebantur, paululum maxillas eorum alapis verberavi, non puniens; sed corrigens et emendans. Iudex lacerat carnes, torquet funiculis, flagellis atque ignibus cruciat. Qui autem pater est, lascivientem filium palma percutit manus [*Al. manu*]. Et pulchre non dixit, ero eos alapis verberans, sed quasi homo maxillas manu percutiens. Percutit autem Deus filios aberrantes comminatione poenarum, Evangelica lectione, et testimoniis prophetarum. Cumque sic percusserit in maxilla, ut haereticorum panem atque doctrinam excutiat de ore polluto: tunc respicit ad eum, dicente sibi filio verberato: *Respice in me, et miserere mei (Psal. LXXXV, 16)*. Et iterum: *Respice et exaudi me, Domine Deus meus (Psal. XII, 4)*. Cumque eo respexerit, praevalebit, sive proderit eis, id est, superabit adversarios, et de fugitivis servos faciet. Sive dabit eis verum et dulcem cibum, qui prius haereticorum mendacia et cibos amarissimos devorabant.

(Vers. 5, 6 et 7.) *Non revertetur in terram Aegypti, et Assur ipse [Vulg. addit est] rex ejus, quoniam noluerunt converti.*

Coepit gladius in civitatibus ejus, et consumet electos ejus: et comedet capita eorum, et populus meus pendebit ad reditum meum. Jugum autem imponetur eis simul, quod non auferetur. LXX: Habitabit Ephraim in Aegypto, et Assur ipse rex ejus: quia noluit converti. Et infirmatus est gladius in civitatibus ejus, et requievit 127 in manibus illius, et comedent de cogitationibus suis: et populus ejus suspensus est ex incolatu suo, et Deus super pretiosa ejus irascetur, et non exaltabit eum. Quando dicit: *non revertetur in terram Aegypti*, ostendit quod reverti cupiat, sed ire non possit. Reverti autem cupiebat Israel ab Aegyptiis auxilium efflagitans; sed possessus est ab Assyrio, qui cepit eum, et dominatus est illius jure victoris, et hoc passus est, quia converti noluit, nec agere poenitentiam. Vel certe dicamus, quod reversus sit in terram Aegypti, quando Aegyptios in terra sancta adoravit deos, vel illo sensu accipiendum, quo supra dictum est: *Aegyptum invocabant, ad Assyrios abierunt.* Coepit itaque gladius in civitatibus ejus, sive *irruet*, ut interpretatus est Aquila, aut *vulnerabit*, ut Symmachus transtulit. Et vide quantum pondus sit miseriarum, ut non agri vel possessiones ac rura vastentur; sed medias civitates hostis introeat, et consumat electos ejus, sive *brachia* illius, ut interpretatus est Symmachus, quod Hebraice dicitur BADDAU (). Cumque consumpserit gladius electos, et principes, sive robur exercitus, et devoraverit vel capita vel consilia eorum, ut non possint aliquod invenire praesidium, tunc plebs miserabilis quae ad me reverti noluit, meum ad se reditum praestolabitur. Et sero aget poenitentiam, hostibus cuncta vastantibus. Itaque quia peccata grandia grandibus sunt punienda suppliciis, imponent eis qui derelicti fuerint de populo (rege eorum ac principibus Assyrio mucrone

truncatis) jugum gravissimum servitutis, et imponent pariter quod non auferetur juxta litteram, nisi spiritualiter tollatur in Christo. Juxta Septuaginta habitabit Ephraim in Aegypto, terram sanctam se habere dicens, et Ecclesiam Domini Salvatoris; sed vitiis atque peccatis et perversitate fidei semper in Aegypto commoratus est. Quia igitur habitavit in Aegypto, sensus magnus Assyrius erit rex ejus: noluit enim reverti ad Ecclesiam, et virtute perdita, id est, Christo, qui est Dei virtus et Dei sapientia, semper in languore versatus est, et infirmus fuit, cunctis daemonibus ac perturbationibus subjacens: idcirco gladius, **128** hoc est, scientia spiritualis, vel sermo Ecclesiastici viri, vastans atque debellans semper versabitur in urbibus ejus, quas impie extruxit contra Dominum, et ipse gladius requiescet in manibus ejus, ut occisus ab alio, alium non possit occidere, nec contra adversarium levare manum. Denique recipient, et vorabunt secundum consilia sua. Infelix autem populus et vulgus indoctum suspirabit antiquam patriam, et captum se esse sentiet, sive pendeat in incolatu suo, nesciens quid agat, et quo vertatur ignorans. Deus vero super pretiosa eorum, aurum videlicet et argentum quae acceperant ab eo, de quibus saepe diximus, irascetur, et nequaquam liberabit eum qui suo vitio corrui. Hoc juxta LXX; eundem autem sensum et Hebraico coaptabimus.

(Vers. 8 et 9.) *Quomodo dabo te, Ephraim: protegam te, Israel? quomodo dabo te sicut Adama: ponam te ut Seboim? Conversum est in me cor meum: pariter conturbata est poenitudo mea. Non faciam furorem irae meae: non convertar, ut disperdam Ephraim: quoniam Deus ego sum [Vulg. tacet sum] et non homo: in medio tui sanctus, et*

non ingrediar civitatem. LXX: Quid faciam tibi, Ephraim: protegam te, Israel? Quid faciam tibi? sicut Adama ponam te, et sicut Seboim: conversum est cor meum in ipso: simul conturbata est poenitudo mea. Non faciam juxta iram furoris mei. Non derelinquam ut deleatur Ephraim: quoniam Deus ego sum, et non homo: in te sanctus: et non ingrediar civitatem. In eo loco ubi nos et LXX interpretati sumus: *protegam te, Israel?* in Hebraico scriptum est AMAGGENACH () quod Aquila transtulit, ὄπλῳ κυκλώσω σε, id est, *scuto circumdabo te*. Quod cum in bonam partem putaremus intelligi, et significare protectionem, ex editione Symmachi contrarius nobis sensus subjicitur, dicentis, ἐκδώσω σε, id est, *tradam te*. Ex translatione quoque Theodotionis non prospera, sed adversa demonstrantur: ἀφοπλίσω σε quod significat, *nudabo te*, et auferam a te ὄπλον, hoc est, *scutum*, quo te ante protexeram: et hic sensus magis convenit Domino comminanti. Quod igitur dicit, hoc est: quoniam noluerunt converti, et Assur factus est rex eorum, devorabit gladius et urbes et **129** principes et populum, et imponetur eis jugum, quod non auferetur ab eis: et quia videbatur dura sententia, nequaquam eis locum poenitentiae derelinquens, nunc Deus parentis ad Israel loquitur affectu: *Quid tibi faciam, Ephraim?* quomodo te meo auxilio denudabo? quid tibi faciam? qua te arte corripiam? quo potero sanare medicamine? Sicut Adama et Seboim ponam te, quae duae sunt quinque urbium, sicut in Genesi legimus: *Sodoma et Gomorrha, Adama, et Seboim et Bale, quae est Segor*, et Syro sermone *Zoara* dicitur. Ponam itaque et vertam te in solitudinem, et delebo usque ad cineres ac favillas, sicut delevi Adama et Seboim. Cumque duram, immo crudelem

sententiam protulisset, rursum parentis affectu misericordia vincitur, et austeritatem iudicii pietate mitigat patris. Dicit enim: *Conversum est in me cor meum: pariter conturbata est poenitudo mea*. Statim ut locutus sum, me Ephraim et Israel sicut Adama Seboimque positurum, mea commota sunt viscera. Poenituit me meum quondam populum delere in perpetuum: idcirco non faciam secundum furorem iracundiae meae, nec de mea clementia commutabor, ut disperdam Ephraim: non enim percutio ut perdam in perpetuum; sed ut emendem. Crudelitas mea poenitentiae et pietatis occasio est: *Deus enim ego sum, et non homo*. Homo ad hoc punit ut perdat, Deus ad hoc corripit ut emendet. *In medio tui sanctus, et non ingrediar civitatem*, hoc est, non sum unus de his, qui in urbibus habitant, qui humanis legibus vivunt, qui crudelitatem arbitrantur justitiam, quibus jus summum summa malitia est; mea autem lex meaque justitia est salvare correctos. Possumus et aliter dicere: quia primus Cain parricida extruxit civitatem in nomine filii sui Enoch, in hujusmodi urbem Dominus non ingreditur, quae ex scelere et sanguine et parricidio fabricata est. Sin autem voluerimus legere, *quomodo dabo te, Ephraim, protegam te, Israel?* Sic intelligendum est: Quid tibi faciam? num protectione dignus es, qui tanta fecisti? Notandum quoque quod ubi contra Judam dicitur, id est, populum Dei, non Adama ponitur et Seboim, sed Sodoma et Gomorrha. Legimus enim in Isaia: *Audite legem Dei, 130 principes Sodomorum: attendite verbum Domini, populus Gomorrhae (Isai. I, 10)*. In Evangelio quoque civitas, quae et apostolos non receperit, excutientibus eis pulverem pedum suorum, dicitur de ea, quod in die iudicii tolerabilius erit terrae Sodomorum et Gomorrhae, quam civitati illi (**Mat. X**). Et ad Jerusalem prophetalis sermo

dirigitur: *Justificata est Sodoma ex te* (**Ezech. XVI**). Datur ergo nobis suspicio, quod Sodoma et Gomorrha principes fuerint in peccato, et Adama et Seboim earum exempla sectatae sint, quod potentes potenter tormenta patiantur (**Sapient. VI**): et servus qui scit voluntatem Domini sui, et non facit eam, vapulet multis (**Luc. XII**). Unde et Ecclesiastici viri, si iisdem quibus haeretici sceleribus continentur, nequaquam Adamae et Seboim, quae inferiores sunt; sed Sodomae et Gomorrhae, quae majorum criminum esse dicuntur, cruciatibus subjacebunt. Ad haereticos quoque deceptumque ab eis populum loquitur Dominus, quod nisi egerit poenitentiam, ponantur sicut Adama et Seboim, ut nullam spem habeant salutis. Rursum ut clementissimus pater dicit se suam mutare sententiam, et poenitere quod talia sit locutus, ut illos quoque ad conversionem et ad poenitentiam provocet. Non faciam, inquit, in furore meo, non disperdam Ephraim. Quantum, inquit, in me est, quantum ego cupio, si errorem veritate correxerit, si me magis amaverit quam principes haereseos, *Deus enim ego sum, et non homo*, lapsis manum porrigam, errantes ad salutem vocabo. Et quia sanctus sum, propterea non ingrediar civitatem, id est, conciliabula et urbes haereticorum. Foras exeuntes de urbibus suis, libenter recipio: in civitates eorum non ingrediar. Hoc quod dixit, *non ingrediar civitatem*, et juxta LXX sequitur: *post Dominum ambulabo*, quidam sic interpretati sunt, ut dicerent Domino populum respondisse, et esse sensum: Quia conversum est cor tuum in te, et non secundum peccata nostra fecisti nobis; sed imitaris clementiam tuam, et nostra delicta non punis, et polliceris te sanctum et clementem in nostri medio versaturum; idcirco et ego malorum hominum non ingrediar civitatem: nec ero de numero peccatorum; sed ambulabo post

Dominum Deum meum. Hebraei autem ex persona Dei ita edisserunt. **131** Non te derelinquam: non ibo ad aliam gentem: nec ingrediar alteram civitatem.

(Vers. 10 et 11.) *Post Dominum ambulabunt: quasi leo rugiet: quia ipse rugiet: et formidabunt filii maris, et volabunt [Vulg. avolabunt] quasi avis [Al. aves] ex Aegypto, et quasi columba de terra Assyriorum: et collocabo eos in domibus suis, dicit Dominus.* LXX: *Post Dominum ambulabo: sicut leo rugiet: quia ipse rugiet, et formidabunt filii aquarum, et volabunt quasi avis ex Aegypto, et quasi columba de terra Assyriorum: et collocabo eos in domibus suis, dicit Dominus.* Domino prospera pollicente, populus convertetur ad eum: et ambulabit post Dominum; quia Dominus rugiet quasi leo. De quo et Amos propheta commemorat: *Dominus de Sion rugiet, et de Jerusalem dabit vocem suam (Amos I, 2).* Rugiet autem quando dicit: *sicut Adama, ponam te ut Seboim.* Cumque ille rugierit, tunc formidabunt filii maris, sive aquarum, ut LXX transtulerunt. Etenim verbum MAIM (), quod per tres litteras scribitur MEM, JOD, MEM: si legatur MAIM, *aquas* significat: si MEJAM, *de mari* intelligitur. Haec Hebraei ad adventum Christi referunt, quem sperant esse venturum. Nos jam transacta convincimus; quia et de Aegypto, et de Assyriis, hoc est, ab Oriente et Occidente, et ab Aquilone et a Meridie venerunt, et quotidie veniunt qui discumbant cum Abraham, Isaac et Jacob (**Matt. VIII**). Filios autem maris, sive aquarum, eos possumus appellare, qui sagena Domini comprehensi sunt, et abstracti de mari hujus saeculi (**Matt. XIII, 47**). Cumque capti fuerint de morte ad vitam, collocabuntur in domibus suis: quae horrea vocat Evangelium (**Matt. XIII**), in

quibus electa et a paleis separata frumenta conduntur. Natura leonum esse dicitur: ut cum infremuerint et rugierint, omnia animantia contremiscant, et fixo gradu se movere non possint: tantus pavor est et tanta formido. Itaque et Dominus cum instar leonis rugierit, et intonuerit, ac dederit vocem suam, cunctae aves et universa volatilia perhorrescent: et ibunt ad nidos, id est, ad domos suas in quibus Dominus habitabit cum eis. Dicamus et aliter: Cum verus leo infremuerit, falsus leo qui est **132**, juxta apostolum Petrum, adversarius noster (**I Par. V**), illico conticescet, et omne dogma perversum os suum aperire non poterit: quique ante ab eo capti fuerant, rugitu leonis soluti et comminatione terribili, sequentur Dominum Deum suum. Tunc timebunt filii maris, sive aquarum, qui in amaritudine et salsis haereticorum aquis fuerant procreati; et assumptis pennis, volabunt quasi aves ex Aegypto, et quasi columba de terra Assyriorum, et dicent: *Quis dabit mihi pennas sicut columbae, et volabo et requiescam* (**Ps. LIV, 7**)? ut qui apud haereticos laboraverant, requiescant in Ecclesia, et habitent in domibus suis, de quibus fuerant errore seducti. Aegyptum, id est, MESRAIM () *tribulationem* interpretari, et *angustiam* novimus: Assyrios quoque, *dirigentes*, sive, ut melius arbitramus, *arguentes*. Ab his ergo liberabuntur haeretici, cum habitare coeperint in domibus suis, et malis parentibus dixerint: *Relinquetur vobis domus vestra deserta* (**Matt. XXIII**).

(Vers. 12.) *Circumdedit me in negatione sua* [Vulg. abest sua] *Ephraim: et in dolo domus Israel: Judas autem testis descendit cum Deo et cum sanctis fidelis. LXX: Circumdedit me in mendacio Ephraim: et in impietate domus Israel et Juda: nunc cognovit eos Deus: et*

populus sanctus vocabitur Dei. Tradunt Hebraei hujusmodi fabulam: In exitu Israel ex Aegypto, quando ex alia parte mons, ex alia Rubrum mare, et ex alia Pharaonis cingebat exercitus, et inclusus populus tenebatur, caeteris tribubus desperantibus salutem, et aut reverti in Aegyptum, aut bellare cupientibus, solus Juda fideliter ingressus est mare, unde et regnum meruit accipere, et hoc esse quod nunc dicatur: Judas testis sermonum Dei, et astipulator ac vindex descendit cum Deo in mare, et inter sanctos fuit fidelissimus, ut verbis jubentis crederet Dei. Hoc illi dicunt. Nos coeptae explanationis sequamur ordinem, quod circumdederit Ephraim regia tribus et domus Israel, populus qui tribui regiae serviebat, et circumdederit eum in negatione sive mendacio, dum Dominum negant, et idola confitentur. Judas autem, hoc est, duae tribus, quae habebant Templum, Legem, Prophetas, et servabant praecepta **133** legalia, erant testes, gradientesque cum Deo et cum sanctis fideles. Sanctos possumus dicere vel angelos, vel patriarchas ac prophetas, et caeteros qui Dei imperio serviebant. Ad comparisonem enim illius temporis quo haec dicebantur, aberrante penitus Ephraim, et decepto in idolorum cultu Israel, solus Juda remanserat, qui in Dei cultu et testimoniis versaretur, et posset descendere cum eo, sive fortis esse cum forte: RAD () enim et *descensionem et fortitudinem* significat: pro quo Aquila transtulit ἐπικράτειαν. Juxta ἀναγωγὴν circumdant haeretici Dominum in mendacio, immo in negatione. Quidquid enim loquuntur, negatio, immo mendacium est: et circumdant eum in dolo, sive in impietate domus Israel; dum universa quae simulant, artifici sermone componunt, et impietatem loquuntur contra Dominum. Judas autem, hoc est, vir ecclesiasticus, non superbit, non inflatur tumore haeretico, sed

humiliatur cum Deo, et cum sanctorum choro fidelis est et robustus: dum aedificat domum suam super petram, quae nulla tempestate quatitur (**Matt.**). LXX multo aliter transtulerunt: quod et Ephraim et domus Israel et Judas circumdederint Deum in mendacio et in impietate, et tantae clementiae sit Deus ut non ab eis abscindat spem salutis; sed cognoscat illos, et paratus sit vocare populum sanctum et populum Dei, qui nunc impietate perversus est. Juxta tropologiam quoque, velle Deum et haereticos salvare, et ecclesiasticos peccatores, et omnes suo vocabulo nuncupari. Qui autem vere sanctus est, non circumdat Deum in mendacio, sed in veritate, Psalmista dicente: *Potens es, Domine: et veritas tua in circuitu tuo* (**Psal. LXXXVIII, 9**).

(Cap. XII.---Vers. 1.) *Ephraim pascit ventum, et sequitur aestum: tota die mendacium et vastitatem multiplicat: et foedus cum Assyriis iniit: et oleum in Aegyptum ferebat.* LXX: *Ephraim autem pessimus spiritus, persecutus est aestum: tota die inania et vana multiplicavit, et testamentum cum Assyriis pepigit, et oleum in Aegypto mercabatur.* Sacra narrat historia, Manahen regem Israel, pace facta cum Assur, ab Aegyptiis auxilium postulasse (**IV Reg. XV**), 134 et hoc est quod nunc dicitur, Ephraim pascere ventos, id est, spe vana se decipere, sequique καύσωνα, hoc est, *aestum*, et ire ad Meridiem, nihilque aliud agere tota die nisi sibi illudere. Et dum huc illucque discurrat, vastitatem et eversionem suis urbibus praeparare. Annon est vastitas atque mendacium, pepigisse foedus cum Assyriis, et oleum tulisse in Aegyptum? συνεκδοχικῶς a parte totum, quod videlicet munera Aegyptiis miserit. Licet quidam arbitrentur quod nequaquam in Aegypto oleum gignitur; sed pretiosissimum

missum esse ab Ephraim, cujus terra Samaria olei fertilissima est. Porro secundum tropologiam omnes haeretici pessimo daemonum spiritu continentur, de quo et in Apostolo scriptum est: *Adversus spiritualia nequitiae in coelestibus* (**Ephes. VI, 10**). Et immundus spiritus cum exierit ab homine, et requiem non invenerit, septem alios spiritus nequiores se sibi copulat, et ad pristinam revertitur domum (**Luc. XII**). Spiritu igitur pessimo sequuntur καύσωνα, id est, *ariditatem*, sive *ventum urentem*, qui contrarius floribus est, et germinantia cuncta disperdit, tota die inania vacuaque sectatur, nec proprio errore contentus est, sed multos discipulos, immo comites suae vanitatis errorisque multiplicat. Foedus quoque facit cum Assyriis, quorum princeps est sensus magnus, ut quaecumque finxerit, sapienter simulasse videatur, ea sapientia quae destruitur a Deo, quam et Apostolus praecipit declinandam, dicens: *Videte, ne quis vos depraedetur per philosophiam et inanem seductionem, secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi* (**Coloss. II, 8**). Sed et oleum fert in Aegyptum, sive mercatur Aegypti sapientiam, Ecclesiasticis cupiens miscere dogmatibus oleum unctionis, quo ungebantur prophetae ac sacerdotes, quo ungebantur et reges. Hoc oleum habent et sancti, de quibus dicitur: *Filii tui sicut novellae olivarum in circuitu mensae tuae* (**Ps. CXXVII, 4**). Et bona oliva in qua oleaster noster insertus est. Quamvis autem conentur haeretici veritati miscere mendacium, oleum aquis et caeteris humentibus atque liquentibus rebus non potest copulari. Semper veritas supra est, deorsumque mendacium. **135** Omnes aliae species, id est, haereses, quae non habent, ut diximus, oleum veritatis, possunt sibi misceri, et de pluribus unum effici corpus. Sed harum oleum quod defertur in Aegyptum, et de terra sancta ad

Pharaonis regna descendit, detestatur propheta, dicens: *Oleum peccatoris non impinguet caput meum* (Ps. CXL, 5).

(Vers. 2, 3 et seqq.) *Judicium ergo Domini [Al. Dei] cum Juda: et visitatio super Jacob: juxta vias ejus, et juxta adinventiones ejus reddet [Al. reddere] ei. In utero supplantavit fratrem suum: et in fortitudine sua directus est cum angelo, et invaluit ad angelum, et confortatus est: flevit, et rogavit eum, in Bethel invenit eum, et ibi locutus est nobiscum, et Dominus Deus exercituum, Dominus memoriale ejus, et tu ad Deum tuum converteris: misericordiam et judicium custodi, et spera in Deo tuo semper. LXX: Et judicium Domino [Al. Domini] cum Juda, ut ulciscatur Jacob, juxta vias ejus, et juxta adinventiones ejus reddet ei. In utero supplantavit fratrem suum et in labore suo praevaluit Deo, et confortatus est cum angelo, et potuit: fleverunt et deprecati sunt me: in domo òv invenerunt me, et ibi dictum est ad eos: Dominus autem Deus omnipotens erit memoriale ejus, et tu in Deo tuo converteris, misericordiam et judicium custodi: et appropinqua Deo tuo semper.* Ephraim semel pascente ventos, et sequente mendacium, qui in tantam venit amentiam, ut inter duas gentes adversarias dubius fluctuaret, faciens pacem cum Assyriis, et oleum portans in Aegyptum, nunc mihi omne judicium est cum Juda, et visitatio super Jacob. Visitationem autem vocat flagella atque supplicia, ut qui Ephraim reddidit, quod merebatur, Judae quoque, qui de Jacob ortus est semine, reddat juxta vias et juxta adinventiones suas, qui non tantum fortuito errore deceptus est, et humana concidit fragilitate; sed inquisivit et adinvenit in quibus peccaret et rueret. Exponit autem quanta bona Judas, hoc est, Jacob acceperit, et in patre filius nominatur, veterisque

recordatur historiae, ut et Dei misericordia erga Jacob, et illius contra Dominum duritia cognoscatur. Dum adhuc esset in utero Rebeccae, supplantavit fratrem suum Esau (**Gen. XXV**), non utique fortitudine propria, qui sentire non poterat; sed misericordia Dei, qui cognoscit et diligit eos, quos praedestinavit. **136** Et non solum in utero supplantavit fratrem suum; sed in fortitudine quoque directus est cum angelo, quando ad torrentem Jacob adversum angelum tota nocte pugnavit (**Gen. XXXII**). Et quia directus est cum angelo, propterea εὐθυτάτου [*Al. εὐθύτατον*], quod Hebraice dicitur ISAR (), hoc est, *dirigentis*, sive *directi*, nomen accepit. *Et invaluit*, inquit, *adversum angelum*; et ejus benedictione quem vicerat, confortatus est. Flevit quoque, et rogavit eum, id est, angelum, dicens: *Non te dimittam, nisi mihi benedixeris* (**Ibid., vers. 26**). Cumque patris matrisque consilio in Mesopotamiam fugeret, invenit eundem angelum in Bethel, qui locutus est ad eum, locutus est nobiscum, id est, in patre locutus et filiis est, et in Jacob dilexit et Judam: ex quo tempore usque ad praesens, nominis ejus quod illi ab Angelo et a Deo impositum est, memoria perseverat. Cum haec se habeant ita, et tu, o Juda, imitare parentem tuum, plora et roga Dominum exercituum, et ad eum convertere. Custodi et misericordiam et iudicium, et cum utrumque feceris, spera in Deo tuo semper, bonis operibus ad majora proficiens. Pro eo quod in Hebraico habet, *flevit et rogavit eum: in Bethel invenit eum, et ibi locutus est nobiscum*, legimus in editione Vulgata: *fleverunt et rogaverunt me, in domo òv invenerunt me, et ibi dictum est ad eos; òv interpretatur dolor*. Si quis igitur flet, et agit poenitentiam, et Dominum deprecatur, inveniet eum in dolore cordis sui, et cum eum invocaverit, sibi audiet respondentem. Possumus Judam Ecclesiasticum virum

intelligere, qui a Domino corripitur, quod non sit pristinorum in se beneficiorum ejus memor, sed quotidie peccatis peccata consociet, et exponit quae sint ipsa beneficia: Cum te, inquit, nascentem in fide Ecclesia parturiret, supplantasti Judaeum sive gentilem fratrem tuum, et ejus accepisti primogenita, et in fortitudine tua directus es cum angelo, vel vincens adversarias fortitudines, vel roboratus benedictionibus angeli, qui ipse est Deus, et invaluisti per figuram contra angelum, ut invalesceres contra homines, et confortatus es. Cumque esses victoriam consecutus, flevisti, et rogasti angelum Domini, et peccatorum veterum recordatus, invenisti eum in Bethel, hoc est, in domo Dei, quae est Ecclesia, **137** sive in domo *òv*, doloris et lacrymarum et poenitentiae. Et ut sciremus quis esset iste Judas, ibi, inquit, locutus est nobiscum, hoc est, nobis Christianis, et ex eo tempore usque in praesentem diem, Christi censemur nomine, et ipso dirigente corrigimur. O itaque, vir Ecclesiastice, qui appellaris Judas, et confitens, convertere quotidie per poenitentiam ad Dominum tuum, et si forte peccaveris, imitare prophetam dicentem: *Laboravi in gemitu meo, lavabo per singulas noctes lectum meum, lacrymis meis stratum meum rigabo (Ps. VI, 7)*. Nec hoc dixisse sufficiat, sed Dei serva mandata, fac in alios misericordiam, ut et ipse misericordiam consequaris. Judicium verum judica, ut in quo judicaveris, judicetur de te. Et spera in Deo tuo semper, sive appropinqua Deo tuo jugiter, ut omni tempore in virtute proficiens, appropinques Deo tuo.

(Vers. 7, 8.) *Chanaan in manu ejus statera dolosa, calumniam dilexit, et dixit Ephraim: Verumtamen dives effectus sum, inveni idolum mihi, omnes labores mei non invenient mihi iniquitatem quam peccavi. LXX: Chanaan in manu ejus*

statera iniquitatis, opprimere per potentiam dilexit: et dixit Ephraim: Verumtamen dives effectus sum: inveni requiem mihi, omnes labores ejus non invenientur ei, propter iniquitates in quibus peccavit. Monuerat Judam ut converteretur ad Dominum Deum suum, et misericordiam servaret atque judicium, et speraret in Domino semper, sive appropinquaret ei jugiter. Nunc ad Ephraim, hoc est, ad decem tribus sermo convertitur, quem vocat Chanaan, juxta illud quod loquitur Daniel ad presbyterum, qui utique erat de semine Juda: *Semen Chanaan, et non Juda, species decepit te (Dan. XIII, 56).* Et in Ezechiel ad Jerusalem dictum legimus: *Pater tuus Amorrhaeus, et mater tua Cethaea (Ezech. XVI, 3).* Et in Isaia dicitur ad tribum Juda: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum: percipite auribus legem Domini nostri, populus Gomorrhae (Isai. I, 10).* In Zachariae quoque extremo versiculo legimus: *Et non erit Chananaeus ultra in domo Domini [Al. De civitate] (Zach. XIV, 21).* Dicit autem Chanaan, hoc est, Ephraim, habere in manu sua stateram dolosam, sive iniquam, jubente Scriptura, *Aequa sint tibi pondera (Levit. XIX);* et non solum habere stateram iniquam ac dolosam; sed diligere calumniam, et opprimere homines per **138** potentiam. Et ne putaremus Chanaan alium quempiam sentiendum, ponit manifestius qui sit iste Chanaan. Dixit Ephraim: *Verumtamen dives effectus sum;* et est sensus: Non refert unde possideam, dummodo possideam. Hoc morbo laborant plurimi, de quibus scriptum est: *Divitiae congregatae inique evomentur (Job XX, 15): Redemptio enim animae viri, propriae divitiae (Prov. XIII, 8).* Unde praecipitur, ut faciamus nobis amicos de iniquo mammona, qui nos possint recipere in aeterna tabernacula (**Luc.**

XVI), Ephraim autem qui gloriatur et dicit: *Verumtamen dives effectus sum, inveni idolum mihi*, sive ἀνωφελὲς, hoc est, AVEN (), quod non prosit possidenti, casso labore sudavit. Sicut autem gulosi et luxuriosi venter deus est, ita et avarus adorat auri idolum, et dicit in corde suo: inveni quod quaerebam: sed audiet: *Stulte, hac nocte rapietur anima tua a te: quae autem praeparasti, cujus erunt* (**Luc. XII, 20**)? Cumque semel oculos ejus divitiarum, non dicam fulgor, sed caecitas occuparit, loquitur: Omnes labores mei non invenient iniquitatem meam, in qua peccavi. Et est sensus: quidquid peccavero, si habuero divitias ab his, qui meo indigent auxilio, mihi non poterit imputari, secundum illud quod scriptum est: *Et qui iniqua gerit, benedicitur* (**Ps. IX**): Divitum enim amici multi. Unde et ad haereticos hoc ipsum refertur. *Chanaan* quippe interpretari potest, *quasi moventes*. Et nota quod dixerit, *quasi moventes* [Al. *moventis*], non *moventes*. *Moventes* sunt, eos quos deceperint, quasi moventes, illos quos tentaverint. Sed quia fundati sunt super petram (**Matth. VII**), nullo possunt turbine concuti, nec pedum suorum mutare vestigium. In istiusmodi Chanaan manu, hoc est, operibus, statera dolosa est et iniqua; quidquid enim haereticus loquitur, Dei justitiam non habet, et plenum est doli et fraudium; unde et calumniam diligunt, dum deprimunt innocentes, sive opprimunt eos per potentiam. Opprimitur pauper ecclesiasticus verbositate et argutiis haereticorum, qui postquam aliquos deceperint, solent dicere: Divites facti sumus, habemus plurimam multitudinem; discipulorum turba nos sequitur; invenimus idolum vel refrigerium nobis. Idcirco enim vel maxime haereses componuntur, ut devorent domos viduarum, quae semper discunt, et numquam ad scientiam

perveniunt **139** veritatis (**II Tim. III**). Et pulchre, *inveni*, ait, *idolum mihi*. Omnia enim haereticorum figmenta idola sunt et simulacra gentilium: nec multum differunt in impietate, licet in nomine discrepare videantur. Solentque dicere, quidquid fecero, quidquid egero, mihi non poterit imputari: habeo enim divitias meas, argumenta philosophorum, habeo populi multitudinem, quam qui aspexerit, me peccare non arbitrabitur.

(Vers. 9 et 10.) *Et ego Dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Aegypti, adhuc sedere te faciam in tabernaculis sicut in diebus festivitatis, et locutus sum super prophetas, et ego visionem multiplicavi, et in manu prophetarum assimilatus sum. LXX: Ego autem Dominus Deus tuus eduxi te de terra Aegypti: adhuc habitare te faciam in tabernaculis, sicut in diebus solemnitatis, et loquar ad prophetas, et ego visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum. Tu quidem tanta peccasti, ut laetareris in scelere, et multitudinem peccatorum putares esse divitias, et diceres: Dives effectus sum, inveni idolum mihi: omnes labores mei peccata mea invenire non poterunt. Ego autem Dominus Deus tuus qui te eduxi de terra Aegypti (Exod. V), quando serviebas Pharaoni, et aedificabas de luto et paleis civitates, adhuc tribuo tibi locum poenitentiae, et magnitudine promissorum hortor, ut ad me redeas, adhuc enim sedere te faciam in tabernaculis sicut in diebus festivitatis. Diem festivitatis, Scenopegiam vocat, septimo mense, quintadecima die mensis, quando de Aegypto egressi sunt filii Israel. Sicut, inquit, in eo tempore te de Aegypto liberavi, et habitasti in tabernaculis ad terram sanctam, et ad locum templi ire festinans: sic etiam nunc educam te de tribulatione et*

angustiis, et imminente captivitate, si tamen feceris quae praecepi. Ego enim sum qui per omnes prophetas et varia genera visionum assimilatus sum hominibus, et te ad poenitentiam provocavi. An non est humanae similitudinis, quando Moyses in altum extollens manus orat, ut Jesus vincat Amalec (**Exod. XVII**), et crucis in eo sacramenta monstrentur? Nonne in manibus prophetarum assimilatur **140** Deus, quando Jonas tribus diebus ac noctibus in profundo est, ut Dominum significet die tertia ab inferis resurgentem? Multiplicatas autem visiones in omnibus prophetis legimus, quando Ezechiel Dominum cernit in aurigae modum sedentem super Cherubim (**Ezech. XVII**). Et Isaias, *Vidi, inquit, Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum, et duo Seraphim in circuitu ejus clamantia ad invicem, sanctus, sanctus, sanctus Dominus Deus Sabaoth* (**Isai. VI, 1, 2**). Et Abacuc stabat in specula [*Al. spelunca*] sua, ut cornua videret in manibus Salvatoris, in quibus abscondita est fortitudo ejus (**Abac. III**). Unde et Psalmista conclamat: *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus* (**Ps. LXXXIV, 9**). Ut autem sciamus omnem prophetiam in Scripturis sanctis appellari visionem: *Et omnis, inquit, populus videbat vocem Domini* (**Exod. XXVIII, 18**): unde et prophetae ante dicebantur videntes. Ad eos quoque qui ab haereticis seducti sunt, dicitur ut revertantur ad Dominum, qui mavult poenitentiam peccatoris, quam mortem (**Ezech. XVIII**): ipsum enim esse qui eos eduxerit de terra Aegypti, id est, de tenebris et errore gentilium. Et ne forsitan peccati memores tardius revertantur: adhuc, inquit, sedere vos faciam in tabernaculis, sicut in diebus festivitatis: ut quod facit baptisma, hoc faciat poenitentia, et habitent in tabernaculis Salvatoris, hoc est, in Ecclesiis, de quibus

dicitur: *Plantati in domo Domini, in atriis domus Dei nostri florebunt (Ps. XCI, 14)*. Et ne putent haeresiarchas et principes erroris sui, Dei locutos spiritu: Ego sum, inquit, qui locutus sum ad prophetas, et non ad magistros vestros: et ego visiones multiplicavi, et in manu prophetarum meorum qui sunt in Ecclesia constituti, assimilatus sum.

(Vers. 11.) *Si Galaad idolum, ergo [Al. tamen] frustra erant in Galgal bobus immolantes; nam et altaria eorum quasi acervi super sulcos agri*. LXX: *Si non Galaad est, ergo falsi erant in Galgala principes immolantes, et altaria eorum quasi testudines super desertum agri*. Pro eo quod nos transtulimus, *bobus*, qui Hebraice appellantur SURIM (), LXX interpretati sunt, *principes*, qui vocantur SARIM (), verbi similitudine atque ambiguitate decepti. Rursum ubi nos posuimus, *acervos*, 141 qui Hebraice appellantur GALLIM () et proprie θῖνᾱς significant, hoc est, ex arena tumulos congregatos, qui maxime in deserto, et in littoribus flante vento, vel augentur, vel minuuntur, LXX transtulerunt, *testudines* (χελῶνας): pro quibus Symmachus, *acervos lapidum*, interpretatus est: Theodotio *colles*. Et revera si θῖνᾱς respicias, habent similitudinem magnarum testudinum in deserto agro, vel in ripis atque littoribus paululum humo eminentium. Quod ergo dicit, hoc est, *si in Galaad*, de qua scriptum est: *Galaad civitas operantium idolum, supplantata sanguine*, falsi sunt dii et perversa religio, et est trans Jordanem ubi duae tribus habitant, Ruben et Gad, et dimidia tribus Manasse, ergo et Galgal de qua in hoc eodem propheta legimus: *Omnis malitia eorum in Galgala, quae est post tergum Bethaven*; quicumque idola colunt, non boves diis immolant, sed bobus offerunt

sacrificia, imitantes errorem Samariae. Eo enim tempore quo haec prophetabantur, Galaad in regno decem tribuum erat; et Galgal sub imperio duarum tribuum, quae appellabantur Juda. Ergo et decem tribus et duae pari idololatriae errore deceptae sunt, et altaria eorum sicut acervi et tumuli de lapidibus congregati, sive de arenis. Cumque et illi et hi in captivitatem fuerint abducti, arae quondam eorum absque cultoribus testudinum vel tumulorum habebunt similitudinem. Quia vero *Galaad* interpretatur, *translatio testimonii*, et *Galgal*, *volutabrum*, hoc dicere possumus, quod principes haereticorum testimonia veritatis transferant in mendacium, et quidquid colunt, idolum sit, et sacrificia eorum habeant similitudinem, vel acervorum de lapidibus congregatorum, vel testudinum. Quomodo enim θίβες [*Al. θεῖναι*], et acervi hinc atque illinc de lapidibus et sabulo congregantur: ita et haeretici de sapientia saeculari et argutiis hominum, fraude atque mendacio simulacra componunt. Et cum hoc fecerint, tardis gressibus in uno moventur loco, et totum orbem occupare **142** non possunt. Testudo tardigrada et onerata, immo oppressa pondere suo, non tam ambulat quam movetur, haereticorum gravissima peccata significans, qui suis in coeno et volutabro luti erroribus immolant, adorantes opera manuum suarum, et instar boum cuncta pro terrenis frugibus laborantes.

(Vers. 12 et 13.) *Fugit Jacob in regionem Syriae, et servivit Israel in uxore, et in uxore servavit. In propheta autem eduxit Dominus Israel de Aegypto, et in propheta servatus est. LXX: Et recessit Jacob in campum [Al. campos] Syriae, et servivit Israel in uxore, et in uxore custodivit, et in propheta eduxit Dominus Israel de Aegypto, et in propheta servatus est.* Videtur absque ratione et ordine prophetali post idolum

Galaad et Galgal et altaria acervis lapidum similia, subito historiam Geneseos de Jacob voluisse narrare: quod statim solvit, qui supra de Jacob legisse se meminit: *In utero supplantavit fratrem suum, et in fortitudine sua directus est cum angelo, et invaluit ad angelum, et confortatus est: flevit et rogavit eum, in Bethel invenit eum, et ibi locutus est nobiscum.* Iste igitur Jacob non frustra ab angelo confortatus est; sed quia tota nocte pugnavit, et vicit adversarium, ut ex hoc fratrem disceret non timere, cujus metu in Syriam fugeret ad Laban avunculum suum (**Gen. XXVII**), et servivit in uxore Rachel septem annis, et pro Lia oves soceri Laban, eodem annorum spatio custodivit. Et quia semel Jacob dixerat Israel, patrem filiosque conjungit, et sequentis recordatur historiae, quando in propheta Moyse eduxit Dominus Israel de Aegypto, et duodecim tribus, quae generatae sunt de Israel, propheta educante, servatae sunt. Non errabit qui supplantatorem Jacob, et Israel videntem Deum, in typo Domini dixerit praecessisse, et Rachel primum sterilem atque formosam, quam plurimum dilexit Jacob, significare Ecclesiam: Liam autem lippientibus oculis atque fetosam, Synagogae sacramenta monstrare, et quod ipse credentium populum eduxerit de **143** tenebris hujus saeculi, et ad dulcissima Jordanis, id est, baptismi fluentia pervenerit.

(Vers. 14.) *Ad iracundiam me provocavit Ephraim in amaritudinibus suis, et sanguis ejus super eum veniet, et opprobrium illius restituet ei Dominus suus.* LXX similiter. Cum ergo Ephraim tanta praestiterim, ut nudum et exsulem et solum, divitem dominumque reducerem, et multorum filiorum parentem, deseruit me Ephraim, immo ad iracundiam provocavit: et amaritudine sua amarum fecit esse qui dulcis

sum. Unde sanguis ejus super eum veniet, id est, ipse erit causa mortis suae, secundum id quod David loquitur ad eum, qui Saulis nuntiavit interitum, et a se regem Israel caesus esse memorabat: *Sanguis tuus super caput tuum (II Reg. I, 16)*. Non mea sententia, sed Saulis [*Al.* pro Saulis] sanguine tuus sanguis effundetur. Quodque sequitur: *Et opprobrium ejus restituet ei Dominus*, illi sensui congruit quem Nathan loquitur ad David: *Quia blasphemare fecisti inimicos nomen Domini, propter hanc rem (I Reg. XII)*, hoc est, propter hoc peccatum quo interfecisti Uriam, ipsa blasphemia atque opprobrium, quo per te Dominus blasphematus est, vertetur in caput tuum. Semper haeretici ad iracundiam provocant clementem Dominum, et eum qui mavult poenitentiam peccatoris, quam mortem, duritia cordis sui punire compellunt, et sanguis eorum, quo et suum et multorum effuderunt sanguinem, veniet super caput eorum, et opprobria quibus Dominum blasphemaverunt, restituet eis Dominus suus, non quod eorum Dominus sit, sed quia quondam Dominus eorum fuit.

(Cap. XIII.---Vers. 1, 2.) *Loquente Ephraim horror invasit Israel et deliquit in Baal, et mortuus est, et nunc addiderunt ad peccandum: feceruntque sibi conflatile de argento suo quasi similitudinem idolorum: factura artificum totum est, his ipsi dicunt: immolate homines, vitulos adorantes. LXX: Juxta verbum Ephraim justificationes accepit ipse in Israel, et posuit ad [Al. absque ad] Baal, et mortuus est, et nunc apposuit ut peccaret, et fecerunt sibi conflatile ex auro et argento suo, secundum imaginem 144 idolorum, opera artificum completa; his ipsi dicunt, immolate homines, vituli enim defecerunt. Pro eo quod LXX interpretati sunt, immolate*

homines, vituli enim defecerunt; et nos vertimus, immolate homines, vitulos adorantes, Symmachus interpretatus est, *immolate, homines vitulos adorent*; ut sit sensus: Immolate, hoc est, sacrificate idolis, et hucusque distinctio sequatur: rationale animal, homines, adorent vitulos, muta animantia. Loquente ergo Ephraim, id est, Jeroboam filio Nabath de tribu Ephraim, horror invasit Israel, id est, decem tribus. Pro *horrore* qui Hebraice dicitur RATHATH (), quem Symmachus et Theodotio *tremorem* interpretati sunt; nescio quid volentes, δικαιώματα, id est, *justificationes*, LXX transtulerunt. Et tantus Israelem horror invasit, ut delinqueret et offenderet Deum in Baal et moreretur perdens eum qui dicit: *Ego sum vita* (**Joan. XIV, 6**). Anima enim quae peccaverit, ipsa morietur (**Ezech. XVIII**). Et Apostolus: *Vidua, inquit, quae in deliciis est, vivens mortua est* (**I Tim. V, 6**). Et non solum mortuus est in Baal, sed addidit peccata peccatis, ut ex argento quod Dominus dederat, idola fabricaretur, opera manuum hominum. Quibus ipsi dicunt, id est, sacerdotes et principes qui populum bona docere debuerant: *Immolate homines, vitulos adorantes*: quod quidem et in psalmis dicitur: *Immolaverunt filios suos, et filias suas daemoniis* (**Ps. CV, 37**). Pro eo quod juxta Symmachum et Theodotionem vertimus, *adorantes*; Aquila interpretatus est καταφιλοῦντες, id est *deosculantes*. Qui enim adorant, solent deosculari manum suam: quod Job fecisse se negat, dicens: *Si osculatus sum manum meam apponens ori meo, et hoc mihi ad iniquitatem maximam reputetur* (**Job XXXI, 27, 28**). Sin autem ut quidam volunt, daemones loquuntur ad populum: *Immolate homines, vituli enim defecerunt*, ostenditur ingluvies eorum, qui sanguine victimarum aluntur, et holocaustorum fumo: quod

deficientibus hostiis, homines sibi cupiant immolari, quorum non solum interitu, sed et cruore laetantur. Loquentibus autem haereticis, immo principibus haereticorum, id est, Ephraim, horror et tremor invasit [*Al. invadet*] infelicem populum; et deliquit [*Al. delinquet*] **145** in idolis, quae de suo corde confinxit, et mortuus est cum populo quem seduxit. Et non sufficit corruisse, nisi linguam quam ad canendum Deum acceperat, vertat in imagines idolorum, et artificii eloquio simile veritati dogma componat, quod nihil est aliud, nisi excogitatio pravitatis humanae. Praecipiuntque discipulis suis, ut et ipsi immolent homines, hoc est, furentur de Ecclesia Dei, et introducant ad haereticos, et occidant quos deceperint; Quodque sequitur, *Vituli enim defecerunt*, hunc habet sensum: Nolite quaerere quos seducatis de gentibus, qui vocantur bruta animalia; sed eos rapite, eos immolate, qui in Ecclesia constituti, Christi censeantur nomine, et homines appellantur .

(Vers. 3.) *Idcirco erunt quasi nubes matutina, et sicut ros matutinus pertransiens* [*Vulg. praeteriens*], *sicut pulvis turbine raptus ex area, et sicut fumus de fumario*. LXX similiter: hoc solum quod in ultimo est immutantes: *et sicut vapor de locustis, sive de lacrymis*, quia in plerisque codicibus ἀκρίδων, in aliis δακρύων positum reperimus. Quia, inquit, homines pro vitulis immolaverunt, et adoraverunt vitulos: idcirco erunt quasi nubes matutina, et sicut ros mane pertransiens, sicut pulvis turbine raptus ex area, et sicut fumus de fumario. Quae omnia videntur ad tempus et subito dilabuntur, juxta illud quod dixerat: *Transire fecit Samaria regem suum quasi spumam super faciem aquae*. Et iterum: *Sicut mane transit, pertransit rex* [*Al. pertransiet rex*]

Israel. Et nubem quidem aut rorem transire velociter, et pulverem ex area, et fumum de fumario, nemo ambigit, juxta illud quod scriptum est: *Sicut deficit fumus, deficient* (**Psal. LXVII, 2**). Quaerimus autem quare LXX pro *fumario*, quod Theodotio transtulit καπνοδόχην (Editi legunt καπνοδόχον), *locustas* interpretati sunt? Apud Hebraeos locusta et fumarium, iisdem scribitur litteris ALEPH, RES, BETH, HE. Quod si legatur ARBE (), *locusta* dicitur; si OROBBA [Al. *arobba*], *fumarium*: pro quo Aquila καταράκτην, Symmachus *foramen* interpretati sunt. Cataractam autem proprie vocat foramen in pariete fabricatum, per quod fumus 146 egreditur. Si quis autem contentiosus et nolens recipere Hebraicam veritatem, locustae sensum quaesierit, audiat Ephraim ἄτμῳ, id est, *vapori* sive *aurae* et *spiritui* comparari: qui ita tenuis de ore locustae egreditur, ut non sentiatur: quod si econtrario objecerit, quare non aliis, quae minora sunt, perituum Ephraim assimilaverit: verbi gratia pulci, qui omnia membra habet, caput, oculos, pedes, ventrem, et caetera: quae licet oculis non videamus, tamen sensu intelligimus; intantum ut os pulcis ac dentes non videntes oculis, morsibus sentiamus. Respondendum est ei, quod ideo vapori locustae, sive aurae tenuissimae, periturorum gloria comparata sit: quia locusta noxia est, et sic inimica mortalibus, ut famem faciat, et segetum culta populetur: intantum ut arbores quoque et vineas decorticet: quod plenius in Joel Propheta legimus (**Joel I et II**). Et huic locustae et nubi matutinae et rori et pulveri haeretici comparantur, de quibus et in Epistola Catholica dicitur: *Hi sunt nubes sine aquis* (**Judae XII**). Habent enim speciem prophetarum, et nubium apostolicarum, ad quas Dei veritas pervenit: sed non

habent aquas, id est, gratiam Spiritus sancti, dicente Domino in Evangelio: *Qui credit in me, (sicut dicit Scriptura) flumina de ventre ejus fluent aquae vivae. Hoc autem, inquit, dixit de spiritu quem accepturi erant credentes in eum (Joan. VII, 38, 39).* De lacrymis autem, quae sermone Graeco habent aliquam similitudinem locustarum, δακρύων καὶ ἀκρίδων, manifestus error est, quibusdam pro *locustis, lacrymas* aestimantibus.

(Vers. 4.) *Ego autem Dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Aegypti.* Pro quo in LXX legitur: *Ego autem Dominus Deus tuus: firmans coelum, et creans terram: cujus manus creavit omnem militiam coeli, et non ostendi ea tibi, ut ambulares post ea ** Et ego eduxi te de terra Aegypti.* Quae quoniam et in Hebraico non habentur, et a nullo vertuntur Interpretum, in antiqua quoque editione LXX non leguntur, obelo praenotanda sunt: praesertim cum sensus eorum perspicuus sit. Unde ad reliqua transeamus, cum his quae sequuntur 147 jungentes superius capitulum.

(Vers. 5 et 6.) *Ego autem Dominus Deus tuus qui eduxi te de terra Aegypti, et Deum absque me nescies: et salvator non est praeter me: ego cognovi te in deserto, in terra solitudinis: juxta pascua sua adimpleti sunt et saturati sunt: et elevaverunt cor suum et obliti sunt mei.* LXX: *Ego autem Dominus Deus tuus, et ego eduxi te de terra Aegypti: et Deum praeter me non cognosces, et salvator non est absque me. Ego pascebam te in solitudine, in terra inhabitabili, secundum pascua sua: et repleti sunt in saturitate, et elevata sunt corda eorum: idcirco obliti sunt mei.* Qui [Al. quia] supra dixerat: Fugit Jacob in regionem Syriae: et servivit Israel in uxore, et in uxore servavit; in propheta eduxit Dominus Deus Israel de

Aegypto, et in propheta servatus est: etiam nunc quid eis praestiterit, refert: Ego Dominus Deus tuus, qui te eduxi de terra Aegypti, qui tibi mandavi per Moysen: attende, ne forte comedas et satureris, et obliviscaris Dei tui, qui eduxi te de terra Aegypti: non est enim alius Deus praeter me, et qui possit salvare, nullus est alius. Ego qui conditor omnium sum, cognovi, sive pavi te in deserto et in terra inhabitabili, ubi rerum omnium penuria, ubi nullae aquae: dedi tibi manna de coelo, et aquarum fontes produxi de petra durissima. Qui juxta illud, quod alibi scriptum est: *Incrassatus est, impinguatus, dilatatus, et recalcitravit dilectus* (**Deut. XXXII, 15**): nunc quoque comederunt et saturati sunt, et elevaverunt cor suum, et obliti sunt ejus, cujus beneficiorum memores esse debebant. Neque enim per tantam eremi vastitatem, ubi non solum fruges et arbores vineaeque, sed nec herba quidem gignitur, et nullae aquae ardorem temperant solis, quadraginta annis poterat Israel ad terram pervenire Jordanis, nisi Dominus omnia praestitisset. Haereticos quoque eduxit Dominus de terra Aegypti, de domo servitutis, et de camino ferreo: qui primo serviebant regi Pharaoni et ducibus ejus: praecepitque eis in Ecclesia, ut alium nescirent Deum, nisi eum qui creator est omnium, et novit salvare quos fecit. Ipse cognovit eos et pavit in terra solitudinis; ita **148** ut possint dicere: *Dominus pascit me et nihil mihi deerit: in loco pascuae ibi me collacavit: super aquam refectionis educavit me* (**Ps. XXII, 1, 2**). Deditque eis angelorum panem manna de coelo, quod in Aegypto numquam comederant, et aquas de sequenti eos petra. Petra autem juxta Apostolum Christus est (**I Cor. X**): qui comederunt et impleti sunt, et cibos Domini non tulerunt. Quibus idem Apostolus loquitur: *Jam saturati estis, et jam divites facti estis: sine nobis regnatis,*

atque utinam regnetis, ut et nos regnemus vobiscum (I Cor. IV, 8). Comederunt enim in sanctis Scripturis panem qui de coelo descendit, et cum David dixerunt: *Incerta et occulta sapientiae tuae manifestasti mihi (Psal. L, 8).* Impletique et saturati elevaverunt contra Creatorem cor suum: et alterum sibi finxerunt deum, quidquid biberant et comederant, suis meritis, non Dei misericordiae deputantes. Idcirco obliti sunt Dei, qui praeceperat eis, ut Legis verba religarent inter oculos et in manibus, atque in fimbriis palliorum, ne umquam obliviscerentur Dei sui.

(Vers. 7, 8.) *Et ego ero eis quasi leaena, sicut pardus in via Assyriorum: occurram eis quasi ursa raptis catulis: et disrumpam interiora jecoris eorum: et consumam eos ibi quasi leo: bestia agri scindet eos. LXX: Et ero eis quasi panther, et sicut pardus in via Assyriorum; occurram eis sicut ursa indigens cibo, et disrumpam interiora cordis eorum, et devorabunt eos ibi catuli silvarum, bestiae agri disrumpent eos.* Illi adimpleti sunt et saturati: elevaverunt corda sua, et obliti sunt mei. Ego autem, inquit, ero eis quasi leaena, sive panther, de quo supra plenius diximus: et sicut pardus in via Assyriorum, quando ducentur captivi ab Assyriis: et occurram illis quasi ursa raptis catulis, sive indigens cibo: et disrumpam eorum universa vitalia. Aiunt qui de bestiarum scripsere naturis, inter omnes feras nihil esse ursa saevius cum perdiderit catulos, vel indiguerit cibis; et non solum pantherae, pardi, et ursae ferociam comminatur, sed leonis quoque et omnium bestiarum, quae gignuntur in saltibus: et in haec omnia dicit se esse vertendum, quando ierint ad Assyrios: ne cum ibi dura fuerint perpassi, non **149** potentiae et indignationi Domini, sed hostium fortitudini assignent

miserias suas. Simulque consideremus, quod qui in Evangelio credentibus loquitur: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos: jugum enim meum suave est et onus meum leve* (**Matth. XI, 28, 29**), nunc per prophetam incredulis, et nolentibus agere poenitentiam, panther, pardus, ursa et leo efficitur: non solum Israelitis, quia [*Al. qui*] propter idololatriam in Medorum urbibus sive montibus collocati sunt: sed etiam haereticis; quia [*Al. qui*] propter mentis superbiam, et falsorum dogmatum vanitatem, obliti sunt Dei sui, finxerunt idola, et secuti sunt deos alienos.

(Vers. 9, 10 et 11.) *Perditio tua, Israel, tantummodo in me auxilium tuum. Ubi est rex tuus? maxime nunc te salvum [Vulg. salvet] faciat in omnibus urbibus tuis; et iudices tui, de quibus dixisti: Da mihi regem et principes: dabo tibi regem in furore meo, et auferam in indignatione mea.* LXX: *Corruptioni tuae, Israel, quis auxiliabitur? ubi est rex tuus iste? et salvum te faciat in cunctis urbibus tuis: iudicet te de quo dixisti: Da mihi regem et principem, et dedi tibi regem et principem, et dedi tibi regem in ira mea, et habui in furore meo.* Pro eo quod LXX interpretati sunt *habui*, omnes *abstuli* transtulerunt. Infelix Israel et dignus maledictione perpetua, qui in tantum impietatis descendit profundum, ut solius Dei salvetur misericordia. Potest autem in Hebraeo et hoc sensu legi: Dispereas, Israel, quia nihil tibi reliquum est nisi ut mea solum clementia conserveris. In LXX autem alter est sensus: *Corruptioni tuae, Israel, quis auxiliabitur?* id est, captivitati tuae et ultimae servituti quis ferre poterit auxilium eorum, quos tibi praesules aestimasti? Ubi est rex tuus, de quo dicebas ad Samuel: *Constitue super nos regem, ut iudicet nos: sicut et*

gentes habent caeterae (II Reg. VIII, 5). Cumque ille contradiceret, respondebas: nequaquam, sed rex erit nobis, et erimus etiam nos sicut et gentes omnes, et iudicabit nos rex noster, et egredietur ante nos, et pugnabit pro nobis. De quo ergo tibi promiseras, quod tua bella bellaret, nunc in necessitate subveniat, et universas urbes tuas liberet de servitute. Ubi sunt iudices tui? ubi reges? **150** Tu enim dixisti: *Da mihi regem et principes*: itaque dedi tibi Saulem regem in furore meo; intantum ut in diebus messis pluviam demonstrarem contra naturam Iudaeae provinciae. Et abstuli, inquit, in indignatione mea regem, videlicet Sedeciam: ut quem cum furore dederam, tollerem cum indignatione. Alii arbitrantur datum in furore regem Jeroboam filium Nabath, et ablatum in indignatione Osee ultimum regem decem tribuum. Hoc quod exposuimus, dedi tibi regem et abstuli regem in indignatione mea, Hebraei ad futurum tempus referunt. Eo, inquit, tempore quo dicebas: da mihi regem et principes; ego tibi respondebam per Samuelem, quod daturus tibi essem in furore meo, et ablaturus in indignatione mea. Perditus est omnis haereticus et corruptioni traditus; qui enim corrumpit templum Dei, corrumpet illum Dominus: et in nullo alio habet auxilium, nisi in sola misericordia Dei, quam poenitudine consequitur. Hujus rex et iudices diabolus est et daemones, sive omnes principes dogmatum perversorum, qui eos tempore necessitatis et angustiae liberare non poterunt, qui dati sunt in furore, et auferentur in indignatione: non quod Dominus tales eos voluerit habere reges: alioquin non auferret quos sponte dederat, sed quod dimiserit eos voluntatibus suis: ut comedentes et incrassatis carnibus, nausearent, et evomerent per nares suas, et odisse inciperent eos, quos tanto studio sequebantur.

(Vers. 12 et 13.) *Colligata est iniquitas Ephraim: absconditum peccatum ejus: dolores parturientis venient ei, ipse filius non sapiens: nunc enim non stabit in contritione filiorum.* LXX: *Congregatio iniquitatis Ephraim: absconditum est peccatum ejus: dolores quasi parturientis venient ei: iste est filius tuus sapiens: quia nunc non sustinebit in contritione filiorum.* Quomodo si ligetur quid in saeculo, conservatur, et non perit ei cui ligatum est: sic omnis iniquitas qua in Deum peccavit Ephraim, colligata est ei, et abscondita quasi in marsupio reservatur. Denique cum dies ultionis advenerit, et extrema captivitas, dolores quasi parturientis venient ei, sive apprehendent illum. Mulier **151** parturiens multo antequam pariat, ex eo tempore quo concepit, scit se esse parituram, et exspectat quotidie extrema tormenta cruciatusque venturos. Ita et Ephraim filius insipiens, de quo supra dixerat: *Ephraim columba insipiens, non habens cor in contritione filiorum et populi sui,* Cum dies parturitionis et captivitatis advenerit, aut stare aut sufferre non poterit. Pro *Insipiente filio* in LXX per ironiam legitur: *Iste filius sapiens,* hoc est quem sapientem putabas, ut econtrario intelligatur insipiens. Omnibus autem haereticis iniquitas colligata est, quam in excelso locuti sunt: et absconditum est peccatum eorum, dum se putant venena sui cordis abscondere et habere secreta: quae cum dies parturitionis advenerit, dolore ejulationibusque pandentur. Iste Ephraim filius insipiens est, quia Dei sapientiam dereliquit, de quo in Jeremia scriptum est: *Novissimum ejus erit insipiens (Jer. XVII),* et in contritione filiorum suorum quos interfecit, quos jugulavit Dei iram sustinere non poterit.

(Vers. 14.) *De manu mortis liberabo eos: de morte redimam eos. Ero mors tua, o mors: ero morsus tuus, inferne. Consolatio abscondita est ab oculis meis: quia ipse inter fratres dividet* [Al. dividit]. LXX: *De manu inferni liberabo eos, de morte redimam illos: ubi est causa tua, mors? ubi est aculeus tuus, inferne? consolatio abscondita est ab oculis meis: quia ipse inter fratres dividet* [Al. dividit]. Secundum utramque intelligentiam Ephraim, hoc est, et decem tribuum, et haereticorum, qui sustinere non poterunt in contritione filiorum suorum, cum dolores quasi parturientis advenerint, Dominus pollicetur de manu mortis se eos liberaturum, et de morte redempturum. Manum autem mortis appellat opera quibus interficit, juxta illud quod scriptum est: *In manu linguae mors et vita* (**Prov. XVIII, 21**). Liberavit autem omnes Dominus, et redemit in passione crucis et effusione sanguinis sui: quando anima ejus descendit in infernum, et caro ejus non vidit corruptionem, et ad ipsam mortem atque **152** infernum locutus est: *Ero mors tua, o mors*. Idcirco enim mortuus sum, ut tu mea morte moriaris. *Ero morsus tuus, inferne*, qui omnes tuis faucibus devorabas. Vidensque mortis duram necessitatem, et quod nullus sit hominum qui vivat et non videat mortem (**Psal. LXXXVIII**), clementissimus pater sententiae recordatur antiquae: quia [Al. qua] in Adam omnes morimur (**I Cor. XV**). Sive propheta intelligens fragilitatem suam, et conditionem carnis humanae: *Consolatio*, ait, *abscondita est ab oculis meis*, et est sensus: Non valeo consolari, quidquid mente concepero, dolorem meum non potest mitigare, cernentis [Al. cernens], charissima inter se nomina morte sejungi: ipse enim [Al. inquit] infernus inter fratres dividit. Quidquid igitur separat fratres, infernus est appellandus: et maxime mulier

meretrix, quae vocans insipientem ad se, dicit in opibus prudentiae: Panes occultos libenter attingite, et aquae furtivae dulcedinem bibite: et nescit insipiens, quoniam terrigenae apud eam pereunt, et in profundum inferni incurrunt. Quidquid enim non licet, magis desideratur, et quod raritate dulce est, assiduitate in amaritudinem vertitur. Et mel distillat de labiis mulieris meretricis, quae ad tempus impinguat fauces insipientis, novissime autem amarius felle invenitur, et acutius magis quam gladius utrimque acutus (**Prov. V**). Quicumque terrigena est, et de coelo non nascitur, interficitur ejus amplexibus, et ligatur institis lectulorum, et insipientiae pedes deducunt eos, qui utuntur ea, cum morte ad inferos. Inter mortem autem et inferos, hoc interest: Mors est, qua anima separatur a corpore: infernus, locus in quo animae recluduntur, sive in refrigerio, sive in poenis, pro qualitate meritorum. Hoc diximus, ut ostenderemus, id mortem facere, quod meretricem mulierem. Mors enim dividit fratres, hoc et mulier facit. In fratribus, omnem intellige charitatem, quod et mater dividatur a filia, et pater a filio, et frater a fratre. Quod autem aliud sit mors, et aliud infernus, et psalmista **153** demonstrat, dicens: *Non est in morte qui memor sit tui: in inferno autem quis confitebitur tibi* (**Ps. VI, 6**)? Et in alio loco: *Veniat mors super eos, et descendant in infernum viventes* (**Ps. LIV, 16**). Pro eo quod nos interpretati sumus: *Ero mors tua, o mors: ero morsus tuus, inferne*, **LXX**, transtulerunt: *Ubi est causa tua, o mors? ubi est stimulus tuus, inferne?* Pro quo Apostolus posuit: *Absorpta est mors in contentione; ubi est, mors, contentio tua? ubi est, mors, aculeus tuus* (**I Cor. XV, 54 et seqq.**)? Et exponens virtutem testimonii intulit: *Aculeus autem mortis peccatum est, virtus vero peccati lex; Deo autem gratias, qui dedit nobis victoriam*

*per Dominum nostrum Jesum Christum. Itaque quod ille in resurrectionem interpretatus est Domini, nos aliter interpretari nec possumus, nec audemus. Potest mors, et infernus et diabolus accipi, qui Christi morte jugulatus est, de quo et Isaías loquitur: Devoravit mors invalescens (Isai. XXV, 8, sec. LXX). Et postea sequitur: Abstulit Dominus omnem lacrymam ab omni facie. Duos autem fratres inter se morte divisos, juxta historiam illius temporis, quidam Israel et Judam intelligunt: ut quod tunc figurabatur in parte, nunc sentiatur in toto, et cum omni humano genere Israel et Judas liberandus sit et redimendus. In eo loco, in quo LXX transtulerunt, *ubi est causa tua?* et nos diximus, *ero mors tua*: Symmachus interpretatus est, *ero plaga tua*: Quinta editio et Aquila: *ubi sunt sermones tui?* quod Hebraice scribitur DABARACH (D): legentes DABAR, hoc est, *verbum*, pro DEBER, quod interpretatur *mors*: juxta illud quod in Isaia legimus: *Mortem misit Dominus in Jacob, et venit in Israel (Isai. IX)*, hoc est, *deber*, pro quo nos interpretati sumus: *Verbum misit Dominus in Jacob, et venit in Israel*, id est, *dabar*. Pro aculeo quoque, quem nos *morsum* transtulimus: Symmachus ἀπάντημα, id est, *occursum*: Theodotion et quinta editio, *plagam*, et *conclusionem* interpretati sunt.*

(Vers. 15.) **154** *Adducet urentem ventum Dominus de deserto ascendentem, et siccabit venas ejus, et desolabit fontem ejus, et ipse diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis. LXX: Adducet urentem ventum Dominus de deserto super eos, et siccabit venas ejus, desolabit fontes illius; iste arefaciet terram ejus, et omnia vasa desiderabilia. Legi in cujusdam Commentariis,*

ventum urentem quem adducet Dominus de deserto, illum esse qui percusserit domum Job in quatuor angulis, et fecerit eam super filios ruere convivantes (**Job. I**), et unum esse de his ventis, quos in Evangelio legimus flare et venire cum turbine, pluviis atque fluminibus, ut subvertant domum, quae super petram aedificata est, sive super arenas (**Matth. VII**). Quod nequaquam mihi videtur: neque enim in Job scriptum est, quod ventum de deserto Dominus adduxerit; sed nomen Domini tacitum est, ut ventus de solitudine, qui contra sanctum virum sua venerat voluntate, contraria possit accipi fortitudo, et venti qui domorum fundamenta subvertunt, utique ad bonam partem non poterunt referri. Superest ut ventum urentem quem adducet Dominus de deserto ascendentem, illum intelligamus, de quo et in Abacuc legimus: *Deus ab Austro veniet, et sanctus de monte Pharan* (**Abac. III, 3**): qui utique in solitudine et in meridie situs est. Et in Cantico legimus: *Ubi pascis, ubi cubas in meridie* (**Cant. I, 6**)? Hunc itaque ventum urentem, qui siccet venas mortis, et fontes ejus arefaciat, adducet Dominus de deserto ascendentem: de deserto autem humani generis, in quo et diabolus quaerens requiem, invenire non potuit. Sive desertum intelligimus sanctae Mariae uterum virginalem, quod absque semine humano nullo [*Al. nulla*] frutice pullulaverit: sed virga simplex atque purissima et unione fecunda ediderit eum florem qui dicit in Cantico canticorum: *Ego flos campi et lilium convallium* (**Cant. II, 2**). Et pulchre tam in **155** Isaia, quam in praesenti loco, flos ascendens et ventus ascendens dicitur: quia de humilitate carnis ad excelsa conscendit, et nos secum duxit ad Patrem, dicens in Evangelio: *Cum exaltatus fuero, omnia traham ad me* (**Joan. XII, 32**). Ipse quasi radix ascendet de terra

inhabitabili, et nequaquam mors in eum, sed ipse morti superveniet, neque enim mors in eo ullam suae potestatis viam reperit, et hoc est, quod in Proverbiis dicitur: *Impossibile est super petram serpentis invenire vestigia* (**Prov. XXX**). Et ipse loquitur in Evangelio: *Ecce veniet princeps mundi hujus, et inveniet in me nihil* (**Joan. XIV, 30**). Iste siccabit venas mortis, et desolabit fontes ejus. Venae mortis et fontes et aculeus, peccata ab Apostolo nominantur: quibus arefactis, mors quoque ipsa siccabitur. Quodque sequitur: *Ipsa diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis*, dupliciter accipitur, sive quod desiderabilia sunt his, qui in morte habitant, sive vasa desiderabilia quae in thesauro retinebantur inferni, sanctos intelligimus, quos alligatos forte Dominus eripuit et tulit de inferis, et quasi vasa pretiosissima secum perduxit in paradisum. Pro thesauro, LXX terram transtulerunt: terra haud dubium quin mortem significet. Et in Psalmis legimus: *Credo videre bona Domini in terra viventium* (**Psal. XXVI, 13**). Et juxta Evangelium: *Mites possidebunt terram* (**Matth. V**). Econtrario debemus accipere terram inferni non esse terram viventium, sed mortuorum, quae diripitur atque vastatur, quando morte Christi vincit apud inferos animae liberantur. Secundum tropologiam in eisdem (de quibus supra diximus) Commentariis legimus ventum urentem, diabolus intelligi et singulos haeresiarchas. Quod nobis displicet: Neque enim diabolus venas mortis fontesque erroris siccare potest: cum ipse fons et initium mortuorum sit. Itaque sermo Ecclesiasticus, urens intelligendus est ventus, qui omnia haereticorum dogmata arefaciat et perducatur ad nihilum, et diripiat eos atque dispergat, qui haereticorum doctrina in morte fuerant congregati.

(Cap. XIV.---Vers. 1.) **156** *Pereat Samaria: quoniam ad amaritudinem concitavit Deum suum: in gladio pereant: parvuli eorum elidantur, et foetae ejus discindantur.* LXX: *Disperdetur Samaria quoniam restitit Deo suo, in gladio corruent, et lactentes eorum elidentur ad petram, et habentes in utero disrumpentur.* Saepe diximus decem tribus appellari Samariam a metropoli Samaria, quae ex nomine Augusti nunc vocatur Augusta, id est, Sebaste. Cur autem Samaria dicta sit civitas, in Regum volumine legimus. Imperat igitur propheta, et, ut verius dicam, optativo modo loquitur, ut Samaria pereat. Cui cum Deus tanta praepararit bona, illa contra Deum faciat, et magis daemonum simulacra sectetur. Symmachus autem non dixit *pereat*, sed μεταμελήσει id est, *aget poenitentiam*, suique eam poenitebit erroris, quod dulcissimum Deum in amaritudinem verterit, ita ut bellatores ejus in gladio pereant, parvuli et lactentes elidantur ad terram, et fetae ejus atque praegnantes disrumpantur in mortem. Quae omnia ei accidisse credendum est tempore captivitatis et angustiae, quando suam patriam perdiderunt, et qui evasere gladium, in servitutem perpetuam sunt abducti. De haereticis facilis intelligentia est, quod vocentur Samaria, eo quod Dei praecepta servare se jactent, non quod custodes sint Legis ejus; sed quod hoc esse se dicant, in similitudinem schismatis Novatianorum, qui et ipsi καθαρὸς, id est *mundos*, se vocant, cum sint omnium immundissimi, negantes poenitentiam, per quam peccata mundantur, juxta illud quod scriptum est: *Lavabis me, et super nivem dealbabor* (Ps. X). Et in Isaia: *Lavamini, mundi estote* (Isai. I, 16). Lavacrum autem non baptismum vocat, sed omnem poenitudinem, quae sordes abluit peccatorum. Pereat igitur hujusmodi Samaria:

quia quidquid loquitur, repugnat Deo suo, et clementiam ejus vertit in crudelitatem, usque adeo, ut qui viri sunt apud illam et ad malitiae [*Al. militiae*] aetatem venere perfectam, spirituali mucrone truncentur. **157** Qui autem parvuli atque lactentes, elidantur ad petram. De quibus et in psalmo legimus: *Beatus qui tenebit et allidet parvulos suos ad petram* (Ps. CXXXVI, 9). Fetae quoque ejus atque praegnae quae de malo semine conceperunt, ideo disrumpuntur, ne pessimos liberos faciant. Tale quid et in Evangelio nobis subjicitur: *Vae praegnantibus et nutriendis in diebus illis* (Luc. XXI, 23): diebus videlicet tribulationis et angustiae. Interficiuntur autem et bellatores Samariae gladio, et lactentes eliduntur, et praegnae disrumpuntur: ut, pereunte malo semine, zizaniisque ejus exustis, solum remaneat triticum, quod in Domini horrea recondatur.

(Vers. 2, 3 et 4.) *Convertere, Israel, ad Dominum Deum tuum, quoniam corruisti in iniquitate tua, tollite vobiscum verba, et convertimini ad Dominum; dicite ei: Omnem aufer iniquitatem, et accipe bonum, et reddemus vitulos labiorum nostrorum. Assur non salvabit nos, super equum non ascendemus, nec dicemus ultra: Dii nostri opera manuum nostrarum, quia ejus qui in te est misereberis pupilli* [*Al. populi*]. LXX: *Convertere, Israel, ad Dominum Deum tuum, quia infirmatus es in iniquitatibus tuis: sumite vobiscum sermones, et revertimini ad Dominum, dicite ei ut non tollatis iniquitatem, sed assumatis bona, et reddemus fructum labiorum nostrorum. Assur non salvabit nos, super equum non ascendemus, nequaquam ultra dicemus: Dii nostri, operibus manuum nostrarum: qui in te est miserebitur pupilli. Pereunte Samaria. et viris ejus, et parvulis et*

praegnantibus occisis, elisis atque discissis, totus Israel ad poenitentiam provocatur: ut qui infirmatus est, sive corruit in iniquitatibus suis, revertatur ad medicum et recipiat sanitatem, vel stare incipiat qui corruerat: doceturque quomodo debeat agere poenitentiam. *Tollite*, inquit, *vobiscum verba*, id est, preces, et delictorum confessionem, et convertimini ad Dominum tam verbis quam operibus; et dicite ei: *Omnem aufer iniquitatem*, nihil languoris in nobis et ruinae pristinae derelinquas, ne rursum mali seminis pullulent redi viva plantaria: *et accipe*, inquit, *bonum*: Nisi enim tuleris mala nostra, bonum tibi quod offeramus, habere non possumus, juxta illud quod alibi scriptum est: *Declina a malo, et fac bonum, et reddemus*, ait, *vitulos labiorum nostrorum* (**Ps. XXXVI, 27**). Pro vitulis qui Hebraice appellantur **158 PHARIM** (), *fructum* Septuaginta transtulerunt qui dicitur PHERI (), falsi sermonis similitudine. Vituli autem labiorum, laudes in Deo sunt et gratiarum actio: *Sacrificium enim Deo spiritus contribulatus* (**Ps. L, 19**). Igitur illo jam tempore carnalibus victimis reprobatis, placabilis Deo hostia est pura confessio. Qui reddituros se esse dicunt labiorum vitulos, et Dei laudes perpeti voce canturos, etiam illud repromittunt quod nequaquam in Assyriis spem habeant, nec super equos Aegyptios, quia fallax equus ad salutem (**Psal. XXXII**), et ultra non adorent opera manuum suarum, vitulos aureos, quos in Dan Bethelque conflaverunt, et idcirco, inquiunt: Nequaquam operi manuumstrarum dicemus: dii nostri, quia tu ejus qui in te est pupilli [*Al. populi*] misereberis, hoc est, populi Israel, de quo dixeras: *Filius primogenitus meus Israel* (**Exod. IV, 22**). Et: *Filios genui et exaltavi, ipsi autem me spreverunt* (**Isai. I, 2**). Et in alio loco: *Filii alieni mentiti sunt mihi* (**Ps. XVII, 46**). Pupillus

autem vocatur, quia Deum perdidit patrem. Quidam autem pupillum exposuit eum qui a malo patre recesserit diabolo, et idcirco Dei misericordia sublevetur. Ad omne quoque dogma perversum quotidie propheta loquitur, et sectatores ejus ad poenitentiam provocat, dicens: Convertimini ad Dominum Deum vestrum, qui corruistis, sive elanguistis, Domini perdita sanitate: tollite vobiscum verba, veram fidei confessionem et dicite: Aufer iniquitatem quae in nostro corde versatur, et accipe bonum fidei: *Quia [Al. quae] corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (**Rom. X**). Vituli et victimae, sive fructus labiorum, sunt in Patrem et Filium et Spiritum sanctum, et in passionem et resurrectionem Domini credere: quam qui obtulerit ei, nequaquam sperabit in rege Assyrio, de quo crebro diximus. Nec ascendet super equum quem praecipit Dominus nequaquam multiplicandum (**Deut. XVII**), quem habens Pharaon, cum suo est demersus equitatu (**Exod. XIV**). Omnis enim haereticus ascendit equos per superbiam, quos in errore suo ipse generavit. Et nequaquam ultra dicent operibus manuum suarum, quae ipsi artifici eloquio confinxerunt, dii nostri. Gulosi venter deus est: avarus colit mammona, haereticus dogma quod finxit; qui universa haec deseruerit, id est, Assur et equum et **159** opera manuum suarum, revertetur ad Dominum, et placabit patrem suum a quo fuerat abjectus.

(Vers. 5 seqq.) *Sanabo contritiones eorum, diligam eos spontanee, quia aversus est furor meus ab eo [Vulg. eis]: ero quasi ros. Israel germinabit quasi lilium, et erumpet radix ejus ut Libani: ibunt rami ejus, et erit quasi oliva gloria ejus, et odor ejus ut Libani. Convertentur sedentes in umbra ejus, vivent tritico, et germinabunt quasi vinea. Memoriale ejus*

*sicut vinum Libani. Ephraim quid mihi ultra idola: ego exaudiam et dirigam eum: ego ut abietem virentem, ex me fructus tuus inventus est. LXX: Sanabo habitatores eorum: diligam eos manifeste, quia aversa est ira mea ab eis, ero quasi ros: Israel florebit ut lilium, et mittet radices suas quasi Libanus: ibunt rami ejus, et erit quasi oliva fructifera, et odor illius quasi Libani, convertentur et sedebunt sub umbra ejus: bibent et inebriabuntur frumento, et effloreat ut vinea memoriale ejus quasi vinum Libani Ephraim. Quid ei ultra et idolis? ego humiliavi eum, et ego confortabo illum, ego sicut juniperus condensa: ex me fructus tuus inventus est. Conversis ad poenitentiam, et instar pupilli patrem quem reliquerant cognoscentibus, respondit Deus: Sanabo contritiones, vel habitacula eorum in quibus fuerant vulnerati, sive confracti, vel in quibus tam male habitaverant: diligam eos spontanee; quod LXX transtulerunt ὁμολογουμένως, perspicue atque aperte, vel absque ulla dubitatione. Diligit autem Dominus diligentes se, de quibus et in alio loco ait: Ego diligentes me diligo (**Prov. VIII, 17**). Qui enim prius irascebar eis propter peccata quae fecerant: nunc miserebor propter clementiam meam. Et ero eis quasi ros; ut fornacem Babylonicam, et caminum aestuantis incendii meo rore restinguam, qui et per Isaac patriarcham ad Jacob servum meum locutus sum: *De rore coeli erit habitaculum tuum*. Quomodo enim Dominus fit credentibus lumen, via, veritas, panis, vinea, ignis, pastor, agnus, janua, vermis, etc.: sic qui indigemus illius misericordia, et peccatorum febribus aestuamus, in rorem nobis vertitur, ad quem dicit Isaias: *Ros enim qui a te est, sanitas 160 eorum est (Isai. XXVI, 19, sec. LXX)*. Et in Deuteronomii Cantico Moyses loquitur: *Descendant sicut ros**

verba mea (Deut. XXXII, 2). Cum autem nos Dominus suo rore resperserit, et siccitatem pectoris nostri suis pluviis irrigarit, germinabimus, immo florebitus ut lilium, imitantes Dominum Salvatorem, qui dicit in Cantico canticorum: *Ego flos campi et lilium convallium (Cant. II, 1)*, et loquitur ad sponsam suam, quae non habet rugam neque maculam: *Sicut lilium in medio spinarum, sic proxima mea in medio filiarum.* Cumque creverimus in Domino, mittemus radices nostras sicut arbores Libani, quae quantum in auras consurgunt vertice, tantum radicem in ima demergunt, ut nulla tempestate quatiantur, sed stabili mole consistant. Harum arborum rami huc illucque tenduntur, ut veniant volatilia coeli et habitent in eis. Et ne forsitan putaremus, quia dixerat, erumpet radix ejus, sive emittet radices suas quasi Libanus, de cedris eum loqui et infructuosis arboribus, sanctum virum et conversum ad Dominum, olivae frugiferae comparat, qui dicit in alio loco: *Ego autem sicut oliva fructifera in domo Dei (Psal. LI, 1).* Cujus fructum quinque sibi sapientes virgines paraverunt (**Matth. 25**), ex quo vulnerum mitigatur tumor, languentis membra requiescunt, in tenebris lumen accenditur, unguntur in agone certantes. Haec oliva habebit odorem quasi Libani, vel thuris, quod genus est thymiamatis: ὁμῶνύμῳς apud Graecos et Hebraeos et mons appellatur, et thus, vel certe montis Libani, qui fertilissimus et virens, densissimis arborum comis protegatur, ita ut possit oliva dicere: *Christi bonus odor sumus (II Cor. II, 16).* Qui autem conversi fuerint ad Dominum, accipient conversionis suae praemium, ut sedeant in umbra ejus et dicant: *Sub umbra ejus requievi et sedi, et fructus ejus dulcis est in ore meo (Cant. II, 3).* Cumque sederint in umbra illius, vivent qui prius mortui fuerant, sive juxta Septuaginta, bibent et

inebriabuntur tritico, hoc est, rerum omnium abundantia. Quod autem hic ebrietas non eversionem mentis, sed copiam rerum **161** omnium significet, versiculus ille declarat, dicens: *Visitasti terram et inebriasti eam* (**Ps. LXIV, 10**). Et Joseph convivium, in quo inebriasce dicitur fratres suos (**Gen. XLIII**). Et Dominus loquens ad apostolos: *Comedite, amici mei, et bibite, et inebriamini, fratres* (**Cant. V, 1**). Sive quia Dominus noster ipse est frumentum et vinea, quicumque crediderit in eo, inebriari dicitur. Denique sequitur: *Et florebit quasi vinea memoriale ejus sicut vinum Libani*. Vinum autem Libani possumus appellare mixtum et conditum thymiamate, ut odorem suavissimum habeat, vel vinum Libani quod Domino libatur in templo, de quo in Zacharia sub Libani vocabulo legimus: *Aperi, Libane, portas tuas* (**Zach. XI, 1**). Cum ergo tanta rerum abundantia sit futura, o Ephraim omnis, qui agis poenitentiam, et qui meus esse coepisti, dimitte idola, simulacra contemne: ego enim sum qui humiliavi te, et ego exaltabo te, sive ego exaudiam et dirigam, et faciam eum quasi abietem virentem, ut de illo juxta Hebraeos dicatur in psalmo: *Abies domus ejus* (**Ps. CIII, 18**). Aut certe ego ero quasi juniperus condensa, ut sub mea umbra requiescat. De ἀρκεύθοις, id est, *juniperis*, juxta Septuaginta Interpretes, Salomon januas templi fecisse memoratur, quia Christus, per quem ad Patrem accedimus, hanc habet naturam, ut semper floreat, semper novos afferat fructus, et numquam deponat virorem suum. Haec juniperus sub umbra sua quiescentibus, ne mundi hujus ardore feriantur, et percutiat aestus caput eorum, sicut quondam percussit et Jonae (**Cap. IV**), dat fruges, et non solum dormientibus requiem et sedentibus; sed et saturitatem vescentibus praeбет. Quidquid secundum ἀναγωγήν interpretati sumus, in adventu

Domini Salvatoris, et in conversione veri Israel, hoc tam ad haereticos et Judaeos, quam ad gentes et ad omne dogma perversum referri potest: ut cum egerint poenitentiam, veniam consequantur. **162** Si ergo plenitudo repromissionis adimpleta est in adventu Salvatoris, et quotidie impletur in Ecclesia, credendum est quod plenius impleatur, quando perfectione veniente, quod nunc ex parte est, destruetur. Notandum quod saepe jam diximus, salutem Israelis et reversionis ad Dominum, et de captivitate redemptionem, non carnaliter accipere, ut Judaei putant, sed spiritualiter, ut verissime comprobatur.

(Vers. 10.) *Quis sapiens et intelliget ista? intelligens et sciet haec? quia rectae viae Domini, et justi ambulabunt in eis, praevaricatores vero corruent in eis.* LXX: *Quis sapiens et intelliget haec, aut intelligens et cognoscet ea? quia rectae viae Domini, et justi ambulabunt [Al. ambulant] in eis: qui autem impii sunt, infirmabuntur in illis.* Quando dicit: *Quis sapiens et intelliget haec? intelligens et cognoscet ea?* obscuritatem voluminis et difficultatem explanationis ostendit. Si autem ipse qui scripsit, vel difficile, vel impossibile confitetur: quid nos facere possumus, qui lippientibus oculis et peccatorum sordibus obscuratis, clarissimum jubar solis non possumus intueri, nisi dicere illud quod scriptum est: *O profundum divitiarum sapientiae et scientiae Dei! quam inscrutabilia sunt judicia ejus, et investigabiles viae ejus (Rom. II, 33)!* Quis enim potest absque Christo docente cognoscere quid significet Jezrael: quid soror ejus, non misericordiam consecuta: quid tertius frater, non populus meus: quae sit adultera, quae sine lege Dei multo sessura sit tempore: quod sit pactum cum bestiis terrae,

et cum volatilibus coeli: qui sit David ad quem populus reversurus sit, cujus sit die tertia resurrectio, et egressus ejus diluculo comparetur: quae sit pluvia prima et novissima: qui sit quem propheta dicit esse venturum, qui nobis monstret justitiam, aut in cujus typo Israel educatur ex Aegypto, et portetur in brachiis, et ducatur in funiculis charitatis: qui sit qui **163** interficiat mortem, et siccet venas ejus et fontes arefaciat, et diripiat vasa quae in thesauro condita tenebantur, et caetera quae longum est retexere? Unde quicumque sanctus et justus est, rectas vias Domini esse cognoscet. Vias autem Domini esse cognoscimus lectionem veteris et novi Testamenti, sanctarum intelligentiam Scripturarum. In his viis qui ambulat, nisi convertatur ad Dominum et ablatum ab eo fuerit velamen, quod erat ante oculos **164** Moysi, rectum iter invenire non poterit. Sin autem dixerit cum David: *Revela oculos meos, et considerabo mirabilia de lege tua* (**Ps. CXVIII, 18**), ambulabit in eis, et Christum inveniet: et Judaeos atque haereticos, quos vel praevaricatores vel impios Scriptura nunc nominat, offendere in eis, et infirmari atque corruere sentiet, juxta illud quod scriptum est: *Ecce iste positus est in ruinam et in resurrectionem multorum in Israel* (**Luc. II, 34**).